

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра правничої лінгвістики

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів

XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 17 листопада 2022 року)

Присвячено Дню української писемності та мови

Київ
2022

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра правничої лінгвістики

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів

XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 17 листопада 2022 року)

Присвячено Дню української писемності та мови

Київ
2022

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шутенко С. В., т.в.о. начальника кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ;

Усачова К. С., доцент кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 21 жовтня 2022 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, У45 перспективи [Текст] : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 177 с.

УДК 481(477):34(063)

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

<i>Черней В. В.</i>	8
---------------------------	---

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

<i>Артикуца Н. В.</i> КУРС «ОСНОВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ» ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ УКРАЇНСЬКИХ НОРМОПРОЄКТУВАЛЬНИКІВ	10
<i>Баулін О. В.</i> НЕДОЛКИ НОРМАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ОНОВЛЕНОГО ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	13
<i>Блинова І. А., Бреславець Н. О.</i> ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЕРЕДОВИЩА MOODLE ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО».....	16
<i>Бугайко Ю. О.</i> ПРОБЛЕМИ ВЖИВАННЯ ВОЄННОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	18
<i>Доценко О. Л.</i> БАГАТОГОЛОСНЯ УКРАЇНИ: ДИСКУРС НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	22
<i>Дружененко Р. С.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕКСТІВ ЗАДЛЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАВНИКА	25
<i>Клак О. С.</i> ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ	28
<i>Косьмій О. М.</i> ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРАКТИВНИХ РОБОЧИХ АРКУШІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	30
<i>Котляренко С. В.</i> ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ	32

Красницька А. В. ВАРІАТИВНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ КОДЕКСІВ УКРАЇНИ	34
Кривицький Ю. В. МОВА ПРАВА ТА ПРАВОВА РЕФОРМА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАСМОЗВ'ЯЗКУ	38
Макогончук Н. В., Голярдик Н. А. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ	41
Марчило Л. М. З ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АКТОВИХ КНИГ XVI СТ.)	44
Онуфрієнко Г. С. ЮРИДИЧНИЙ ТЕКСТ У ФОКУСІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА, РИТОРИКИ Й ТЕРМІНОЗНАВСТВА	47
Онуфрієнко О. В. РОЗШИРЕННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ТА НАУКИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИМИ НЕОЛОГІЗМАМИ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА НОРМУВАННЯ	51
Пашинська Л. М., Школа Г. М. АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ	55
Пащук Р. І., Васильєва Г. Й., Максименко О. В. НОРМАТИВНІСТЬ СЛОВОВЖИВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ПРАВНИКІВ	57
Стратулат Н. В. НОВІ СКЛАДНИКИ ЛЕКСИКО-СЛОВОВІРНОГО ГНІЗДА З ДОМІНАНТОЮ «НАЦІЯ»	62
Федорова А. П., Дудко І. В. ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ УВАГИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	66
Широков В. А., Ющенко С. С. ЛІНГВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА, ІНСТРУМЕНТИ	69

Шумовецька С. П. ВИВЧЕННЯ МОВИ ТА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	75
Шутенко С. В. МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ	76
Юлдашева С. А. НОМІНАЦІЇ ДІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ ТА ЯК ПРАВНИЧІ ТЕРМІНИ	80
Ялова О. В. ПОНЯТТЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ.....	83
Баиштова О. Г. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	86
Васюта Ю. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	91
Іванов С. Б. ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ПРАВОВОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ПАМ'ЯТКИ ЕПОХИ БАРОКО	97
Крупій А. І. ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЙ І ПРОЦЕСІВ В «ІНСТРУКЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ»	99
Кудрявцева Н. О. БАГАТОЗНАЧНІСТЬ СЛІВ ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	103
Леонова Н. В., Верба Р. В. УКРАЇНСЬКА МОВА – КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ І КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК СОБОРНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	105
Скриник М. В. ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ШКОДА» В АСПЕКТІ ПРАВНИЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	108
Тарнавський Р. В. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	111

Юськів Б. М. ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ОМОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ПОЛІЦІЯ ЯК ФРАГМЕНТУ КОНЦЕПТОСФЕРИ ПРАВА.....	114
---	-----

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Березовська Ю. А. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОЗНАКА ТА ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ	119
---	-----

Васильченко С. А. НОВА Й АКТУАЛІЗОВАНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЛЕКСИКА В МАСМЕДІЙНИХ ДЖЕРЕЛАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	121
---	-----

Глушан К. С. УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	124
---	-----

Дерев'янченко Р. О. МОВНА СИТУАЦІЯ ПРИКОРДОННОЇ СУМЩИНИ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	127
---	-----

Дроздюк С. С. НОВІ СЛОВА ТА ВИСЛОВИ, ЯКІ З'ЯВИЛИСЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	129
--	-----

Коваль С. О. УКРАЇНСЬКА МОВА – ОСНОВА ДУХОВНОСТІ НАРОДУ	131
---	-----

Ковальчук Є. Є. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	133
--	-----

Кудрявцева В. А. ВПЛИВ МАСМЕДІА НА ВЖИВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ГРОМАДЯНАМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	137
---	-----

Кузьменко Д. О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	140
--	-----

Кулик С. О. НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ЯК НОСІЇ СВОЇХ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ	143
--	-----

Масюк В. В. МОВЛЕННЄВА АГРЕСІЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ.....	145
---	-----

Мевша А. В. УКРАЇНСЬКА МОВА – ЗБРОЯ НАРОДУ: ЧИ ВАЖЛИВЕ МОВНЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ?	148
Нинік Д. О. ТОЧНІСТЬ Й ОДНОЗНАЧНІСТЬ ЯК НЕВІД’ЄМНІ ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОГО ТЕРМІНА	150
Ознамець А. А. ПОЛІСЕМІЯ, ОМОНІМІЯ, СИНОНІМІЯ, ПАРОНІМІЯ В УСНОМУ ТА ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ ЮРИСТА	153
Рєка Н. П. МОВНА СИТУАЦІЯ ТА МОВНА ПОЛІТИКА В ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ (ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ, МІСТО БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ, БІЛГОРОД- ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН)	156
Савка Н. І. СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ»	159
Саміленко І. С. МОВА ПРАВА ЯК ЦІЛІСНА ЗНАКОВА СИСТЕМА	164
Сема В. С. УЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	167
Скурідін Р. М. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ	170
Сокол Д. О. АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ УКРАЇНЦЯМИ ЛИХОСЛІВ’Я ТА БРУТАЛЬНОЇ ЛАЙКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	173
Тиць Є. А. ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	175

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Чернєй Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні учасники та гості конференції!

У час активного протистояння військовому вторгненню РФ помітно зріс суспільний інтерес до сучасного стану функціонування української мови як головної ознаки нашої нації. Ідея утвердження української мови в усі сфери суспільного буття нашого народу, як і практична її реалізація впродовж останніх восьми місяців, стимулювала активність громадян, сприяла духовному оновленню суспільства, поширенню державницької ідеї, виробленню системи ціннісних орієнтацій найактивнішої частини народу. Державна українська мова стає дедалі активнішим засобом формування національної самосвідомості громадян України, потужним двигуном духовності.

Із давніх часів мова як чинник державності мала велику вагу. Її політичний аспект найточніше визначали древні римляни: «Чия мова – того влада».

Мова в юриспруденції постає ключовим засобом правотворчої та правозастосовної діяльності, правової комунікації, пізнання та передачі юридичної інформації в суспільстві, а також об'єктом юридичного регулювання.

Сучасна концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку фахівців із високим рівнем юридичних і лінгвістичних знань. Професійна діяльність фахівців у галузі юриспруденції пов'язана з необхідністю мовно-термінологічного опрацювання текстів нормативно-правових й індивідуальних актів, розв'язання проблем вибору та правильного розуміння юридичних термінів, точних мовних засобів, застосування й інтерпретації правових понять, норм, статей.

Актуальність окресленої проблематики зумовила проведення XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», присвяченої Дню української писемності та мови.

Цей науковий захід – унікальна можливість для фахівців обговорити актуальні питання розвитку та функціонування державної мови. Уже традиційною стала участь у конференції представників науково-дослідних інститутів, провідних вищих навчальних закладів України.

Програма конференції є надзвичайно цікавою та різноманітною. Проблематика, що визначає теми виступів учасників конференції,

актуальна як для академічної науки, так і для практичної діяльності, та сформована за секціями: «Науково-теоретичні засади юридичної лінгвістики», «Розвиток юридичної термінології на сучасному етапі», «Використання лінгвістичних знань у юридичній практиці», «Правові аспекти функціонування української мови в умовах воєнного стану».

Учасниками конференції є провідні науковці та науково-педагогічні працівники таких вищих навчальних закладів і наукових установ України, як: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет «Запорізька політехніка», Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київський національний лінгвістичний університет, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Львівський державний університет внутрішніх справ тощо.

Ад'юнкти, аспіранти, студенти, курсанти, слухачі, їхні наукові керівники та молоді науковці академії вкотре підтвердили високий науковий і педагогічний потенціал нашого навчального закладу, який посідає чільне місце не лише в системі відомчої освіти, а й серед провідних вишів держави.

Від імені керівництва вітаю присутніх із важливою науковою подією, а також бажаю учасникам конференції успіхів, конструктивної роботи та нових здобутків. Переконалий, що професійна дискусія й обмін досвідом дадуть новий імпульс подальшому розвитку науки та практики в мирній Україні! Разом до перемоги!

Артикуца Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент

КУРС «ОСНОВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ» ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ УКРАЇНСЬКИХ НОРМОПРОЄКТУВАЛЬНИКІВ

Теза про актуальність і доцільність організації поглибленої мовної підготовки розробників, редакторів та експертів законопроектів на рівні окремої сертифікатної програми в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, озвучена на минулорічній конференції, у 2022 році була реалізована. Така програма, розроблена авторкою цієї статті, будувалась з урахуванням нагальних практичних потреб українських законопроектувальників у кваліфікованому вирішенні численних мовно-термінологічних проблем, що виникають під час укладання й експертизи текстів законів та інших нормативно-правових актів. Програма спрямована на підвищення рівня фахово-мовної компетентності тих, хто безпосередньо розробляє і пише закони, інші нормативно-правові акти, здійснює їх редагування, редакторський аналіз, експертну оцінку, переклад офіційних документів, бере участь у різних законодавчих процедурах.

Робота над змістом, структурою, ілюстративними та дидактичними матеріалами курсу «Основи законодавчої лінгвістики» акумулювала як науково-теоретичний доробок українських і зарубіжних вчених у царині законодавчої лінгвістики (стилістики), досвід нормопроектувальників-практиків, так і власні авторські напрацювання, зокрема спостереження над текстами новітнього українського законодавства у процесі здійсненого протягом 2020–2021 рр. лінгвістичного моніторингу та аналізу помилок. 13–24 червня 2022 року в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України вперше було проведено навчальний курс «Основи законодавчої лінгвістики» для народних депутатів України, їхніх помічників-консультантів та працівників Апарату парламенту (усього понад 200 слухачів).

Цей курс є вступним, пропедевтичним, проте в його структурі окреслені основні й актуальні лінгвістичні проблеми сучасного законодавства. Для лекційних занять нами було обрано 10 базових тем: 1) «Фахово-мовна компетентність законопроектувальника»; 2) «Законодавча лінгвістика як невід’ємна складова законодавчої техніки»; 3) «Мовні засоби та лінгвістичні інструменти законодавчої техніки. Мова закону в категоріях законодавчої стилістики»; 4) «Критерії якості законодавчого тексту»; 5) «Термінологія законодавства у світлі вимог сучасного термінознавства»; 6) «Правила побудови законодавчих дефініцій термінів»; 7) «Мовно-термінологічні проблеми сучасного

законодавства»; 8) «Питання уніфікації та стандартизації термінології українського законодавства»; 9) «Методика роботи з термінами. Практичні поради щодо вибору терміна та інших мовних засобів для кодифікації»; 10) «Лінгвістичні та юридико-технічні помилки у законодавчому тексті: причини і наслідки. Мовно-термінологічна експертиза законопроектів».

Інтерактивне навчання передбачає активну участь слухачів у діагностуванні актуальних мовно-термінологічних проблем на основі особистого професійного досвіду, їх об'єктивному аналізі, пошуку ефективних засобів та інструментів для їх правильного розв'язання. Так, у процесі опанування курсу слухачам запропоновано поміркувати, знайти і висловити власні думки щодо низки таких запитань: Чи може право існувати без мови? Професіоналізм у сфері законотворчості. З чого він складається? Наскільки важливою є лінгвістична компетентність законопроектувальника? Яку роль відіграють лінгвістичні знання та інструменти у забезпеченні якості законодавства? Чи завжди ті, хто пишуть закони, мають належну фахово-лінгвістичну підготовку? Чи існує відповідальність за «неякісні» закони, за помилки і суперечності в законах? З якими мовно-термінологічними проблемами найчастіше стикаєтесь у своїй професійній діяльності? До яких джерел та дієвих лінгвістичних інструментів звертаєтесь для їх розв'язання? З якими словниками працюєте? Чи опрацьовуєте спеціальну наукову літературу з проблем законотворчості? Чи відчуваєте брак термінологічної обізнаності, узгодженості термінології у професійних колах? Що, на ваш погляд, потрібно зробити першочергово для вирішення тих чи інших мовно-термінологічних проблем? Відповіді на ці та інші запитання, висловлені слухачами, які безпосередньо займаються законотворчістю, є надзвичайно корисними, а тому мають ураховуватись усіма, хто розробляє і висловлює рекомендації щодо написання законів.

На жаль, у цілому у сфері нормотворчості досі не налагоджена спільна ефективна робота і тісна взаємодія між науковцями та практиками. Потрібно інтегрувати практичні та теоретичні знання в галузі законодавчої лінгвістики, поглиблювати уявлення розробників законопроектів про мовні ресурси та сучасний лінгвістичний інструментарій для вирішення мовно-термінологічних проблем. Адже наука про мову – це не лише граматики і правопис, це і семантика слова і речення, і мистецтво стилю, і мистецтво знаходження і поєднання слів. Вищий щабель професіоналізму полягає в тому, щоб підібрати єдино правильне слово і поставити його в єдино правильному місці, з розумінням глибинної сутності мови і права. Для цього насамперед потрібно посилити практичну складову лінгвістичної підготовки законопроектувальників.

На часі розроблення спеціального Практикуму із законодавчої лінгвістики та законодавчої техніки із достатнім погодинним забезпеченням для оволодіння методиками лінгвістичної роботи з термінами, текстом, документом в цілому, навичками редакторського

аналізу та мовно-термінологічної експертизи, написання експертного висновку.

Правнича лінгвістика має достатній арсенал методів роботи з термінологічним та текстологічним матеріалом, і набір методів формується відповідно до кожного типу мовно-термінологічної проблеми. На наш погляд, у навчанні законопроектувальників слід особливу увагу приділити методу моделювання, передусім моделюванню норми закону залежно від її різновиду, і кожна структурна частина такої норми має свої типові лексико-граматичні моделі та специфічні лексико-граматичні засоби. Їх потрібно враховувати та застосовувати у процесі моделювання норм закону під час практичних занять. Універсалізм методу моделювання полягає в тому, що предметом моделювання можуть бути: концепт (правове поняття), значення терміна (семантична структура), лексико-синтаксична валентність терміна (у вигляді певного набору лексико-граматичних моделей реалізації значення терміна), дефініція терміна (структура лексикографічної інтерпретації юридичного поняття), правове знання (правова парадигма або теорія як певним чином організована сукупність концептів), правова терміносистема (системно-структурна організація юридичної термінології), мовно-термінологічні явища і процеси крізь призму функціонування (наприклад, моделювання відповідності між текстом і змістом у законодавчій мові, моделювання правової норми у законотворчості), моделювання процесів сприйняття, розуміння, інтерпретації правового тексту (кібернетичне моделювання у юридичній герменевтиці) тощо. Реалізація останніх напрямів має на меті пошук раціонального й оптимального шляху реалізації законодавчих настанов, визначення ефективності правових норм.

Найбільш доцільними є практичні заняття у форматі невеликих робочих груп (від 3-5, але не більше 10-15) та індивідуальні консультації із залученням у разі необхідності провідних фахівців-консультантів того чи іншого профілю. Адже кожен комітет Верховної Ради, працюючи на законопроектах відповідного напрямку, виявляє низку специфічних для його компетенції мовно-термінологічних проблем, і вирішує їх на власний розсуд, інколи вдало, інколи ні. Щоб знайти правильне, зважене рішення для кожної проблеми, треба мати цілісне уявлення про коло актуальних мовно-термінологічних проблем та знати типологію поширених помилок у законодавчих текстах.

Лінгвістичний моніторинг текстів українського законодавства за період 2020–2021 рр. засвідчив низку недоліків як у чинних нормативно-правових актах, так і в законопроектах. Серед них: невмотивовані переважання та ускладнення синтаксичних конструкцій; термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; амфіболія, «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність;

порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; не виправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм, недотримання норм чинного Українського правопису тощо. Робота над помилками, їх аналіз та виправлення із застосуванням спеціальних корекційних таблиць із коментарями та ілюстративним матеріалом, ретельно відібраним та постійно оновлюваним із текстів новітнього українського законодавства, а також забезпечення законопроектувальників необхідним алгоритмом дій для вирішення мовно-термінологічної проблеми кожного типу, – обов'язкові складові практикуму із законодавчої лінгвістики, спрямованого в кінцевому рахунку на забезпечення належної якості законів, законопроектів та супровідних документів до них.

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції
України, кандидат юридичних наук, доцент

НЕДОЛІКИ НОРМАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ОНОВЛЕНОГО ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини є однією із загальних засад кримінального провадження, яким повинні відповідати зміст і форма цього провадження (п. 10 ч. 1 ст. 7 КПК України 2012 р.).

Основну сутність цієї засади визначають закріплені у ст. 17 КПК України положення про те, що: 1) особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили; 2) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом; 3) підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом; 4) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи; 5) поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Наведені нормативні приписи складають одне із найважливіших положень демократичної, правової держави, що знаходить своє відображення у ст. 62 Конституції України 1996 р., ч. 2 ст. 2 КК України 2001 р. та у багатьох міжнародних документах: ст. 11

Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 р. тощо.

Встановлення безпосередньо в Конституції України формули презумпції невинуватості та закріплення її в КПК України як об'єктивного правового положення має найважливіше значення для захисту прав і законних інтересів осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства, для слідчої і судової практики, впливає на законотворчий процес [1, с 101].

Уявляється, що у подальших нормах, закріплених у КПК України, зазначені положення можуть зазнавати лише своєї деталізації, спрямованої на посилення гарантій їх дієвості та не повинні бути знецінені за жодних умов. Якщо відступ від цих положень й оголошення під час судового розгляду позиції головуючого судді про винуватість особи, формулювання у офіційних процесуальних документах, зокрема, у постанові слідчого про закриття кримінальної справи стосовно обвинуваченого із твердженням про його винуватість, а також публічний виступ прокурора із аналогічним твердженням і публікація його у пресі, тоді як обвинувачений ще не був визнаний винуватим за рішенням суду, яке набрало законної сили, Європейський суд з прав людини вважає порушенням презумпції невинуватості (рішення у справах: «Мінеллі проти Швейцарії» від 25.03.1983 р., «Грабчук проти України» від 21.09.2006 р., «Шагін проти України» від 10.03.2010 р. та інші), то як ставитись до формулювання у процесуальному законі, яке цілком знецінює цю засаду.

На жаль, таке сталося після останнього внесення змін і доповнень до глави 24-1 КПК України, що регулює здійснення спеціального (заочного, *in absentia*) досудового розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28.07.2022 р. № 2472-IX доповнив частину другу ст. 297-1 «Загальні положення спеціального досудового розслідування» після абзацу першого новим абзацом такого змісту:

«Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся».

Мабуть це сталося внаслідок невдалого запозичення під час здійснення законотворчої діяльності певної частини тексту із попереднього абзацу цієї частини, у якій «Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями ... Кримінального кодексу України стосовно підозрюваного». Але остання фраза з переліком статей КК України визначає склади

злочинів, наявність хоча б одного з яких, як інкримінованого стороною обвинувачення підозрюваному, слугує підставою для постановлення слідчим суддею відповідної ухвали й не містить натяку на твердження про вчинення ним цього злочину. Іншого змісту набуває фраза «щодо злочину, вчиненого підозрюваним», у якій в конкретному провадженні завжди фігурує певна особа і виходить так, якщо слідувати букві закону, що в ухвалі слідчого судді цей персоналізований вчинок злочину має бути констатованим.

Якщо підійти формально, то оновлений текст зазначеної частини ст. 297-1 КПК України, можна тлумачити так, що крім обвинувального вироку суду як єдиного процесуального документу, що встановлює винуватість особи у вчиненні злочину, нібито таким документом може бути ухвала слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування стосовно підозрюваного, обмін якого як військовополоненого відбувся. Але це ж є неможливим, оскільки загальновідомо, що тільки суд від імені держави, коли ухвалює і проголошує обвинувальний вирок, дає суспільно-політичну, моральну і правову оцінку вчиненим діям, формулює ставлення держави до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, застосовує кримінальне покарання або інший захід державного правового примусу на основі результатів судового розгляду й у встановленій законом формі.

І хоч у ч. 2 ст. 7 КПК України йдеться про урахування встановлених законом особливостей кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), але його зміст та форма повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, а сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя). Отже, винятків із дії засади презумпції невинуватості немає.

Аналогічно це стосується й такої недоречної фрази як «злочини вчинені особами, які переховуються», що міститься у наступному абзаці цієї ж частини ст. 297-1 та в абзаці другому п. 20-1 Перехідних положень КПК України.

Таким чином, для виправлення розглянутого недоліку нормативної техніки, необхідно абзац другий ч. 2 ст. 297-1 КПК України викласти у такій редакції: «Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо підозрюваного, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся», а фразу «злочини вчинені особами, які переховуються» в абзаці третьому ч. 2 ст. 297-1 і абзаці 2 п. 20-1 Перехідних положень КПК України замінити на таку: «підозрювані у їх вчиненні особи переховуються».

Сподіваємось, що сприйняття запропонованого унеможливить порушення засади презумпції невинуватості під час здійснення спеціального (заочного, *in absentia*) кримінального судочинства в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України. Харків: Право, 2012. с. 844.

Блинова Ірина Анатоліївна,
завідувач кафедри іноземних мов
за професійним спрямуванням
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент;
Бреславець Надія Олександрівна,
доцент кафедри іноземних мов
за професійним спрямуванням
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, кандидат
педагогічних наук, доцент

**ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО
СЕРЕДОВИЩА MOODLE ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ПРАВО»**

Вплив різних факторів сучасного світу (пандемія, війна) призводить до того, що в системі освіти – як вітчизняної, так і зарубіжної – значна роль відводиться дистанційній (повній / частковій) формі навчання із залученням електронних освітніх технологій, зокрема платформ. Такі технології розширюють межі освітнього процесу: тим самим створюють систему відкритої освіти і надають доступ до віртуальних інформаційних баз.

Як відомо, дистанційне навчання – сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів у навчальному закладі [1]. Обов'язковими характеристиками дистанційної освіти є відкритість, активність, гнучкість, паралельність і рефлексивність.

Застосування інтерактивного простору та комп'ютерних технологій на заняттях з іноземної мови підвищує інтенсивність освітнього процесу, реалізовує педагогічні, методичні, дидактичні засади, зацікавлює студентів змістом заняття.

Одним з таких інструментів є система *Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment)*. Вона дозволяє здобувачам самостійно коригувати свою навчальну діяльність, місце, час, тривалість заняття, особисті інтереси.

Електронне середовище *Moodle* має багато функціональних можливостей, а саме: індивідуальний підбір матеріалів для заняття, варіативність виконання завдань, інтерактивна взаємодія (викладач / тьютор – студент, студент – студент), різноманітність форм контролю.

Крім того, зазначена платформа пропонує різні можливості для сприятливого вивчення іноземної мови дистанційно: тут розглядаються мультимедійні інструменти для розвитку навичок усного та писемного мовлення. Кожна досліджувана тема включає текст (reading); вивчення нових слів (vocabulary); граматичний матеріал (grammar); аудіювання (listening); презентація з теми, що вивчається (speaking); результат вивченого (test). У віртуальному просторі тести завжди позитивно сприймаються студентами, оскільки перевірка результатів здійснюється швидко, автоматично.

Електронний формат дозволяє використовувати не лише завантажені викладачем файли, а й відео з різних інтерактивних ресурсів, як-от: *YouTube, Facebook, Wikipedia*; а також здійснювати телекомунікацію між викладачем та студентом на відстані.

Чат – інструмент платформи, який використовується для синхронного спілкування. Він допомагає уникати непорозуміння, дає можливість ставити запитання та отримувати відповіді в реальному часі. Такий аспект демонструє швидку реакцію студентів на отриману інформацію. Викладач звертає увагу на студентську активність, оскільки ця комунікація – «жива розмова», бажання висловити своє бачення питання. Цей вид розмови передбачає вільне володіння формальним листуванням.

Позитивним чинником платформи *Moodle* є її використання як у синхронному, так і асинхронному режимах. Асинхронне навчання здійснюється шляхом різних електронних ресурсів, наприклад: електронна пошта, форуми, дошки оголошень, чати. Воно поєднує всіх учасників навчального процесу за умови, що унеможливило одночасне перебування студентів і викладача на онлайн-заняттях. Програму можна використовувати на офлайн-заняттях у комплексі з традиційними видами роботи, а також давати завдання для виконання студентам в системі *Moodle* у зручній для них час. Таким чином, ця платформа може бути корисною і для змішаної форми навчання.

Створюючи завдання для студентів-правознавців, необхідно враховувати специфіку тем і лексики цієї сфери діяльності. Наприклад, при вивченні теми "Judicial System" («Судова система») студенти ознайомлюються з текстом, виконують лексичні та граматичні вправи, навчаються вести бесіду в межах цієї теми, опрацьовують та обговорюють відеоролики судових процесів (документальний варіант та варіант художнього фільму), також студенти самі можуть додатково підготувати презентацію у програмі *PowerPoint*.

Необхідно зазначити доцільність проведення поточного та підсумкового різновидів контролю успішності навчання в дистанційному режимі на електронній платформі *Moodle*. Комп'ютерний контроль

здійснюється, як правило, за допомогою тестових завдань закритого та відкритого типу: визначення твердження як достовірного або недостовірного, встановлення лексичних відповідностей, вибір однієї правильної відповіді з двох / трьох / чотирьох, вибір декількох правильних відповідей, співвіднесеність, заповнення пропусків у реченні (відповідної часової форми дієслова тощо), завдання зі словотворення лексичних одиниць) та написання есе за запропонованою ситуацією.

Використання освітньої платформи *Moodle* сприяє систематичному професійно-орієнтованому навчанню, де враховується індивідуальний темп студента, його можливості. Цей сервіс постійно видозмінюється та доповнюється, пропонуючи нові рішення в освітньому процесі. Інформаційно-комунікативні технології, які наразі стрімко впроваджуються у процес навчання, сприяють розвитку у студентів навичок самостійної роботи, пошуку додаткової інформації, активізації їх творчих ресурсів.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.

2. Романюк С. Дистанційне навчання англійської мови у процесі професійної підготовки майбутніх юристів: стан та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. №1(9). С. 171–176.

Бугайко Юлія Олексіївна,

науковий співробітник Київського
регіонального центру Національної академії
правових наук України, доктор філософії
в галузі «Право»

ПРОБЛЕМИ ВЖИВАННЯ ВОЄННОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Розширення та загострення збройної агресії Російської Федерації (далі – росія) щодо України 24 лютого 2022 р. зумовило введення воєнного стану в державі та внесення значних численних змін до терміносистеми національного законодавства України. В умовах такого особливого правового режиму як воєнний стан серед найбільш актуальних питань у контексті лінгвістичного забезпечення національного законодавства України постає застосування воєнної термінології (не слід плутати з військовою, що стосується військової справи) у нормативно-правових актах, як-от: «*держжава-агресор*», «*держжава-терорист*», «*органи держжави-агресора (держжави-терориста)*», «*збройна агресія*», «*агресивна війна*», «*агресивні воєнні дії*», «*терористичний акт*», «*збройний конфлікт*», «*воєнний конфлікт*» тощо.

Зазначимо, що в Україні воєнна термінологія використовувалась задовго до актів агресії щодо України (анексія Автономної Республіки Крим, окупація Донецької та Луганської областей, та в решті-решт повномасштабне збройне вторгнення росії на територію України) у різних за галузевим спрямуванням нормативно-правових актах. Так, термін «збройна агресія» вперше було вжито у 1991 році у Законі України «Про оборону України» № 1932-ХІІ від 06 грудня 1991 р., термін «*держава-агресор*» – у 1998 році у Законі України «Про кінематографію» № 9/98-ВР від 13 січня 1998 р., терміни «*агресивна війна*», «*агресивні воєнні дії*», «*терористичний акт*» та «*воєнний конфлікт*» – у 2001 році у нормах Кримінального кодексу України № 2341-ІІІ від 05 квітня 2001 р., термін «*держава-терорист*» – у 2003 році у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-ІV від 20 березня 2003 р. та ін.

Після окупації частини території України у 2014 році зазначені вище терміни отримали «паралельні» нові значення у низці інших нормативно-правових актів. Наприклад, у 2015 році у постанові Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок видачі юридичним особам ліцензії на надання банкам послуг з інкасації» № 926 від 24 грудня 2015 р. «з'явилося» нове визначення терміна «*держава-агресор*»: «це держава, що здійснює/здійснювала збройну агресію проти України в значенні, наведеному в статті 1 Закону України «Про оборону України», яке розширює зміст терміна «*держава-агресор*», що закріплене у Законі України «Про кінематографію» № 9/98-ВР від 13 січня 1998 р, та водночас створює суперечність з його дефініцією. У 2017 році у положеннях Наказу Міноборони України № 164 від 23 березня 2017 р. «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» термін «збройна агресія» отримав відмінне від закріпленого у приписах Закону України «Про оборону України» № 1932-ХІІ від 06 грудня 1991 р. визначення: «це протиправне застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави», яке значно звужує зміст поняття збройна агресія порівняно з визначенням, закріпленим у вищезазначеному законі. Наведені вище термінологічні неузгодженості є порушенням правил законодавчої техніки та потребують якнайшвидшого усунення шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів для уніфікації воєнної термінології з метою її правильного застосування у процесі реалізації правових норм.

Також після актів агресії щодо України у приписах Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. було введено новий термін «збройний конфлікт», який згодом почав використовуватись і в положеннях Кримінального кодексу України, де водночас закріплено синонімічний термін «*воєнний конфлікт*». Проте зауважимо, що Кримінальний кодекс України не містить дефініцій термінів «*воєнний конфлікт*», «збройний

конфлікт», «агресивні воєнні дії» та «агресивна війна», що ускладнює кваліфікацію злочинів, елементами яких є зазначені терміни. Хоч і почастішали значення деяких понять містяться у міжнародно-правових актах, приміром, термін «агресія» роз'яснено у резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., однак, вона має лише рекомендаційний характер.

Закріплення термінів «*держава-терорист*» та «*органи держави-терориста (держави-агресора)*» у Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» № 2265-IX від 22 травня 2022 р. серед інших законодавчих термінів у контексті війни отримало найбільшого розголосу. Як під час підготовки проекту зазначеного закону, так і після набрання ним чинності відбувалися палкі дискусії у ЗМІ, фахових, експертних та наукових колах щодо вибору між термінами «*держава-агресор*» та «*держава-терорист*» на позначення росії як держави-злочинця проти миру й людства. Адже від вибору одного з цих термінів залежить ступінь негативних наслідків для росії.

Принагідно зауважимо, що зазначені терміни повсюдно використовуються як тотожні чи синонімічні, що є хибним, адже між ними існують суттєві лінгвістичні та юридичні відмінності. По-перше, слово *агресія* (з лат. *aggressia*) означає «напад», а *терор* (з лат. *terror*) означає «страх, жах» [3]. По-друге, термін *агресія* і похідні від нього терміни юридично визначаються як національним законодавством, так і актами міжнародного права, тоді як термін *тероризм* лише національним законодавством.

Так, визначення поняття *агресії* та перелік актів агресії дається і в Законі України «Про оборону України» № 1932-ХІІ від 06 грудня 1991 р., і в резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., відповідно до якої під агресією слід розуміти застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, що несумісний зі Статутом ООН [4].

Щодо поняття *тероризму*, то з системного аналізу положень міжнародно-правових актів, зокрема чинних міжнародних договорів та резолюцій Генеральної Асамблеї ООН слідує, що кваліфікуючі ознаки терористичних актів та відповідальність за них визначаються нормами не міжнародного права, а національного кримінального права. Зокрема у Міжнародних конвенціях «Про боротьбу з бомбовим тероризмом» від 12 січня 1998 р. та «Про боротьбу з фінансуванням тероризму» від 9 грудня 1999 р. визначено: «Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для: а) визнання кримінальними злочинами згідно з її внутрішнім законодавством злочинів, зазначених у статті 2; б) встановлення за ці злочини відповідних покарань з урахуванням тяжкого характеру цих злочинів» [1; 2].

Тобто норми міжнародного права не містять положень, які б визначали діяння держави як акт тероризму та встановлювали б відповідальність держави за таке діяння. Тому вчинення терористичного акту не є підставою для притягнення держави до міжнародно-правової відповідальності, а застосування терміна «*держава-терорист*» замість терміна «*держава-агресор*» для України становить перешкоду у притягненні росії до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію.

Вище військово-політичне керівництво росії та російські військовослужбовці, які використовують зброю для масових вбивств цивільного населення, цинічного знищення та руйнування цивільної та критичної інфраструктури України, є не лише терористами, а й злочинцями проти миру й людства. Тому їх відповідальність має визначатись нормами не тільки національного, а й міжнародного кримінального права, зокрема нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Проте Верховна Рада України його досі не ратифікувала.

Тож термінологічний різнобій та суперечності у позначенні та визначенні понять, що належать до воєнної термінології, брак законодавчих дефініцій воєнних термінів, а також закріплення некоректних позначень політично та юридично значущих воєнних термінів у законах України та інші термінологічні вади законодавства вже сьогодні (а ще більше згодом) стають на заваді у процесі застосування правових норм, спрямованих на притягнення до відповідальності держав за збройну агресію, яка здійснюється на території України.

З огляду на зазначене вище задля правильності застосування воєнної термінології у національному законодавстві України та ефективної реалізації його норм вважаємо за необхідне вжити таких заходів:

- на законодавчому рівні слід переглянути та уніфікувати воєнну термінологію, що вживається у нормативно-правових актах України, з урахуванням стандартів НАТО;

- визначити та чітко окреслити склади таких кримінальних правопорушень як «*заклики до агресивної війни*», «*розв'язування воєнного конфлікту*», «*ведення агресивних воєнних дій*» та ін. у Кримінальному кодексі України задля їх коректної кваліфікації;

- ратифікувати міжнародні договори у сфері боротьби зі збройною агресією, які матимуть імперативний характер та неминучі негативні наслідки для держави-агресора.

Список використаних джерел

1. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374#Text.

2. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text.

3. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl>.

4. Определение агрессии. Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 года. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/GAres3314.html>.

Доценко Олена Леонідівна,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», кандидат
філологічних наук, доцент

БАГАТОГОЛОСНЯ УКРАЇНИ: ДИСКУРС НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Україна має давні традиції унормування мовного питання. За відсутності спеціального нормативного акта, який би врегулював статус мов представників національних та етнічних меншин, а також регіональних мов, перелік таких меншин наведений у Законі України *Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин*, ухваленому Верховною Радою України 2003 року. Статтею 2 цього документа визначено, що «положення Хартії застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської» [1]. Ухвалений з другого разу, цей нормативний акт і визначені українським законодавством положення Хартії, що застосовуються до названих мов, були цілком зорієнтовані на розширення сфер використання російської мови.

Розмитість визначень ключових понять Хартії та закону, яким її ратифіковано в Україні, призвела до порушення питання про необхідність перегляду положень Хартії щодо їх відповідності Закону *Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та мов меншин* і мовного законодавства України в цілому. Відповідно до норм аналізованого закону про ратифікацію Хартії однакового правового статусу набули національні мови, які є державними у країнах, де відповідні нації є титульними (білоруська, болгарська, грецька, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька, угорська); кримськотатарська – мова корінного етносу України; гагаузька – мова етносу, значна частина представників якого живе в Бесарабії. Неоднозначною видається ситуація з виокремленням з-поміж меншин, на які поширена дія Хартії, – єврейської, адже в жодному документі не йдеться про те, яка саме мова має отримувати державну підтримку в Україні, – їдиш (мова східноєвропейських євреїв, яка не є офіційною мовою держави Ізраїль, якою проте створені визначні твори єврейської культури, що стали надбанням України й усього світу) чи іврит (державна мова в Ізраїлі), а можливо, й обидві ці мови. Зауважмо, що в цьому законі

не йдеться про ромську мову, попри значну чисельність ромів в Україні. З усього видно, що укладачі мовних законів не надто переймалися долею мов і титульної нації, і національних та етнічних меншин України, орієнтувався на розширення сфер використання російської мови. Натомість держава має дбати про пріоритетні державницькі засади у формуванні мовної політики, які б згуртовували громадян України різних національностей, а не ділили суспільство на «русскоязычних» і українськомовних.

Урегулювання питань мовної політики має відбуватися шляхом уточнення чинних законодавчих регламентацій з урахуванням усіх аспектів мовної, культурної і політичної взаємодії представників титульної нації та національних / етнічних меншин. Так, Польща й Україна як держави-сусіди визнали право національних меншин одна одній на захист їхніх мов у встановленому законом порядку. В Україні функціонують 5 шкіл, де частина предметів викладається польською мовою, а частина українською.

Інакше ситуація складається з угорською та румунською меншинами, які не настільки інтегровані в життя українського суспільства, як поляки. Румуни, які компактно живуть у Герцаївському, Глибоцькому й Сторожинецькому районах Чернівецької області, та угорці Берегівського району Закарпаття майже одноставно визнають рідною свою національну мову (румуні – 91,9 %, угорці – 95 % за переписом 2001 р.), і в цьому не було б нічого загрозливого для цілісності України, якби представники цих меншин визнавали українську мову як державну, а отже, обов'язкову для вивчення та використання в публічних сферах життя суспільства. Попри напружену ситуацію з оволодіння етнічними румунами української мови, уряди й дипломатичні корпуси обох країн принаймні намагалися в 2017 році це питання врегулювати. Результатом таких перемовин мав стати протокол про співробітництво між міністерствами освіти на 2017–2020 рр., який передбачав би взаємні гарантії мовних прав нацменшин. Проте цей документ так і не набув чинності.

За переписом 2001 р. лише 49,1 % угорців володіють українською. Оскільки на державному рівні не діє стратегія інтеграції регіону до життя українського суспільства, то Угорщина потужно фінансує проугорські сектори суспільно-політичного, культурного, економічного життя регіону (активно поширюється інформація про те, що Уряд Угорщини виділив 2,5 мільярди форинтів (понад 7.500.000 євро) на широкомасштабну програму підтримки угорської культури на Закарпатті), а Берегівщина й Виноградівщина дедалі активніше заявляють про сепаратистські настрої, зокрема про Притисянську угорську автономію. Натомість Україна поки не має задекларованих адекватних заходів впливу на ситуацію. Тим часом регіон, потужно фінансований з урядового фонду Бетлена Габора, втрачає будь-який інтерес до життя українського суспільства. Наслідком цього є

цілковита мадяризація, відсутність бажання інтегруватися до українського суспільства. Очевидно, таку ситуацію потрібно виправляти, і одним з варіантів її поліпшення є створення освітніх закладів інноваційного типу, де учні, представники національних та етнічних спільнот, навчалися б українською та рідною мовами.

3-поміж мов сусідніх держав єдина, якій загрожує зникнення, – це білоруська, особливо зараз, в умовах фактичної окупації території Білорусі Російською Федерацією. Саме щодо білоруської мови актуальним є положення Хартії про мови меншин. Але держава Білорусь, офіційною мовою якої стала російська, ніколи не порушувала питання про мовні права білорусів в Україні.

Особливого правового статусу набувають мови народів, які мають власні національні держави, не є сусідами України, але здавна і здебільшого компактно живуть на території. Йдеться про мови діаспор, яких в Україні – п'ять (болгари, вірмени, греки, євреї, німці). Феномен таких національно-мовних утворень досить цікавий, і держава має враховувати його під час формування мовної політики, адже жива розмовна мова таких діаспор відрізняється від літературної мови тих країн, де вони є національними. Наприклад, слід диференціювати болгарську національну літературну мову та мову болгарської національної меншини Одещини. Очевидно, що засобом національної самоідентифікації українських болгар буде той живомовний варіант, який через відсутність постійного контакту з матірньою мовою відрізнятиметься від болгарської літературної. Натомість вивчатимуть у закладах освіти, використовуватимуть у місцевих ЗМІ саме літературну мову Болгарії. Схожу ситуацію маємо і з мовами українських вірмен, греків, євреїв, німців.

Специфічного статусу в Україні набула ромська спільнота, «створення належних умов для захисту та інтеграції в українське суспільство» [2] якої визначене спеціальним документом – *Стратегією захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року* (2013), схваленою Указом Президента України від 8 квітня 2013 р. № 201/2013. Щоправда, жодного слова про ромську мову в аналізованому нормативному акті немає, попри те, що з-поміж документів, які стали «правовою основою для розроблення і реалізації цієї Стратегії», згадується Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. А саме ромська мова потребує уваги і лінгвістів, і освітян, і політиків, які мали б урахувати традиції ромської писемності, розвинути їх і зберегти.

Подібною в контексті регламентації мовних прав видається ситуація з гагаузами, які разом із кримськими татарами та караїмами є носіями тюркських мов. Мовні й етнічні права гагаузів не затверджені спеціальними нормативними актами, але цей народ докладає зусиль, щоб зберегти свою національну самобутність.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: 15.05.2003 (закон) № 802-IV (Укр.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>.

2. Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року: 08.04.2013 (стратегія) № 201/2013 (Укр.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013#Text/>

Дружененко Раїса Сергіївна,
доцент кафедри української мови
Київського університету імені Бориса
Грінченка, кандидат педагогічних наук,
доцент

ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕКСТІВ ЗАДЛЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАВНИКА

Інтерпретація професійно орієнтованого тексту як ефективного засобу навчання мови має місце в сучасному дидактичному дискурсі: науково обґрунтованими є положення про зміст, умови та закономірності використання, критерії відбору, очікувані освітні результати. Професійно орієнтовані тексти науковці розглядають як засоби розширення фахових знань, формування фахової компетентності, мовнокомунікативних навичок.

Метою нашого дослідження є визначення пріоритетних положень щодо використання професійно орієнтованого тексту на заняттях із культури мовлення для студентів правничих спеціальностей та презентація низки спеціально розроблених вправ.

Тенденцію залучення корпусу професійно орієнтованих текстів під час навчання майбутніх фахівців правничої сфери пояснюємо кількома причинами: по-перше, необхідністю реалізації мотиваційного чинника (мотивація з'являється і зміцнюється за умови занурення у професійний дискурс); по-друге, наближеністю до потреб самого студента (потреба здобути глибоку професійні знання, потреба проаналізувати сучасну юриспруденцію як феномен, потреба здобути елементарний юридичний досвід та ін.); по-третє, відповідністю сучасним дидактичним підходам – професійно орієнтованому, компетентнісному, текстоцентричному, комунікативному [4].

Професійно орієнтованими текстами для студентів правничих спеціальностей називаємо ті тексти, які є одиницями юридичного дискурсу – тексти різні за формою, стилем, жанром, типом мовлення, що є конкретними прикладами ситуацій у правничій сфері. У доборі професійно орієнтованих текстів керуємося деякими лінгвістичними науковими здобутками про феномен юридичного дискурсу, зокрема про *типи* (законодавчий; усний судовий; письмовий судовий;

освітньо-правовий), *форми* (судові засідання; консультація (адвокат - клієнт); допит свідка в усній формі; законодавчі документи (закони, контракти, угоди); судові протоколи та рішення суду), *функції* (інформативна, аналітична, оцінна, прогнозувальна) [3].

Програма з навчальної дисципліни «Культура усного і писемного мовлення» для студентів спеціальності «Право» гарантує необмежені можливості залучення текстів юридичного дискурсу з метою формування культуромовної компетентності майбутніх фахівців. Траєкторію навчання рекомендуємо вибудовувати відповідно до *загальних комунікативних якостей культури* усного і писемного мовлення, з-поміж яких науковці традиційно вирізняють чистоту, виразність, точність, логічність, доречність, ясність, стислість, багатство, прагматичність, етичність, естетичність та *специфічних комунікативних ознак юридичного дискурсу*, як-от: інституційність, ритуальність, інформативність, смислова невизначеність, динамічність, дистанційованість, аналітичність [6].

Ефективною джерельною базою для добору навчальних професійно орієнтованих текстів є юридичний медіадискурс. З метою формування культури мовлення майбутніх правників пропонуємо залучати спеціальні юридичні сайти, канали, журнали, газети, відеофрагменти конференцій, форумів, засідань, тексти документів, блоги юристів, що є зразками усного або писемного мовлення та комунікації.

Цінність використання юридичного медіадискурсу на заняттях із культури мовлення полягає в тому, що він дозволяє реалізувати принципи контекстуальності, ситуаційності, зв'язку з життям і професією, актуальності тощо.

Особливу увагу, на наш погляд, слід приділити формуванню усного мовлення майбутнього правника, умінню говорити чисто, виразно, доречно, логічно, відповідно до правил етикету. Усне мовлення професіоналів-юристів є мовним портретом сучасного спеціаліста в галузі юриспруденції, а для студентів-правників – матеріалом для аналізу чужого мовлення, редагування анормативів, формування мовної пильності, готовності до професійної комунікації. Писемне мовлення – не менш важливий сегмент формування культуромовної компетентності студента, адже досконалий з погляду ознак культури мовлення текст є маркером успішної професійної кар'єри.

Пропонуємо кілька вправ на основі професійно орієнтованих текстів.

Завдання 1. Прослухайте. Зафіксуйте, якими засобами виразності послуговуються мовці. Поміркуйте, чи впливає виразність мовлення на сприйняття мовця як професіонала.

<https://www.youtube.com/watch?v=Z35cjNfZbqw>

<https://www.youtube.com/watch?v=tdlg4bF1DhA>

Завдання 2. Прослухайте мовців. Хто, на ваш погляд, більшою мірою керується засобами виразності мовлення? Зробіть висновок про виразність як необхідну умову ефективного мовлення.

<https://www.youtube.com/watch?v=o5JxGl6zY-o>

<https://www.youtube.com/watch?v=jqSKGmCsf6E>

Завдання 3. Прослухайте мовців, випишіть слова, у яких допущено орфоепічні помилки. Вимовте записані слова відповідно до літературних норм.

<https://www.youtube.com/watch?v=GJ3qmShWc3g> (реклама адвокатського об'єднання)

<https://www.youtube.com/watch?v=SORaE2MiExk> (щодо нового Порядку зупинення реєстрації податкових накладних/розрахунків коригування)

<https://www.youtube.com/watch?v=L9OwyGDazeQ> (фрагмент семінару "Посвідчення заповіту нотаріусом. Видача свідоцтва про право на спадщину")

Завдання 4. Ознайомтеся за покликанням з інформацією щодо захисту прав інвестора в нерухомість. Випишіть специфічні сталі вислови, які використовують у юриспруденції. За необхідності відредагуйте текст.

<https://advokat-lviv.net/blog/zahyst-prav-investora-u-neruhomist-novobudovu>

Завдання 5. За поданим покликанням ознайомтеся з деякими умовами прийняття спадщини. Проаналізуйте текст з погляду логічності як комунікативної ознаки культури мовлення. Пригадайте правила використання розділових знаків при ЯК. Поміркуйте, чи потрібна кома у заголовку до тексту.

<https://advokat-morozov.blogspot.com/>

Завдання 6. За покликанням ознайомтеся із порадами професійного юриста щодо успішної адвокатської промови. Підсумуйте, якими ознаками має характеризуватися мовлення юриста. Підготуйте усний виступ з проблем сучасної юриспруденції.

<https://radako.com.ua/news/advokatska-promova-yak-vizitivka-zahisnika-poradi-eksperta>

Відредагуйте використані у тексті словосполучення: імпровізація вітається, аркуш паперу, зануритися без остатку.

Список використаних джерел

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: монографія. К.: Фірма «Інкос», 2005. 315 с.

2. Груба Т. Л. Професійно орієнтований текст як провідний засіб навчання української мови в профільних класах. Теоретична і

дидактична філологія. Серія: Педагогіка. 2016. Вип. 22. С. 24–32.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tdf_2016_22_5

3. Коваль Н.Є. Комунікативно-прагматичні аспекти юридичного дискурсу. Викладання англійської мови як мови фаху в контексті глобалізації університетської освіти. Вип. 1. Львів, 2006. С. 87–97.

4. Попова Л.О. Професійно орієнтований текст у компетентнісній парадигмі сучасної освіти. Лінгвістика : зб. наук. пр. За ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2018. № 1 (38). С. 186–192

5. Професійно орієнтоване навчання іноземних мов у старшій профільній і вищій школі: проблеми та перспективи: Колективна монографія. За заг. ред. Л. А. Сажко. К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. 225 с.

6. Царьова І.В. Лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. Науковий часопис НПУ ім. Н.П.Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Вип 9. 2017. С. 126–132.

Клак Оксана Степанівна,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Особливої ваги в підготовці сучасних фахівців будь-якої галузі набуває вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики, її структури, семантики та особливостей функціонування, оволодіння термінологічною професійною компетенцією. Це завдання є одним із першочергових і у викладанні української мови за професійним спрямуванням майбутнім фахівцям юридичної сфери. Вивчення професійної терміносистеми безпосередньо пов'язане із вирішенням цілої низки проблем: визначення природи термінів як знаків спеціальних понять, виявлення дериваційного потенціалу термінологічної лексики, дослідження загальних тенденцій розвитку терміносистем [1, с. 214].

Засвоєння правничої термінології на лексичному, лексико-семантичному, стилістико-граматичному рівнях передбачає знання дефініцій термінів, їх семантичної будови та вміння диференціювати окремі лексико-семантичні варіанти, вміння добирати слова відповідно до вимог семантичної точності, стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності [2, с. 46], що загалом є передумовою правильного оформлення та ведення процесуальної документації, створення такого юридичного тексту, який буде точним за змістом та однаковою мірою зрозумілим як для фахівця, так і для нефахівця.

Тож роботу над опрацюванням юридичної термінології під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» доцільно здійснювати в таких аспектах:

1) з'ясування природи юридичного терміна та його основних ознак;

2) виокремлення термінологічних одиниць з-поміж загального масиву лексики сучасної української літературної мови, встановлення їх дефініцій та місця в галузевій терміносистемі (загальнонавчальні, спеціально-юридичні чи спеціально-технічні; неосемантизми, неологізми, запозичення чи інтернаціоналізми [3]), родо-видових відношень між окремими одиницями юридичної терміносистеми тощо;

3) вивчення правничої термінологічної лексики з погляду походження (власне українські чи запозичені), встановлення відповідників-дублетів до іншомовних слів (латинізмів, грецизмів, англіцизмів, тюркізмів тощо);

4) з'ясування значень іншомовних терміноелементів;

5) засвоєння фахової правничої лексики, зокрема у процесі роботи над юридичними текстами;

6) встановлення семантичних зв'язків та відношень між термінологічними одиницями правничої сфери (синонімічних, антонімічних, паронімічних тощо);

7) ознайомлення з правилами використання багатозначних термінів та синонімів у юридичних текстах (законодавстві, нормативно-правових актах тощо);

8) визначення способів творення юридичних термінів, їх будови та напрямків семантичних змін, яких вони зазнають;

9) вивчення етимології професійних фразеологізмів, ідіом та пояснення їх значень;

10) аналіз сучасних тенденцій у формуванні термінологічного апарату юридичної науки;

11) уніфікація юридичних термінів та правил, яким вони мають відповідати;

12) практикування у термінологічно-мовній експертизі нормативних правових актів;

13) дотримання норм сучасної української літературної мови щодо вимови, написання та відмінювання юридичних термінів тощо.

Отже, систематична й скрупульозна робота над оволодінням юридичною термінологією сприяє підвищенню загальної професійної компетенції майбутнього правника, формуванню в нього фундаментальних основ теорії та практики фаху, визначає успішність професійної комунікації та вироблення специфічної термінологічної культури.

Список використаних джерел

1. Василенко В. Інтеграція мовного потенціалу профільних дисциплін і лінгвістичного курсу – актуальне завдання вищого

юридичного навчального закладу. *Вісник Сумського державного університету*. Суми, 2004. С. 44-46.

2. Юлдашева А. С. Аналіз логіко-понятійних відношень у правничій термінології кримінального законодавства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць / Відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 213–217.

3. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків : Права людини, 2015. 280 с.

Косьмій Олена Михайлівна,

старший науковий співробітник

ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

МОН України, кандидат політичних наук,

доцент

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРАКТИВНИХ РОБОЧИХ АРКУШІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Освітній процес трансформується відповідно до тих викликів, що постають перед сучасним суспільством. Нові методики і технології постійно з'являються для того, щоб зробити навчання більш ефективним.

На сьогоднішні набуває популярності використання інтернет-сервісів для створення цікавих дидактичних матеріалів з будь-якої теми з використанням текстів, зображень, відео та аудіо файлів, у тому числі інтерактивних [2, с. 97].

Викладання української мови має на меті формування мовної компетентності й сприяння самореалізації здобувачів освіти. Створення вправ за допомогою сучасних сервісів підвищує рівень мотивації до навчання, робить його більш цікавим, оскільки містить елементи гейміфікації. При вивченні української мови як навчальної дисципліни вправа є однією із найважливіших різновидів усної чи письмової роботи на заняттях з української мови, основним завданням якої є презентація теоретичних знань на практиці, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок, перевірка якості засвоєння теорії [1, с. 56]. Різні види вправ можна інтегрувати до інтерактивного робочого аркуша. Такі робочі аркуші стануть у пригоді як під час дистанційного навчання, так і на уроках в класі (використовуючи інтерактивну дошку або попередньо роздрукувавши їх на папері).

Найбільш популярними на даний час сервісами для створення робочих аркушів є Wizer.me [3], Formative [4], Live Worksheets [5] та ін. Оскільки функціональне наповнення цих сервісів є досить схожим, тому будемо узагальнено розглядати їх дидактичний потенціал при вивченні української мови. При розробленні інтерактивних робочих аркушів варто керуватися принципами доступності навчального матеріалу, наступності у його викладенні, системності, врахування міжпредметних зв'язків.

Згадані сервіси пропонують створення таких вправ: питання з варіантами відповіді (з можливістю вибору одного або кількох правильних відповідей), відкрите питання (необхідність надати розгорнуту відповідь), заповнення пропусків у тексті, групування, заповнення таблиці, встановлення відповідності, робота із зображенням, об'єднання тексту і малюнку, завдання «правда чи ні?». Перевагою цих сервісів є те, що питання і відповіді можуть бути представлені у таких форматах: текст, аудіо, відео, що значно розширює можливості для створення завдань.

Цього функціоналу цілком достатньо для розроблення основних видів завдань (відповідно до розділів української мови): фонетичні, орфоепічні, лексичні, фразеологічні, лексикографічні, граматичні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, орфографічні, стилістичні. За допомогою опції прикріплення аудіо чи відео файлів можна навіть дистанційно проводити різні види диктантів. За необхідності у робочий аркуш інтегруються вправи, які розроблені на інших платформах, наприклад, [LearningApps.org](https://learningapps.org).

В інтерактивних робочих аркушах можна розробити імітаційні, конструктивні і творчі вправи, як для самостійного виконання, так і для роботи в парах і групах, також сконструювати завдання для проведення діагностичного/формуального оцінювання, опрацювання нового матеріалу. У залежності від задуму викладача інтерактивний робочий аркуш може використовуватися на окремом занятті або на кількох (наприклад, під час вивчення певного розділу), а здобувачі освіти можуть працювати з ним на уроці (у навчальній аудиторії під час занять) або вдома. Усі сервіси мають архів вже створених робочих аркушів, якими можна користуватися, а також поділитися з колегами своїми напрацюваннями.

До переваг використання інтерактивних робочих аркушів можна віднести: їх багаторазове використання; більш позитивне сприйняття здобувачами освіти інтерактивних завдань і вищий рівень вмотивованості до їх якісного виконання; використання інформації з різних джерел і у різних формах; збереження часу педагога для перевірки тестів, оскільки сервіси роблять це автоматично; можливість дистанційного доступу до завдань у зручній для усіх учасників освітнього процесу час; якісний зворотний зв'язок від здобувачів освіти, що сприяє кращому аналізу результатів навчання; можливість педагогів обмінюватися напрацюваннями. Правильно сконструйований інтерактивний робочий аркуш дає можливість ефективно опрацювати відповідну тему, отримати знання, уміння й навички, а також перевірити рівень оволодіння необхідними компетентностями після вивчення матеріалу.

Викликати складнощі під час роботи з такими інтерактивними сервісами можуть: відсутність інтерфейсу українською мовою (у такому разі варто скористатися англійською мовою), а завдання сконструювати українською; дещо обмежена безкоштовна версія ресурсу (кількістю аркушів або типами завдань).

Інтерактивний робочий аркуш має два покликання з різними можливостями: для розробників та виконавців. При надсиланні здобувачам освіти покликання на аркуш слід скористатися функцією «призначити», а не скопіювати URL адресу вгорі аркуша. Також варто подбати про ідентифікацію здобувачів освіти – вибрати в налаштуваннях обов’язкову реєстрацію тих, хто виконує завдання або у першому питанні зазначити необхідність вказати прізвище та ім’я. Деякі сервіси дозволяють створити клас і відразу призначити завдання для тих, хто є його учасниками (або скористатися вже створеним у Google Classroom).

Підбиваючи підсумки варто зазначити, що інтерактивні ресурси, що ґрунтуються на сучасних інформаційних технологіях досить швидко розвиваються, є актуальними і затребуваними в освітньому процесі, сприяють більш ефективній роботі як здобувачів освіти, так і педагога. Через широке функціональне наповнення таких сервісів досить перспективним є використання інтерактивних робочих аркушів для навчання української мови.

Список використаних джерел

1. Методика викладання української мови : Навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультету / Оксана Костів, Олеся Сколоздра-Шепітко. Львів, 2018. 202 с.
2. Семаньків М., Білусяк Б. Використання Інтернет-сервісів в навчальному процесі. URL: <http://itcm.comp-sc.if.ua/2018/semankiv.pdf>
3. BuilBuild beautiful, engaging online worksheets. URL: <https://app.wizer.me/about-us>
4. Formative. URL: <https://www.formative.com/>
5. Live worksheets. URL: <https://www.liveworksheets.com/>

Котляренко Світлана Василівна,
доцент кафедри методики викладання
української мови та літератури
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Сьогодні важко уявити собі молоду людину, яка хотіла б досягнути успіху у житті і не прагнула б до знань. Учень, який пізнає світ через художній твір, сприймає його не тільки розумом, свідомістю, інтелектом, а й усіма своїми органами почуттів. Мистецтво відображає довкілля в образах. Заняття, побудоване нехай і на інноваційних методах навчання, може перетворитися у звичайне, на якому учні запам’ятовують інформацію, якщо викладач не передбачить у ході заняття відповідні емоційні піки, спади.

Важливе місце в розвитку особистості належить художній літературі як мистецтву слова і як навчальному предмету. А оскільки художні образи, що є сплавом ідеї й образного слова, служать могутнім засобом впливу, то читання набуває особливого значення як специфічний предмет виховання і розвитку.

Адже, як зазначав академік Михайло Грушевський, наша літературна спадщина – це такий скарб, якого досі не оцінив належно ні сам український народ, ні весь світ. Леся Українка, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Ліна Костенко, Олесь Гончар, Олександр Довженко, Василь Стус, Василь Симоненко. Ці та багато інших велетнів Духу віддали серця свої людям, подарували прекрасні плоди своєї творчості. Як донести їх творіння до дитячих сердець, як відродити найголовніше – душу людини як найвищу цінність?

Українська література нерозривно пов'язана з національними і культурними традиціями. Це своєрідний художній літопис українців. Національний тип особистості виростає на ідеях національної філософії, народних ідеалах, традиціях, звичаях і обрядах, морально-етичних цінностях, тобто на культурно-історичному досвіді, здобутках народу впродовж багатьох епох. *Читання завжди, в усі часи і віки, посідало особливе місце в інтелектуальному й духовному збагаченні молоді. Воно розширює кругозір, робить життя насиченим, яскравим. Книга – це і джерело інформації.*

Студенти, а це майбутнє нації, здатні осмислити роль і значення мистецтва, внесок кожного з письменників у національну та світову скарбницю літератури й культури. У цей час вони досягають такого рівня інтелектуального і духовного розвитку, який дає змогу розв'язати складні моральні проблеми, дати оцінку суспільним і життєвим явищам.

Функція викладача – ознайомлення студентів з основним культурним надбанням народу; виховання патріотизму та моральних переконань, як система текстів українознавчої тематики, які б містили інформацію про історію, культуру, звичаї, побут українців, минуле, сучасне і майбутнє України, красу природи, людини, мови, духовної спадщини народу, найвидатніші постаті в історії України – такі теми мають бути запроваджені у навчально-виховний процес. Українознавче наповнення змісту мовної та літературної освіти сприятиме формуванню українознавчого світогляду.

Щоб формувати світогляд сучасної молоді на засадах українознавства, належить вибудовувати у їхній свідомості систему уявлень про українців як народ, що має свою історію, сучасне і майбутнє, систему принципів та ідеалів. Уявлення як чуттєво-наочний образ предметів, явищ дійсності формується під впливом безпосереднього сприймання предметів, інформації про них, але обов'язково містить емоційну доміную, виражає ставлення особистості до названих реалій. Українознавчий аспект – один із пріоритетних у перебудові освіти в Україні. Суть його зводиться до того, що саме рідна мова є засобом пізнання самого себе, як представника української нації, свого народу, його історії та культури.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Ю. С. Урок літератури в системі національного виховання // Рідна школа. 1998. № 9. С. 15–18.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал // Полтавський вісник. 1994. №7. С. 102.
3. Концепція педагогічної освіти [Текст]. Київ. 1998.
4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні [Текст]. К. 1997.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. 2002. №26 (24 квітня – 1 травня). С. 2–14.
6. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / колектив авторів: Бартенева І.О., Бужина І.В., Дідусь Н.І. [та ін.]. Одеса. 2002. С. 191–195.

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВАРІАТИВНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ КОДЕКСІВ УКРАЇНИ

Важливим правилом юридичної техніки є визначення одного й того самого поняття в одному правовому акті, а також у певній галузі права одним терміном. Порушенням цього правила є варіативність, яка є характерною ознакою термінології. Термінам, як і загальнонавчаним словам, властива асиметрія мовленнєвого знака, яка виявляється у синонімії та омонімії. Внутрішньомовна міжзнакова асиметрія виявляється в синонімії (напр., *близькі родичі – близькі – родичі – члени сім'ї; винятковий стан – надзвичайний стан*) та омонімії (напр., *мати* (іменник) – *мати* (дієслово); *зібрання людей – зібрання законодавства*). Явище синонімії розглядається в контексті мовної варіативності.

Необхідно зазначити, що різні аспекти асиметричних виявів у мові завжди перебували в полі зору лінгвістів. На думку дослідників, лише симетрія може вважатися досконалим і належним станом речей. Еквівалентом симетрії є гармонія, порядок. У «Новому тлумачному словнику української мови» зафіксовано такі значення слів: *Симетрія* – розмірне, пропорційне розміщення частин якогось цілого щодо центру, середини [1, с. 196]; *Асиметрія* – брак або порушення симетрії; несиметричність, нерозмірність [2, с. 59]. На лінгвістичному рівні під асиметрією слід розуміти відхилення від упорядкованості, регулярності, однорідності в будові й функціонуванні мовних одиниць, яке відображає одну з основних особливостей будови й функціонування природної мови. П. С. Вовк зазначає, що протилежним поняттям до симетрії є явище асиметрії. Слово як знак мови асиметричне за своєю природою, бо має зміст і форму. Це явище властиве усім словам усіх мов світу, є

проявом асиметрії мовного знака як внутрішньомовної і внутрішньознакової універсалії [3, с. 22]. Асиметричне розглядається як прояв чогось негативного, недосконалого.

Для автора будь-якого документа закономірним є бажання урізноманітнити засоби викладу своїх думок, уникнути повторень в одному контексті тих самих одиниць. Синоніми найточніше, найповніше і найвичерпніше висловлюють думки, допомагають знайти найдоречніший спосіб висловлення. Проте вважається, що застосування синонімів є поширеним недоліком правової термінології. Вимога юридичної техніки стосовно того, що термін не повинен мати синонімів, впливає з вимоги точності, чіткості й ясності змісту юридичного документа [4, с. 306].

В українській юридичній термінології синонімія є поширеним явищем та виявляється на лексичному і синтаксичному рівнях. У праві (цивільному, кримінальному, сімейному, кримінальному процесуальному, міжнародному, трудовому, адміністративному) існує чимало різних мовних позначень одного й того самого поняття. У синонімічних відношеннях перебувають однослівні терміни, терміносполучення та складні терміни. Синоніми у термінології – це терміни, що належать до одного і того ж денотата, але мають відмінності у понятійному плані.

Аналіз чинних кодексів нашої держави свідчить про те, що у Кримінальному, Сімейному, Цивільному кодексах України можна спостерігати недоречне вживання синонімічних термінів і слів.

Кримінальний кодекс України фіксує вживання синонімічних термінів у назвах статей 315 («*Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*») і 324 («*Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів*»), де вжито слово *схиляння*, а в статті 323 – слово *спонукування* («*Спонукування неповнолітніх до застосування допінгу*»). Потрібно обрати один термін і саме його вживати у тексті кодексу. Кращим варіантом вважаємо термін *спонукування* [5, с. 204]. У частині 1 статті 436 вживається слово «*розповсюдження*», а в статті 436¹ – синонімічне слово «*поширення*».

Синонімічні терміни у Кримінальному кодексі України також представлені наступними прикладами: а) *підроблення* (ст. 205¹, 223¹, 358, 366), *фальсифікація* і *підлог* (ст. 158) – *підробка* (ст. 200, 290) – *фальсифікація* (ст. 220², 226, 321¹); б) *близькі* (ст. 350) – *близькі родичі* (ст. 115) – *родичі* (ст. 122) – *близькі особи* (ст. 206) – *члени сім'ї* (ст. 380); в) *неправдива інформація* та *недостовірна інформація* (ст. 351); г) *неповнолітніх – малолітньої особи – особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку* (ст. 156) – *малолітньої /малолітнього* (ст. 115). На нашу думку, необхідно обрати із синонімічних один термін і вживати його у тексті кодексу, адже зміст цих лексем, який вкладає в них законодавець, є тотожним.

У **Цивільному кодексі України** спостерігаємо вживання таких синонімічних слів і термінів: *гроші* – *грошові кошти* (ст. 192); *земля – земельна ділянка* (ст. 373); *виготовлена* – *створена* (ст. 332); *будівля* – *споруда* (ст. 414, 415); *записування* – *фіксування* (ст. 455); *винагорода* –

нагорода (ст. 1144), нагорода – премія (ст. 1155); максимальні строки – граничні строки (ст. 763); пошкодження – псування (ст. 842) тощо.

У **термінології сімейного права** вживаються наступні синонімічні слова і терміни: *моногамія – одношлюбність; бігамія – двошлюбність; генетичні батьки – біологічні батьки; генетична мати – біологічна мати; міжнародне усиновлення – іноземне усиновлення; сімейне життя – сімейні відносини; опіка – опікунство; однокровні діти – єдинокровні діти* тощо.

Зокрема, у **Сімейному кодексі України** у частині 2 статті 75 як синоніми вжито терміни **утримання (аліменти)**: *«Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу»*. Стаття 183 Сімейного кодексу України має назву, в якій фіксуємо терміни, вжиті як синоніми: *«Визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини»*. Ці ж синоніми вжито у частині 3 статті 182: *«Суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів ... що перевищують його заробіток (дохід)»*. Вважаємо, що термін **утримання** позначає більш широке поняття, ніж **аліменти**, а **заробіток** позначає більш широке поняття, ніж **дохід**.

Слід зазначити, що грамотне і зрозуміле термінологічне вираження правових норм є основним постулатом теорії права. Адже будь-який закон буде ефективним лише при високій мовностилістичній якості, точності й чіткості відображених у ньому положень. Наявність синонімів у текстах нормативно-правових актів призводить до непорозуміння, до необхідності давати додаткові роз'яснення [6, с. 102]. Саме терміни здатні найбільш точно формулювати правові приписи, виражати волю укладача документа. Однією з умов забезпечення точності правових актів є єдність вживаної в них термінології.

Враховуючи вимогу максимальної точності правового тексту, використання синонімів при позначенні одного й того самого поняття є неприйнятним, оскільки вони розрізняються в деталях. Навіть якщо деталі не мають суттєвого значення, сам факт уживання двох і більше різних термінів може створити враження у виконавців, що такі терміни позначають різні юридичні поняття. Термін не повинен мати синонімів, тому що головне у правовому акті – це точність [4, с. 307]. Хоча інколи застосування синонімів дозволяє уникнути повторів у тексті юридичного документа (напр., *підозрюваний має право, підозрюваний вправі*). В одному правовому акті один і той самий термін не може мати різний зміст, тому що це викликає суперечності та різноманітне тлумачення цього терміна на практиці.

Для забезпечення єдності термінології при вживанні юридичних термінів потрібно дотримуватися вимог щодо вживання синонімів у правових актах: 1) не допускати неправильного і неточного використання синонімів, адже кожен синонім має свій відтінок, а невдало дібраний синонім неточно орієнтує та здатен звузити чи розширити зміст акта

(неповнолітній – малолітній – малий); 2) уживати з багатьох близьких за значенням слів те єдине, яке в одному конкретному контексті стане найбільш виправданим; 3) не допускати вживання синонімів на позначення одного й того самого поняття, оскільки синоніми різняться відтінками значень; 4) не допускати безсистемного і надмірного вживання синонімів; 5) у правовому акті назва предмета/явища/дії повинна залишатися незмінною, а не замінюватися синонімами; 6) використання синонімів повинно бути продуманим, виваженим, обережним, щоб їх наявність не викривила зміст правового акта [7, с. 78].

Насамкінець необхідно вказати, що питання впорядкування національної юридичної термінології залишається надзвичайно актуальним. Сьогодні триває процес оновлення нормативно-правової бази України. Тому існують сприятливі умови для усунення полісемічних, синонімічних, застарілих, неоднозначних юридичних термінів, слів, які призводять до двозначності та незрозумілості.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Вид-во «Аконіт», 1999. Т. 3. 1999. 918 с.

2. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Вид-во «Аконіт», 1999. Т. 1. 1999. 912 с.

3. Вовк П. С. Міжмовна асиметрія мовного знака. *Studia Linguistica* : зб. наук. праць. Вип. 1. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2008. С. 20–24.

4. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування. Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.

5. Красницька А. В. Термінологічні недоліки у законодавстві. *Тиждень науки-2021. Гуманітарний факультет*. Тези доп. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 19–23 квітня 2021 р.) / Редкол. : В. В. Наумик (відпов. ред.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 203–205.

6. Красницька А. В. Проблеми використання юридичних термінів у законодавстві України. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2017. Ч. 1. 252 с.

7. Красницька А. В. Вимоги, що ставляться до застосування юридичних термінів у нормативно-правових актах. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи*. Тези доповідей XI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ, 2015. С. 77–80.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МОВА ПРАВА ТА ПРАВОВА РЕФОРМА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Мова – сутність народу, один з основних засобів існування його духовності, розвитку культури. Українська мова не виняток. У мові як давньому багатознаковому шифрувальному коді має значення кожен звук і кожна буква, логічний порядок їх застосування й інтонація. Пригадайте найбільш пам'ятні слова зі свого дитинства. Правильно вжиті вони відкривають їхню красу і зміст. Неправильно застосовані – вимикають доступ до розуміння мови. На жаль, лише з появою мов комп'ютерного програмування інтелектуали збагнули, що навіть один пропущений або неправильно інсталюваний символ руйнує всю конструкцію [1, с. 10]. Мовний фактор відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві, особливо в перехідному, до якого продовжує належати українське. Гострота мовного чинника для більшості сфер суспільного життя зумовлена передусім тривалою історією лінгвоциду українців і нищення української мови та складнощами розв'язання успадкованих з минулого мовних проблем під час становлення й розвитку незалежної Української держави та її національної правової системи. Новітнє українське суспільство мусило дочекатися чергової російсько-української війни (які фактично тривають із перервами з 1658 р.), аби зрозуміти, що мова – це не тільки символ, а й стрижень національної держави, за його відсутності державність у будь-який момент може бути втрачена. Питання мови – це питання національної безпеки країни, адже мова – це те, що в'яже покоління з поколіннями, в'яже території [2].

У свою чергу дієві реформи, зокрема правова, – це єдиний рецепт для здобуття Україною перемоги в широкомасштабній війні, повного звільнення нашої землі від загарбників, відновлення державного суверенітету, вирішення істотних суспільних проблем, серед яких і мовні, перетворення на успішну європейську країну. У суспільстві сформувався запит на осмислення мовного виміру правової реформи та реформаційного аспекту мовного законодавства, мовної політики як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівнях. Розуміння діалектики взаємозв'язку в тріаді «мова – право – реформа» сприятиме підвищенню ефективності здійснення правової реформи, якісному оновленню мовного законодавства, а також забезпечить консолідацію суспільства й творення нової української політичної нації [3, с. 50].

Мова є найважливішим засобом передавання будь-якої інформації, зокрема правового змісту. Завдяки мові відображені у свідомості ознаки стосовно предметів втілюються в матеріальну форму слів і тим самим утворюють основу для ідеальних об'єктів

пізнання – понять і категорій, за допомогою яких відбувається мислення. Звідси слідує, що мова – першооснова не лише конструювання юридичних понять, але й фактор, що безпосередньо впливає на формування і формулювання права, та є невід’ємною складовою його зовнішнього вираження. Воля суб’єкта правотворчості для того, щоб перетворитися у правило (масштаб, еталон) поведінки загального характеру, має об’єктивуватися, тобто отримати виявлення зовні. Іншого способу матеріалізації, крім викладення цієї волі національною мовою та запису її за допомогою певних знаків, людству ще не відомі, тобто без мови неможливе існування права. Точність, ясність і однозначність правових формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й одноманітне вживання юридичної термінології визначають досконалість законодавства, сприяють правильній реалізації норм права, всебічній охороні та захисту прав і свобод людини та громадянина. Без мови виникнення, розвиток та інші прояви буття права є неможливими. Водночас право також активно впливає на мову. Мова права як особливий різновид національної літературної мови, що пристосований до умов функціонування у сфері правової комунікації, є первинним засобом зміни, оновлення права, зокрема такої її форми як правова реформа [3, с. 52].

У такому випадку на перший план виходить мовний чинник пізнання і здійснення правової реформи, підвищення її ефективності. Слово «реформа» спільно з низкою таких однокорених слів як «реформатор», «реформатство», «реформація», «реформізм», «реформіст», «реформаційний», «реформувати», «дореформений», «пореформений» запозиченні з французької мови; фр. *réforme* «реформа; перетворення; поліпшення» пов’язане з дієсловом *reformar* «реформувати; перетворювати; поліпшувати», що походить від лат. *reformare* «перетворювати; поліпшувати; відбудовувати», утвореного за допомогою префікса *re-* від дієслова *formare* «надавати форму; розвивати; організовувати», похідного від *forma* «форма» [4, с. 68]. При цьому до найпродуктивніших моделей творення юридичних термінів-словосполучень належить «прикметник + іменник», наприклад, «правова реформа» [5, с. 138].

Разом з тим, усі рішення, концепції, проекти правових змін повинні відповідати, поряд з іншими, мовним вимогам – ясності, точності, лаконічності, доступності юридичного тексту. Це не випадково, оскільки особливістю мови правових змін є офіційний характер. У законодавчому акті мовна форма є нормативною та формально закріпленою. Вона не може бути самостійно змінена, викладена іншими словами. Порядок слів, речень і частин тексту повинен залишатися незмінним. Мова правової реформи є мовою суверенної влади суб’єктів реформування, які здійснюють за її допомогою прогресивні перетворення об’єктивного права. Мовна недосконалість правової реформи не є лише частковою недосконалістю, нехтуванням окремим аспектом законодавчих змін.

Мовна недосконалість правової реформи спричиняє недосконалість усіх правових змін, є недоліком, що гальмує правову реформу та шкодить її цілям і завданням. Належна мовна підтримка правової реформи сприяє її ефективній реалізації, створюючи можливості для накопичення, трансформації та передачі в суспільстві відповідної інформації, впливаючи в такий спосіб на формування громадської та експертної думки. Мовний чинник трансляції правової реформи забезпечує комунікацію суспільства та суб'єктів правової реформи, надаючи запланованим процесам змін характеру зрозумілості, відкритості та прозорості, що є основою суспільної довіри і до влади, і до заходів, які вона впроваджує під час здійснення правової реформи. Мова права виступає основою інформаційного простору, який дає можливість впливати на свідомість і поведінку людей на користь правової реформи. Водночас правова реформа передбачає якісне оновлення та вдосконалення національного законодавства, предметом регулювання якого є мовні відносини, порядок застосування мов [6, с. 37].

Отже, мова права – це особливий різновид національної літературної мови, що адаптований до умов функціонування у сфері правової комунікації. За відсутності мовної матерії виникнення, розвиток і функціонування права неможливі. Мова права є первинним засобом зміни права, зокрема такої її форми як правова реформа. У свою чергу право як особливий соціокультурний феномен також активно впливає на мову, регулюючи мовні відносини, визначаючи державну мовну політику та змінюючи мовну ситуацію. Узагальнений концепт теоретичного образу правової реформи як форми істотних, прогресивних правових змін, перевлаштування права обов'язково передбачає якісне мовне оформлення і забезпечення цих правових перетворень. Діалектичний взаємозв'язок мови права та правової реформи полягає в тому, що, з одного боку, мова права безпосередньо впливає і визначає якість та ефективність здійснення правової реформи, а з іншого – остання охоплює перетворення мовного законодавства з урахуванням наявної мовної ситуації в Україні.

Список використаних джерел

1. Кубів С. Українська мова як державна – єднальний чинник нової політичної нації. *Право України*. 2016. № 3. С. 9–10.
2. Гриценко П. Мова – це те, що в'яже покоління з поколінням, в'яже території (інтерв'ю Н. Балюк з хранителем української мови, виступ якого «підірвав» Конституційний Суд і соціальні мережі). URL: <https://wz.lviv.ua/interview/192226-pavlo-hrytsenko-mova-tse-te-shcho-viazhe-pokolinnia-z-pokolinniam-viazhe-terytorii>.
3. Кривийцький Ю. В. Мовний фактор правової реформи: теоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 49–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknus_2018_1_6.

4. Етимологічний словник української мови : У 7 т. Т. 5 : Р–Т / Уклад. : Р. В. Болдирев та ін. / Редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 2006. 704 с.

5. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 205 с.

6. Кривицький Ю. В. Українська мова як чинник ефективності правової реформи. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 лист. 2021 р.) / Редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 34–38.

Макогончук Наталія Віталіївна,
старший викладач кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Б. Хмельницького, кандидат педагогічних
наук, доцент;

Голярдик Наталія Анатоліївна,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України імені
Б. Хмельницького, кандидат психологічних
наук, доцент

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

В умовах сьогодення необхідним є вивчення української мови з метою використання системи лінгвістичних одиниць для ефективного спілкування у різних життєвих комунікаціях. Вища школа покликана формувати компетентну мовну особистість, яка володітиме вміннями аналізувати інформацію, розв'язувати складні завдання, співпрацювати з іншими людьми тощо. Викладач повинен застосовувати на заняттях такі завдання, які сприяли б не тільки розвитку нової особистості, здатної самореалізуватися в сучасному житті, а й завдання, які набувають для студентів соціально значущого смислу. Саме тому важлива роль відводиться технології проблемного навчання української мови, тенденцією якої є самостійність пізнання, активність, креативність мислення.

На заняттях з «Української мови за професійним спрямуванням» технологія проблемного навчання виявляється у самостійному пошуку студентами правильних рішень під час розв'язування проблемних (мовленнєвих, мовних) ситуацій, пізнавальних вправ і завдань, що організовує викладач, а потім пропонує нову змістову інформацію для

засвоєння на занятті. Основний зміст навчального заняття з використанням технології проблемного навчання становлять організаційні форми, методи та прийоми доцільного використання навчальних проблемних вправ, що стимулюють активну діяльність студентів. Основою проблемної технології є взаємодія викладача й студента з метою розв'язання наперед визначеної проблеми.

До технології проблемного навчання належать такі основні складники як «проблемна ситуація», «проблемна вправа», «проблемне завдання», «проблемне запитання».

Найбільший особистісно-розвивальний ефект, за твердженням Н. Голуб, мають проблемні ситуації, світоглядні парадокси, ситуації подолання буденності, пізнавальні завдання, дидактичні ігри, завдання з життєвопрактичним змістом, висування гіпотез, рефлексія логіки викладу, конструювання прикладів тощо [1]. Під час розв'язання проблеми студенти працюють над мовленнєвим, мовним, комунікативним матеріалом: порівнюють, класифікують, роблять висновки.

Матеріалом для створення проблемних завдань та ситуацій можуть бути мовні, мовленнєві, комунікативні поняття, лінгвістичні одиниці, текст, евристичні запитання, сократівський діалог, проблемні й дослідницькі питання, аналіз життєвих ситуацій тощо. Проблема, що містить вказівку параметрів і умов рішення, є проблемною вправою, що своєю чергою, може містити одне чи кілька проблемних завдань.

Будь-яка проблемна ситуація має у своєму змісті проблемну вправу чи задачу, яка повинна створювати для студентів певну теоретичну або практичну трудність. На заняттях «Української мови за професійним спрямуванням» доречно пропонувати до виконання такі проблемні вправи: вставити пропущені букви; до поданих слів дібрати синоніми та пояснити їх правопис: наприклад, портмоне, ревізія, декламатор, чаклун, темрява, юнак; виправити словосполучення; відредагувати речення; назвати джерела утворення фразеологічних зворотів та сфери їх функціонування.

Особливим різновидом пізнавальних завдань є завдання, які мають статус наукових проблем і які дістають розв'язання у виробничій і соціальній практиці. Проблему становить для студентів і навчальний текст, у ньому самому і в навчально-методичному апараті, що його супроводжує, задається «поворот» проблеми, закладаються проблемні ситуації.

Пропонуємо як зразки варіанти проблемних завдань до окремих навчальних тем.

Тема «Синоніми і пароніми у фаховому мовленні», проблемне завдання – пояснити різницю і значення таких слів, скласти речення з кожним словом: *відкривати, відчиняти, розгортами; скасувати, анулювати; даний, цей; дружній, дружний; любий, будь-який; громадський, громадянський.*

Тема «Літературна мова та її норми», проблемне завдання – знайдіть помилки щодо лексичних норм, напишіть правильно та придумайте речення із запропонованими словосполученнями:

Пам'ятка Т. Шевченку –

Виключення з правил –

Особовий приклад –

Присмний на вираз –

Тема «Лексика обмеженого функціонування і фахове мовлення», проблемне завдання – запропонуйте нормативні варіанти до словосполучень:

Виписка з протоколу –

Міроприємства райвідділу –

Таможений збір –

Змінена фамілія –

Заболів грипом –

Доберіть українські відповідники до слів іншомовного походження: *ліміт, баланс, компенсація, дебати, ратифікувати, унітарний, вето, конвенція, брокер, латентний.*

Тема «Морфологічні норми іменника та прикметника», проблемне завдання – поставте подані іменники у родовому відмінку однини: *Дніпро - , відсоток - , коридор - , Крим - , колектив - , страх - , мітинг - , понеділок - , журнал - .*

Часто проблемний момент в навчанні виникає, коли студенти стикаються з новими практичними умовами застосування вже набутих знань порівняно з умовами навчання, в яких ці знання набувалися [2]. Наприклад, у студентів викликають труднощі з визначення частини мови однозвучних слів у таких словосполученнях: *відкритий погляд і відкритий магазин*, тому вони не можуть безпомилково віднести їх до дієприкметників чи прикметників. Чи, скажімо, визначення роду іменників: *тюль, барель, Сибір, фальш.*

Важливими є завдання щодо написання зразків окремих документів, таких як заява, доручення, відгук на книгу тощо.

Таким чином, технологія проблемного навчання вимагає нових форм організації і проведення навчальних занять, сприяє вихованню мовної особистості, що продукує рідну мову.

Список використаних джерел

1. Голуб Н. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі / Н.Б. Голуб // Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 107–118

2. Інноваційні технології навчання української мови і літератури/ Укладач О.І. Когут. Тернопіль: Астон, 2005. 204с.

Марчило Лариса Миколаївна,
докторант кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, кандидат
філологічних наук

З ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АКТОВИХ КНИГ XVI СТ.)

Актіві книги є важливим джерелом вивчення історії народу, його мови. Останнім часом були опубліковані пам'ятки староукраїнської писемності, створені на різних територіях України. Публікація таких джерел, як «Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р.», дає змогу дослідникам охарактеризувати суспільно-правові відносини, побут мешканців Полісся, дослідити мову актів, виявити графічні, фонетичні, лексичні, граматичні особливості давніх текстів, написаних староукраїнською мовою. Аналіз лексичного складу документів сприятиме уточненню відомостей про функціонування лексем різних тематичних груп у мові відповідного періоду.

У мові документів представлені різні тематичні групи лексики, серед яких є військова лексика. Переважають у пам'ятці лексичні одиниці на позначення зброї, яку використовували для захисту життя і майна від ворогів, злодіїв під час нападів на маєтки. Такі лексеми виявлено в кількох документах 1590 року. Так, в акті № 7, у якому записано скаргу дружини пана Якнешка Волського пані Василевої про пограбування їхнього маєтку у Форощі, зафіксовано лексичні одиниці, які належать до різних лексико-семантичних груп: ... *все ѿ^m провади^vши а ку пожи^mку своєму об^pнув^vши все спряты домовые, штоко^vвекъ де ѿ^vно р^vю рухомою на^vвано и поменено быти можетъ: ... стр^vѣ^vбу за^mкувую, шмыго^vницы, гако^vницы, пу^vгако^vницы и ру^vницы, порохи, салетры, с^vрки, оловъ, збро^vе, па^vцири, пу^vлери, шишаки, начи^vе пу^mкарско^vе и кова^vско^vе ... [1, 48]. В акті № 9, у якому княгиня Кирикова Ружинська Ядвига звертається зі скаргою про напад на маєток з угіддями, куплений у старости житомирського Шимона Дениска Матфеевського, зазначено, скільки коштувала вкрадена зброя: *гако^vницъ два^vца^m куплены^x за ше^{em}деся^m копъ гроше^v лито^vски^x, пу^vгако^v велики^x кросовы^x два^vца^m, куплены^x за соро^x копъ гроше^v литовьски^x, пороху купленого за копъ, двана^vца^m, порохо^vни^v гако^vни^vны^x и пу^vльгачныхъ сорокъ, куплены^x за чотыри копы гроше^v [1, 52], шабелъ про^vтыхъ двана^vцать ко^ждая коштовала по пу^vторы копы гроше^v лито^vски^x [1, 53].**

Аналізовані лексеми належать до різних лексико-семантичних груп: назви зброї, військового спорядження, військових чинів та ін. Ужито в документах загальні назви **оружье, зброя, броня**: *кон^vе два^vца^m ше^{em} з ро^vны^m ору^жемъ во^vне належачимъ [1, 76]; збро^vе [1, 48]; люд^vе^v е^vдны^x и пеши^x з добытыми ро^vны^m бронями и ³ стр^vѣ^vбыю*

о́нистою, во́не належачою, рути́шисе, де́, мо́но кзва́то^м на мае́но^{см} мою, ме́те^кко моє Трояно́вцы [1, 60]. Лексеми **зброя** і **броня** запозичені з польської мови, проте в XVI-XVII ст. були вже багатозначними, вживалися в прямому і переносному значеннях. Слово **зброя** позначало 'зброя для нападу або оборони', 'спорядження воїна, захисний бойовий обладунок воїна', 'зброя, упряж', 'зброя' (засіб для досягнення чого-небудь) [6, 78–79], а **броня** – 'зброя', 'броня' (лати, панцир), перен. 'зброя' (засіб для боротьби з чим-небудь) [4, 76–77].

Лексико-семантична підгрупа «назви холодної зброї» представлена запозиченнями **шабля** / **сабля** (з угорської), **гамалѣя** 'вид шаблі' [5, 187] (з турецької), «ручна метальна зброя» – питомо лексемою **лукъ**, напр.: **саблю**, за которую дано три копы гроше^ѣ [1, 77]; а у Ва́ка Слесара о́нято и пограблено **шаблю**, которая коштовала золоты^х по́ски^х три [1, 66]; ру́ни^ѣ две по копє гроши^ѣ лито́ски^х купленыє, **гамалѣя** о́на [1, 62]; по́ место^м на стрѣ́бище з лука на^о рѣ^ѣкою [1, 74]. Не всі назви збереглися в лексичному складі української мови, зокрема, **сабля** і **гамалія** у тлумачному словнику не зафіксовані. Значення 'лук' і 'чохол на лук і стріли' могло мати тюркське запозичення **сагайдак**, проте в наведеному контексті важко визначити, яке саме значення вона має: *А то де́ в то́м ча́ зняли з жоны мои кожу́ лиси^ѣ ...; а з мене́ є́ мякь лу́ски^ѣ ...; сага́да^к, саблю, за которую дано три копы гроше^ѣ, ручниця две [1, 77]. Як зброю використовували таке знаряддя, як кий. Лексема **кий** 'палиця, дрючок' зафіксована в актах, напр.: *и жону мою Ма́рю Сы́^нкчуро́ну та́ же ру́ницями амахомъ и ки́ми в руку и ^в плече, и ^в ногу левую збили и змо́довали и ^зранили та́ те́^ж слугъ и по́даных мои́х Ко́драта Петриже́ка в голову шко́ливє ранили [1, 76].**

В аналізованих документах найчастіше на позначення вогнепальної зброї вживається лексема **ручниця** / **рушниця** (запозичення з чеської мови): *хотели мене́ и жону з ру́ни^ѣ постреля́^т и о го́ло приправи́^т [1, 76]; ру́ни^ѣ две по копє гроши^ѣ лито́ски^х купленыє [1, 62]. Лексема **рушниця** зі значенням 'вогнепальна ручна зброя' активно вживається в українській мові.*

Крім рушниці, як зброю часто використовували гаківницю – важку рушницю великого калібру. Походження назви пов'язане з тим, що для полегшення прицілювання і пом'якшення сили віддачі при пострілі рушницю закріплювали за допомогою гака. Різновиди гаківниць залежали від довжини ствола і позначалися різними термінами. У пам'ятці зафіксовано назви **гаківниця** 'рушниця, яка закріплювалася гаком до землі' [3, 499], **пулгакъ** / **полгакъ** 'коротка гаківниця, мушкет зі штиком' [там само], **пулгаковниця**, напр.: *На це́ковъ, которая в до́му моє́, зъ гако́вницъ з по́гаковъ стреляли, на домъ, де́, божи́ и до́м мо́ ажривавили по́даны^х [1, 60]; а другую гако́вницю з^вучастую, купленую за три копы гроше^ѣ лито́ски^х, пу́гако́*

с колами три, купленые за пядеся гроше [там само]; *гако^вницы, пу^гако^вницы и ру^чницы* [1, 48]. Полонізм **гаківниця** в сучасній українській мові належить до історизмів, інші згадані спільнокореневі слова вийшли з ужитку.

На позначення спеціальних засобів індивідуального захисту у документах уживаються такі, як **панцырь, шишакъ**: *зброє, па^цыри, пу^леры, шишаки, начи^нє пу^карскоє* [1, 48]. Панцир використовували для захисту тулуба, шишак – як бойове наголів'я. У лексичному складі сучасної української мови вони належать до застарілої лексики. За походженням слово **панцир** є германізмом, а **шишак**, як припускають дослідники, було запозичене з угорської мови [2, 422]. Крім того, засвідчено назви супровідних елементів та матеріалів, необхідних при застосуванні вогнепальної зброї, напр.: *порохи, салтры, сѣки, оловъ, зброє* [1, 48]; *а мало^би были кули, губка, кремє, ежакгва, порохо^вницъ две ис порохо^в по пє^на^цати гроши^н купленые* [1, 62]; *ру^чни^н две с порохо^вницами и^с порохо^в, за которые дано три копы гроше^н лито^ски^х, а порохо^вницу з мене зрываючи мало мене самого поче^нкою порохо^внечью за шию не^бдавили* [1, 77]. Лексеми **порох, порохівниця, куля** належать до активної лексики української мови.

Ужито в пам'ятці терміни на позначення військових чинів: **гетмань** 'найвищий військовий чин' (*вє^лмо^сны^н єго м^л кнзь Яну^м Збара^сски^н, гє^мма^н по^лны^н* [1, 59]); **ротмистрь** 'офіцерський чин у кавалерії' (*пана Томаша Бєлєцького, ро^ммистра, с товариша^м и с помо^чниками* [там само]); **поручникъ** 'людина, яка виконує доручення' (*пана Миха^ла Стани^ласко^в ро^ммистра є^в к^п м^л о^н пору^чника єго м^л пана Рафала Гумєни^чко^в* [1, 70-71]). Лексеми є одиницями іншомовного походження: **гетьман** – германізм, **ротмістр, поручник** – полонізми. Вони зафіксовані в історичних, етимологічних, тлумачних словниках української мови.

Отже, у справах актової книги Житомирського гродського уряду 1590 року зафіксовані різні лексичні одиниці, що належать до тематичної групи «Військова лексика». Більшість назв у процесі подальшого розвитку мови переходить до складу пасивної лексики або й зовсім виходить з ужитку у зв'язку з втраченою номінативною актуальністю. У мові аналізованих текстів серед лексем відповідної тематичної групи переважають запозичення, що зумовлено активними контактами українців з іншими народами.

Список використаних джерел

1. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / Підгот. до вид. В.М.Мойсієнко. Житомир, 2004. 253 с.
2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О.С.Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Т. 6: У–Я / уклад.Г.П.Півторак [та ін.]. Київ : Наукова думка, 2012. 568 с.
3. Історія української мови. Лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.

4. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / гол.ред. Д.Гринчишин. Вип. 3: Б–В. Львів, 1996. 252 с.
5. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / гол.ред. Д.Гринчишин. Вип. 6: В–Г. Львів, 1999. 256 с.
6. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / гол.ред. Д.Гринчишин. Вип. 11: З (затраченє–злечитисл). Львів, 2004. 256 с.

Онуфрієнко Галина Сергіївна,

доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Національного університету «Запорізька політехніка», доктор філософії у філологічних науках, доцент

ЮРИДИЧНИЙ ТЕКСТ У ФОКУСІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА, РИТОРИКИ Й ТЕРМІНОЗНАВСТВА

Сучасний юридичний текст (ЮТ) у всій різноманітності його параметрів є актуальним об'єктом кроснаукових досліджень. Об'єктивно складна й багатовекторна вимірюваність тексту як одиниці наукової комунікації (НК), у тому числі в просторах діахронії та синхронії і в компаративному аспекті, – предмет комплексного аналізу не лише безпосередньо в лінгвістиці, зокрема юридичній, але й в комунікативістиці та риториці, психолінгвістиці та нейролінгвістиці, лінгвокультурології та лінгводидактиці. Збільшення дослідницького інтересу до тексту як продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності в процесі індивідуальної та колективної інтелектуальної творчості вмотивоване зростанням активності взаємодіяльних процесів інтенсивної інформатизації соціуму та розширенням масштабів віртуальної комунікації.

Забезпечуючи зв'язок між концептуальною і вербальною картинами світу в процесі пізнання, наукові тексти покликані щоразу виконувати у галузевій та міжгалузевій мовній комунікації свої базові функції, а саме: інформувально-когнітивну та переконувальну. Ці функції реалізуються, зокрема в ЮТ, у різні способи наукової інтерпретації та вербалізованої трансляції нових знань для ефективного обміну ними: пояснення й аргументування, доказування й обґрунтування, роз'яснення і з'ясування, систематизації та класифікації, аналітичного опису та порівняльного аналізу, уточнення і доповнення, узагальнення й дефініювання тощо [2, с. 19–20]. Автор вербально «спакує» інформацію в обраний ним формат зв'язного тексту за допомогою мовно-когнітивних засобів, ефективних у забезпеченні подальшої трансляції адресатові вже зібраної та перевіреної інформації. Звідси випливає, що якість тексту як потужного універсального інструменту НК, його змістово-структурна

характеристика обов'язково залежить від інтегративної компетентності автора та від його інтенції як дослідника.

Іменниковий термін *текст* за своїм мовним походженням є лексичним запозиченням з латини: *textum* – «зв'язок, тканина, побудова» [5, с. 565]. Тож під текстом дослідники розуміють зв'язне цілісне письмове чи усне вербальне повідомлення за певною темою, яке має змістову і структурну завершеність та орієнтоване автором на певний адресат для досягнення означеної мети/цілей в комунікації. Різні аспекти стильової досконалості, лексико-граматичної довершеності текстів у науковому стилі на прикладі різних груп індоєвропейської мовної сім'ї вивчали мовознавці Городенська К., Коваль А., Колоїз Ж., Михайлова О., Селіванова О., Селігей П., Семенов О., Симоненко Т. (на матеріалі української мови); Герман Л., Ільченко О., Полянченко О., Романюха М., Чорна В. (в англійській мові); Карпик М., Кушнірчук О., Чик О. (в німецькій мові); Кіркowska І., Смушинська І. (у французькій мові). Особливості стратифікації лексичного складу ЮТ, склад термінолексики в ЮТ, тенденції та динаміку розвитку юридичної термінолексики, вплив лексичних запозичень на термінологічний фонд правознавства, функції юридичних термінів у сучасних різножанрових текстах досліджували у своїх наукових працях та аналізували в підручниках і навчальних посібниках з мови юридичного фаху українські науковці з різних сучасних ЗВО - Кочан І., Красницька А., Онуфрієнко Г., Пащук Р., Сербенська О., Чулінда Л., Юрчук О. та інші. Екологія офіційного мовлення як об'єкт правового захисту - тема наукової розвідки Ажнюк Л. [1]. Це дослідження виконане відповідно до завдань кафедральної НДР «Текст у сучасній професійній комунікації українською мовою» (науковий керівник – доцент Г.С. Онуфрієнко).

Юридичний текст – поняття комплексне в НК, гетерогенне за своєю природою, цілісне й багатопараметральне. Жанри ЮТ різноманітні, і вибір певного з них для забезпечення якості НК умотивований цілою низкою об'єктивних чинників, серед яких передусім форма НК (усна, писемна) та різновид наукового стилю мови (власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний, науково-публіцистичний). Тож різні жанри ЮТ демонструють не лише спільні ознаки, але й доволі специфічні. Серед найпоширеніших у сучасній НК жанрів ЮТ – доповіді на наукових конференціях, симпозиумах, конгресах з актуальних юридичних проблем, мультидисциплінарних семінарах та спеціалізованих вебінарах з правознавства, анотації на юридичні джерела та аналітичні реферати, курсові/ конкурсні/дипломні роботи здобувачів бакалаврського та магістерського рівнів вищої юридичної освіти, статті у фахових наукових журналах з правознавства та індексованих у НМБ журналах, тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій з різних галузей права, дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата/доктора юридичних наук, автореферати дисертацій, наукові

монографії, підручники, глосарії й навчальні посібники з мови юридичного фаху. Інформаційний потенціал цих текстів, що різняться за своєю і метою, і темою, і проблематикою, і висновками, і змістом у цілому, призначенням та своїм обсягом, адресатом та адресантом, способом виконання (паперові, електронні, усні) та впливом на адресат, цілковито залежить від якості змісту та вправності автора у використанні мовнокомунікативних ресурсів для вербалізації та трансляції інформації про юридичні категорії, норми, засоби, термінологічний апарат, інструментарій тощо.

Автор ЮТ завдяки коректному використанню взаємодіяльних ресурсів (юридичних, термінологічних, комунікативно-риторичних, стилістичних) повинен гарантовано забезпечити дві провідні функції (інформувально-когнітивну та переконувальну) кожного новоствореного українською мовою мікротексту, тексту, макротексту. Задля цього автор ЮТ зобов'язаний:

- абсолютно точно й однозначно поінформувати про юридичні поняття всіма задіяними засобами вербального тексту, щоб надати можливість адресатові зрозуміти подані повідомлення, опис, коментар, тлумачення юридичної норми, порівняння, аналіз, висновок, пропозиції тощо, підготовлені сучасною українською літературною мовою;

- абсолютно коректно вжити в тексті всі вузькоспеціальні юридичні терміни та загальнонаукові терміни, тобто у повній відповідності до їхніх загальноприйнятих дефініцій, а також контекстуально правильно й доречно використати кожне слово та кожну мовну усталену конструкцію з огляду на їхні лексичні значення, подані в академічних тлумачних словниках (неприпустимі в наукових текстах помилкові ототожнення принципів різних чи схожих понять і термінів на кшталт спільнокореневих компетенція і компетентність, методика і методологія, термінологія і термінознавство, що неминує спричиняє небезпечний наслідок у комунікації через дезінформування);

- включити в текст тільки достовірні й перевірені факти, цифри, цитати, прізвища, повноваження посадових осіб, досягнуті самостійно результати, власні висновки тощо (наприклад, недопустимі в текстах недостовірні факти щодо авторства певної концепції, законопроекту, дати прийняття документа, строків дефайну тощо, оскільки спотворення фактів дезорієнтує адресат);

- узагальнити описані поняття, дії, процеси та явища на засадах принципу достатньої обґрунтованості всього, що впливає з усієї попередньої інформації (грубим порушенням етики інформування є й таке, коли автор у заключній частині свого тексту "приписує" прийнятий в обігу висновок стосовно одного явища чи поняття для характеристики зовсім іншого поняття, що повністю дезінформує адресат);

- сформулювати заголовки до тексту чітко, точно та вмотивовано, викласти без упередженості всі висновки, зауваження, коментарі, рекомендації та згідно з покладеними на автора повноваженнями (зокрема, неприйнятним є, коли автор подає до

короткого за обсягом наукового тексту заголовки, який декларує проблему монографічного виміру, а де-факто зміст тексту містить лише огляд маленького аспекту зазначеної в заголовку проблеми, що повністю дезорієнтує читачів в інформаційному пошуку);

– перекопати достовірним фактажем (обґрунтувати, пояснити на основі причинно-наслідкових зв'язків, подати в достатній кількості перевірені аргументи), скориставшись для підтвердження офіційними даними чинних документів, оприлюднених в офіційних джерелах таблиць, діаграм, схем, розрахунків та абсолютно точними цитатами (наприклад, повністю неприйнятним є наведення автором статистичних даних не за аналізований у своєму тексті період часу, а за більший, менший чи навіть інший період, що повністю спотворює уявлення про динаміку та результати);

– забезпечити неухильне дотримання всіх чинних норм/правил комунікації засобами державної мови, якою мають готуватися тексти в науковому дискурсі. Наприклад, у текстах найчастіше автори порушують чинні стилістичні, синтаксичні, пунктуаційні та лексичні норми, що знижує якість тексту як одиниці НК та деформує довіру адресата до викладеного (наприклад, у текстах далеко не рідкість такі грубі лексичні помилки: мовна компетенція, виконавський комітет, виконавча дисципліна, показники динаміки, здобувати вищу освіту на магістратурі; згідно з чинними нормами треба: мовна компетентність, виконавчий комітет, виконавська дисципліна, показники динаміки, здобувати вищу освіту в магістратурі; за чинною нормою треба вживати абревіатуру ЗВО замість застарілої норми ВНЗ). Нерідко в усній формі НК спостерігаються в текстах доповідей, презентацій, повідомлень порушення чинної акцентуаційної норми в доволі частотних за використанням лексемах (наприклад, неправильно наголошувати випАдок, довіднИк, Експерт, показнИк, силАбус, фАховий, феноМен; правильно вимовляти: вИпадок, довІдник, експЕрт, покАзник, сИлабус, фАховИЙ, феноМен), що якнайменше викликає сумнів щодо якості інтегративної фахової компетентності автора, оскільки невід'ємними компонентами її є мовленнєва й термінологічна [2, с. 15–16].

Проблематика текстотворення в НК є доволі розгалуженою та складною, оскільки в тексті як готовому продукті мисленнєво-мовленнєвої діяльності індивіда та як універсальному інструменті комунікації «заміксовано» у вербалізованому форматі сутність наукової інформації і в локаціях наукових концептів певної фахової галузі, і в нормах чинної етико-комунікативної регламентації задля забезпечення екології текстового матеріалу та для досягнення однієї інтенції автора/авторів чи їх цілого комплексу.

У сучасній українській лінгводидактиці розроблено принципи алгоритмізованого текстотворення в НК, пріоритети мовно-інформаційної екології якої нами досліджено водночас у фокусі українського мовознавства, риторики, термінознавства [3–4], та запропоновано алгоритмічні приписи з ефективного продукування НТ

у найпоширеніших в цьому дискурсі жанрах, а саме: анотації, реферату, журнальної статті, конкурсної роботи. Досвід багаторічної практики в українських ЗВО з активного використання алгоритмічних приписів як оптимальної лінгводидактичної платформи для творення текстів у НК та набуті результати не тільки підтверджують доцільність алгоритмізованого продукування наукових текстів, але й сприяють ефективності мисленнєво-мовленнєвої діяльності індивіда або авторського колективу у забезпеченні належної когнітивно-інформувальної та мовнокомунікативної якості підготовлюваного інтелектуального продукту.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Л. В. Екологія офіційного мовлення як об'єкт правового захисту. Українська мова. 2013. № 1. С. 88–103.
2. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2016. 426 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2016. 624 с.
4. Онуфрієнко Г. С. Сучасна мовна комунікація публічного формату в контексті проблематики її еколінгвістичного виміру. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 114–116.
5. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М.Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ: Наук.думка, 2000. 680 с.

Онуфрієнко Олексій Володимирович,
доцент кафедри менеджменту
Національного університету «Запорізька
політехніка», кандидат юридичних наук,
доцент

РОЗШИРЕННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІ ТА НАУКИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИМИ НЕОЛОГІЗМАМИ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТА НОРМУВАННЯ

З погляду українського правника чи/та спеціаліста в галузі публічного управління, що вивчає зарубіжні практики нормативно-правового регулювання та публічного адміністрування, використовуючи виключно англійськомовні першоджерела, проблема точності перекладу та вмотивованого поповнення української наукової терміносистеми постає з усією серйозністю. З огляду на відсутність системної практики внормованого перекладання українською мовою унікальних термінологічних метафор як феномену сучасної англійської мови науки, що виникли в останні десятиріччя, слід очікувати поширення авторських перекладів, узагальнення та осмислення яких утворить нагальну проблему для сучасної української лінгвістики та перекладознавства. Зокрема,

терміносполучення *information silo*, з огляду на позначуване ним поняття інформаційно ізольованого органу публічного врядування, має принаймні три варіанти перекладу українською: буквальний *інформаційний силос*, який найбільш точно відбиває його значення, але викликає небажані асоціації з кормом для сільськогосподарських тварин, а не тільки з одноім'яним резервуаром для його сховища (це є дійсним і для більш громіздкого варіанту *інформаційна силосна башта*); *інформаційний бункер*, що є менш точним, оскільки *бункер* первинно позначає захисну або оборонну споруду; *інформаційне сховище*, який є найабстрактнішим та найменш точним з окреслених варіантів, до того ж збігаючись з одним з варіантів перекладу іншого усталеного ІТ терміна *data warehouse* (*сховище даних*). Наведена ієрархія пропонованих перекладів принаймні мотивує для подальшої дискусії. У щойно опублікованому дослідженні монографічного рівня [1] ми зупинилися на варіанті перекладу *інформаційний силос*, який видається найбільш вдалим з перелічених, і саме з огляду на наведену нами градацію змістової точності перекладу.

Особливим прикладом неологізму у вигляді термінологічної метафори в галузях державознавства та публічного управління є й терміносполучення «спустошена держава» (англ. «hollowed state») [1, с. 211–262]. Під кутом зору класифікації термінологічних метафор, «спустошена держава», як і споріднені, проте менш поширені терміносполучення-метафори цього ж поняттєвого спектру – «ощадлива держава» (англ. «lean state») у специфічному німецькому контексті [2, с. 24], «скелетована держава» (англ. «skeleton state») [3] тощо, є прикладом ізольованої катахреси, що запропонована на підставі наявності аналогії між процесами: спустошення певної території чи об'єкту внаслідок зменшення його наповненості та зменшення функціонального спектру діяльності держави за рахунок передання її повноважень інститутам приватного сектору та громадянського суспільства. Активне використання термінологічних метафор-новотворів у працях провідних зарубіжних науковців додатково свідчить про розвиток науки публічного управління та теорії держави, адже адміністративна емпірика постійно ставить задачу опису та номінації нових складних соціальних явищ, яка творчо розв'язується авторами за рахунок введення точних, ємних та «живих» термінів-метафор, позбавляючись таким чином архаїчної термінології, погано пристосованої до відображення сучасних реалій, та уникаючи галузевої схоластики, в межах якої завдання збереження термінологічного апарату може ставитися вище за творче словотворення, зумовлене отриманням нових емпіричних даних.

Нагальна проблема адекватності перекладу українською мовою постає не тільки під час зіткнення з необхідністю введення у вітчизняний науковий обіг новаційного терміна, але і внаслідок системної термінологічної «міграції» з певної галузі людської діяльності у площину публічного управління цілих кластерів

спеціальних термінів із подальшою їх граматичною та синтаксичною трансформацією. Так, з огляду на модернізацію публічного управління у формі реалізації моделі електронного врядування, яка відбувається кілька останніх десятиріч у більшості держав світу відповідно до становлення та ствердження інформаційного суспільства, сучасну адміністративну реальність неможливо уявити як без ІТ термінології, так і без міжгалузевих неологізмів-гібридів: *електронний уряд (e-уряд), електронне врядування (e-урядування), електронні сервіси (e-сервіси), електронні документи, цифровий підпис, цифрові стратегії держави, державна політика даних, державні дата-центри, технології штучного інтелекту (ШІ) міністерства оборони* та ін. Маємо відзначити й умовну зміну термінологічних поколінь, котра відбувається в окресленій термінологічній сфері по мірі загальної втрати популярності та поступової архаїзації терміна «електронний» і його похідних за рахунок використання термінів *цифровий, діджитальний, дані/дата* та ін. у їх застосуванні до публічного сектору (сервісів публічної служби тощо), що також має ускладнити завдання до якості перекладання англійськомовної термінології. Популяризація терміна *цифровізація*, що відбувається останніми роками серед політичних еліт та в медійному просторі, не знімає питання про влучність цього терміна з огляду на досвід тривалого існування його прямого аналогу (*діджиталізація / digitalізація*). Дійсно, *цифровізація* характеризується значно меншим ступенем відчуття чужорідності внаслідок дуже давнього запозичення лексеми «цифра» (від ср.-лат. *cifra* від араб. (*ṣifr*) «пустий, нуль») та підтримується існуванням значної кількості спільнокоренових термінів (*цифрові технології, цифровий формат, цифровий сигнал* та ін.), проте факт небажаного в галузевій термінології паралельного існування терміна *діджиталізація* з тим самим або дуже близьким значенням, особливо у бізнес-менеджменті, має бути врахований при нормуванні та стандартизації галузевої термінології публічного управління в Україні [1, с. 263–362].

Далеко не останнім за значенням є ще одне поняттєво-термінологічне питання щодо перекладу українською мовою термінологіки національних мов (англійської, німецької, французької тощо), котре потребує уваги принаймні на рівні необхідних уточнень та важливих роз'яснень, що стосуються як тематичної ситуації в цілому, узятій на рівні стану світової науки публічного врядування, так і обраного нами способу розв'язання складних моментів використання сучасної термінології публічного адміністрування в цій монографії. Мова йде про терміни «публічна служба», «цивільна служба», «державна служба» для досліджуваних субсистем публічного сектору різних сучасних держав та, відповідно, для співробітників цих структур – «публічний службовець», «цивільний службовець», «державний

службовець» тощо. З точки зору українського дослідника, проблема вибору відповідних термінів для позначення досліджуваних емпіричних явищ та для використання їх у контексті доктринальних концепцій ускладнюється з огляду на те, що умови наукового дослідження в цьому випадку визначаються зіткненням двох поняттєво-термінологічних традицій (світової, переважно англійськомовної, та вітчизняної, українськомовної), при чому додатковим фактором, що не сприяє легкості і точності підбору українських еквівалентів до іншомовних термінів, є те, що кожна з цих традицій наразі перебуває у стані зміни панівної парадигми [1, с. 55–83].

Терміносистема вітчизняної науки публічного управління перебуває на стадії активного становлення і поповнення. Її подальший розвиток має бути забезпечений не тільки відомими засобами термінологічної фіксації та стандартизації, але й фундаментальними дослідженнями наявних термінологічних тенденцій, ретельним відстеженням специфіки новотворів, аналізом обґрунтованості та відповідності запозичень елементів терміносистем інших мов тощо. Слід очікувати, що українська терміносистема суспільних наук, у тому числі юриспруденції та доктрини публічного управління, з огляду на означені вище процеси, продовжуватиме активно запозичувати іншомовні елементи терміносистем відповідних галузей світової науки, що актуалізує проблематику її оновлення, нормативізації, кодифікації та стандартизації, оскільки предметом рецепції виступатимуть терміни різномовного походження, спродуковані в межах неоднакових, а іноді й принципово відмінних адміністративних та правових культур. Особливої уваги потребуватимуть і обґрунтовані підходи до перекладу неологізмів, що, як видається, мають активно пропонуватися вітчизняними науковцями у власних монографічних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко О. В. Конвергенція публічного сектору з громадянським суспільством і сектором приватним: англо-американський та континентально-європейський полюси універсальної парадигми реформ публічного врядування у XXI ст. : Досвід компаративного дослідження, прогностичні сценарії, стратегії післявоєнної відбудови для України): монографія. / О. В. Онуфрієнко, Дніпро: Вид-во «ГРАНІ», 2022. 530 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=0s-REAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

2. Derlien, H.-Ul. (2003). German Public Administration: Weberian Despite «Modernization». In Krishna K. Tummala (Ed.) *Comparative bureaucratic systems*. Lanham, Md. (pp. 97–122). Retrieved from: <https://fis.uni-bamberg.de/handle/uniba/9692>.

3. Ridley, F. (1995). Re-inventing British Government. *Parliamentary Affairs* 48, 387–400.

Пашинська Людмила Михайлівна,
доцент кафедри української філології
Київського національного лінгвістичного
університету, кандидат філологічних наук,
доцент;

Школа Галина Миколаївна,
доцент кафедри української філології
Київського національного лінгвістичного
університету, кандидат філологічних наук,
доцент

АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ

В одному з параграфів нової редакції «Українського правопису» йдеться про творення іменників на позначення осіб жіночої статі – фемінітивів. Фемінітиви – це іменники, які називають жінок за посадою, професією, національністю, сімейним чи родинним статусом. Утворюються такі назви від іменників чоловічого роду за допомогою суфікса *-к(а)* (*дизайнерка, редакторка, студентка, фігуристка*), *-иц(я)* (*верстальниця, порадиця, -ин(я)* (*кравчиня, продавчиня, майстриня*), *-ес(а)* (*поетеса, патронеса*) [3, с. 39–40]. «Український правопис» наводить мовні засоби, за допомогою яких в українській мові протягом багатьох десятиліть, а то й століть, утворюються слова на зразок *співачка, порадиця, поетеса* та ін., які вже усталилися, але не дає рекомендацій щодо творення нових фемінітивів.

Але новітні фемінітиви набирають швидких темпів поширення і вживання в сучасному мовному просторі, і це природний процес, адже українські жінки на рівні з чоловіками беруть активну участь у державному, громадському, політичному житті, напр.: *Денутатка Київської міської ради, медик підрозділу Збройних сил України Аліна Михайлова, надає першу невідкладну медичну допомогу пораненим на передовій* (Київська міська рада, 04.07.2022); *Вікторія Лешенко та директорка* індустриальної платформи *DOCU/ПРО, програмерка, членкиня* Відбіркової ради *Docudays UA* *Дарія Бассель представили українське кіно на Sheffield Doc/Fest* (Україна молода, 01.07.2022); *Режисер Олег Сенцов та юристка* Вероніка Вельч одружилися (Україна молода, 06.07.2022); *Найвідомішою політикинею киеворуської доби вважають княгиню Ольгу* (Гендер в деталях, 03.01.2022).

Часто вживаними стають фемінітиви *амбасадорка, інженерка, волонтерка, журналістка, президентка, програмістка, банкірка, докторка, консультантка, кураторка, міністерка, редакторка, спікерка, прем'єрка, адвокатка, експертка*. Значно побільшало фемінітивів і на *-ин(я)*: *виборчиня, знавчиня, історикиня, фахівчиня, філологиня, членкиня, видавчиня, політикиня, критикиня, педагогиня*. На думку Тараненка О. О., творення назв жінок із цим суфіксом актуалізувалося, бо вони, на відміну від фемінітивів на *-к(а)*, не мають відтінку розмовності, а надають натомість певну стильову

піднесеність, пор.: *богиня, героїня, графиня, княгиня* [2]. Суфікс *-ин(я)* досить давній за віком і побутував іще в праслов'янській мові.

Щодо творення і доцільності вживання фемінітивів з'являються рекомендації і від інших науковців. Так Городенська К. Г. зауважує, що називати жінку, яка працює на посаді заступника директора, *заступницею* не можна, тому що це слово узвичаєне в українській мові зі значенням «та, хто захищає кого-небудь, захисниця». Отже, *заступник* є правильною офіційною назвою посади жінки, яка заступає керівника чого-небудь, пор.: *Марія Миколаївна – заступник директора; Валентина Василівна – заступник міністра; Оксана Романівна – заступник декана* [1, с. 148–149].

Професорка Баган М. П. коментує вживання слів *колега, колежанка, колегиня*. *Колега* в українській мові – іменник спільного (жіночого й чоловічого) роду, тому його вживають на позначення осіб обох статей. Але у мовленні засобів масової комунікації, у соцмережах, приватному спілкуванні помітна тенденція до вживання фемінізованих назв *колежанка* і *колегиня* [4]. Напр.: *Колежанки з громадської організації підтримали ініціативу жінки* (Україна молода, 28.07.2022); *Депутат таким чином вирішив відволіктися від виступу колегині* (Кременчуцька газета, 09.09.2021). Названі фемінітиви *колежанка* і *колегиня* не є коректними, адже слово *колега* і так є іменником жіночого роду, а додавання суфіксів зі значенням жіночого роду *-к(а), -ин(я)* призводять до утворення надфемінізованих, плеонастичних назв. За аналогією не утворюємо фемінітивів від іменників *староста, суддя, голова, листоноша*, а також від слова *бізнесвумен*, яке безпосередньо називає жінку.

Як бачимо, процес творення фемінітивів має бути виваженим, адже може суперечити правилам милозвучності української мови, внаслідок чого утворюватимуться слова, які або важко вимовлятимуться, або звучатимуть образливо, набуватимуть відтінку зневажливості, напр.: *математикиня, політикеса*.

Варто також пам'ятати, що, крім вище згаданих суфіксів, існують й інші способи передачі назв осіб жіночої статі, а саме:

1) *пан / пані* + іменник – назва професії: *пан посол / пані посол, пан лікар / пані лікар, пан професор / пані професор*;

2) прикметник, займенник і числівник прикметникової форми + іменник – назва професії: *досвідчений адвокат / досвідчена адвокат, дипломований програміст / дипломована програміст, цей куратор / ця куратор, перший спікер / перша спікер*;

3) іменник – назва професії + дієслово: *колега переїхав / колега переїхала, сержант доповів / сержант доповіла*;

4) іменник – назва професії + чоловіче чи жіноче ім'я: *видавець Олексій / видавець Марина, професор Олександр Богданович / професор Катерина Максимівна*.

Отже, фемінітиви притаманні українській мові, зафіксовані словниками української мови. Щодо фемінітивів-неологізмів, які

широко живаються в мас-медійному просторі, то вони мають пройти соціальну апробацію й потребують коментарів фахівців та унормування в написанні.

Список використаних джерел

1. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ, 2019. 208 с.
2. Кислюк Л. Жінка-космонавт чи космонавтка? (До проблеми норми творення назв осіб жіночої статі). Київ, 2013. С. 114–118.
3. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ–ХХІ ст.). Київ, 2015. 248 с.
4. Український правопис. Київ, 2019. 392 с.
5. URL: <https://m.facebook.com/groups/477299644435672/>.

Пащук Раїса Іллівна,

завідувач кафедри юридичної лінгвістики та практичної психології Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат філологічних наук, доцент;

Васильєва Галина Йосипівна,

старший викладач кафедри юридичної лінгвістики та практичної психології Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка;

Максименко Ольга Володимирівна,

доцент кафедри юридичної лінгвістики та практичної психології Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, кандидат філологічних наук, доцент

НОРМАТИВНІСТЬ СЛОВОВЖИВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ПРАВНИКІВ

Мова, як жоден інший предмет, найглибше сягає в підсвідомість людини, формує її, удосконалює, сприяє формуванню національної тожсамости, національної свідомости, мовної стійкості.

Саме національно свідома, комунікативно професійно орієнтована особистість здатна зреалізувати свій творчий потенціал на потреби держави.

Одним із професійних якостей фахівця будь-якої галузі є володіння лексичними нормами й безпосереднє дотримання їх у комунікативній діяльності.

Питання рівня культури мовлення дослідники зазвичай розглядали як нормативність/ненормативність. Визначальними рисами норми мови, зокрема літературної, є стабільність, дотримання

усталених, загальноприйнятих правил, передусім правил щодо слововживання. Культура мовлення з боку лексичного передбачає ґрунтовне знання словникового складу української мови. Саме лексика, виражаючи колективну свідомість етносу як суб'єктивний образ об'єктивного світу, формує неповторну «мовну картину світу», що в різних мовах має свою специфіку. Під мовною картиною світу, на думку О. Сербенської, зазвичай розуміють зафіксовану в мові й специфічну для конкретного мовного колективу схему сприйняття дійсності. За допомогою цього поняття з'ясовують також специфіку буття людини, народу. Наприклад, як зазначає дослідниця, і німцям, і українцям відомо про такі різновиди рослинного світу, як *дуб* (дерево), *калина* (кущ). Однак бачення їх неоднакове, структура лексико-семантичних полів різних мов не збігається. В українців слово *дуб*, окрім основного значення, має ще багато додаткових, конотативних відтінків. Це – символ мужності, сили, могутності, витривалості. *Калина* символізує ніжність, красу, любов, дівочтво, Україну (до речі, у росіян *калина* символізує розлуку й невдале заміжжя). Ці символічні значення вербалізовано у фольклорних творах, утілено в поетичних образах. У німців такі образи неможливі насамперед тому, що іменник *дуб* жіночого роду, а слово *калина* – іменник чоловічого роду. На підтвердження зазначеного згадаймо поширену команду в радянській армії, де мовою наказів була московитська. Отже, цією мовою – *смирно*; українською – *струнко*. Обидва слова вживають як команду, що вимагає стояти виструнчившись, наввипинки, не рухаючись. Для московита похідне значення «стояти наввипинки» у команді *смирно* накладається на первісний зміст – *усмиритися*, *змиритися*, тобто підкоритися командирові, угамуватись, і підсвідомо є природним і зрозумілим, тоді як для українського вояка ця команда є не зовсім зрозумілою: до чого тут змиритися, коли потрібно виструнчитись? Або, скажімо, *бедовий* 'той, хто натерпелся бед' – українською ж *спритний*, *меткий*, *моторний* 'той, хто швидко досягає мети'; *больница*, *терпеть боль*, *болеть*, *страдать*, *пагуба*, *зло* (основна сема 'біль') – *лікарня*, *вилікування*, *одужання*, *лікувальний*, *вилікувати*, *виліковний* (основна сема 'давати здоров'я'); *жена* від *жениця* 'супруга' – *дружина* від *друг*, *дружити* 'супутник, товариш'; *суруги* 'упряжка', *спряжитись* 'состоятъ в половой связи' – *подружжя* від *подружній*, *по дружбі*; *уголовный* 'срочный', 'важный' – *карний* від *кара*, *карати*, *покарання*.

Поряд зі словами, які при перекладі не змінюють або майже не змінюють свого смислового значення, виявляємо певні відмінності в особливостях психологічної перцепції. Ці особливості відбилися в мовних одиницях – словах, а отже, і в змісті тих чи інших понять. Як зазначає Оксана Забужко, завдяки мові уродженець Борнео бачить 37 відтінків зеленого кольору, чого не бачимо ми, а нам «хата» – жінка – несвідомо видається теплішою, обжитішою, ніж «дім» – чоловічина, і цього не зрозуміє природний англомовець, у чий свідомості немає роду для неживих предметів. Отже, носії різних мов

можуть бачити світ крізь призму своїх мов. Ще В. Гумбольдт стверджував, що різні мови – це не різні позначення однієї та тієї самої речі, а різне її бачення, бо за словами, що їх застосовують, стоїть національне світовідчуття, ментальність народу, яка передусім дає знати про себе в мові.

Лексичне значення – це зміст слова, те, що слово означає; пов'язане з предметами, явищами реальної дійсності, з поняттями про них, процесами. Наприклад: *приводити* – доводити до якогось нейтрального або позитивного стану, наслідків; *призводити* – приводити що-, кого-небудь до якогось стану, учинку, переважно негативного.

Лексика сучасної української мови складається з питомих слів і запозичених з інших мов, скажімо, *штраф, архів, факсиміле, банк, юрисдикція, спонсор* тощо. Запозичення є одним із джерел збагачення лексичного складу будь-якої мови.

Проте уживати іншомовне слово маємо лише тоді, коли в українській мові немає потрібного відповідника. Запозичене слово треба вживати правильно, відповідно до його значення. Скажімо, слово *проблема* запозичене зі значенням «коло наукових питань, що потребує досліджень». Тому не бажано говорити: *проблема розкриття злочинів, проблема успішності* тощо.

Не рекомендовано в тексті одного документа вживати і запозичене слово, і власномовне, наприклад: *шантаж – вимагання, парламент – рада, прогноз – передбачення, модифікація – оновлення*.

До українського вжитку, як зазначає К. Городенська, увійшло слово *поліція* на означення нового державного органу, створеного для охорони громадського порядку. Відразу почали вживати й похідний від нього прикметник *поліцейський* та відприкметниковий іменник *поліцейський* зі значенням особи, яка працює в поліції. Від слова *поліція* органічним для української мови є прикметник *поліційний*, який подають перекладні російсько-українські словники (переважно на другому місці, після прикметника *поліцейський*) і який був уживаний у різних текстах.

Так само потрібно замінити й поширену сьогодні неукраїнську назву *поліцейський*, якою іменують особу, яка працює в поліції. Замість неї можна вживати іменник *поліційник*, утворений від прикметника *поліційний* за допомогою суфікса –ик, або *поліціант*, що відбиває вже помітне в мовній практиці намагання утворювати від іменників на –ія назви осіб за допомогою суфікса –янт (пор.: *коаліція – коаліціант* тощо). Отже, українською мовою доречно вживати прикметник *поліційний* замість *поліцейський* та іменники *поліційник* чи *поліціант* замість *поліцейський* [1, с. 66].

Українська мова за свою тривалу історію виробила надзвичайно розвинену синоніміку, здатну задовольнити найрізноманітніші потреби мовного загалу в тому, щоб найменувати, передавати те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками. Синонімія є поширеним, хоча й не бажаним, явищем у професійній мові правника,

де є чимало різних мовних позначень того самого поняття, наприклад: *позбавлення волі – ув'язнення, залучати до злочинної діяльності – утягувати в злочинну діяльність* тощо.

Окрему групу становлять слова, що за повної або часткової семантичної відмінності є дуже подібними формою, унаслідок чого можуть неправильно тлумачитись. Такі слова називаємо паронімами, наприклад, замість слова *дискваліфікація* вживають *декваліфікація*. *Дискваліфікація* – це оголошення когось не гідним або не здатним обіймати якусь посаду, виконувати певну роботу чи обов'язки через професійну невідповідність (недостатність знань); усунення від обов'язків на знак покарання за якусь провину службового чи морального характеру. Зокрема, слово *дискваліфікація* вживають у спортивній термінології. *Декваліфікація* – утрата фахових знань, досвіду, через що вона стає неспроможною виконувати свою роботу чи обов'язки, які потребують спеціального теоретичного або практичного вишколу.

Є вужче й ширше розуміння паронімів. Вужчим можна вважати лише однокореневі слова, що належать до однієї частини мови й розрізняються суфіксами, префіксами, закінченням, наприклад: *виконавча* (настанова) – *виконавська* (майстерність); *познайомити* (з кимсь) – *ознайомити* (з текстом документа); можуть розрізнятися наголосом, наприклад: *вігода* (зиск) – *вигода* (зручність). До паронімів зрідка зараховують і різнокореневі слова, що мають випадкову співзвучність і також можуть помилково сприйматися одне замість іншого, до прикладу: *кампанія* – *компанія*, *мимохідь* – *мимохить*. Можуть належати й співзвучні слова (*досвід* – *дослід*; *ефектний* – *ефективний*); форми слів (*місяця*, *міситься*).

Поширеним є канцеляризм з метою (з метою узгодження підписання; з метою надання українській мові... Як засвідчує академічний «Словник української мови» 1) мета – це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль; 2) заздалегідь намічене завдання; замисел, намір, план. Це слово є також компонентом фразеологізмів (сталих висловів): *мати на меті*, *ставити (поставити) собі метою (за мету) (що)*. Зрідка вживається у вислові *на близьку мету*, що означає «на близьку часову віддаль». Замість канцеляризму з метою в українській мові, як радять дослідники, доречно вживати прийменник *для* з іменником у родовому відмінку (*для надання українській мові...; для узгодження й підписання*) або ж сполучник *щоб* з неозначеною формою дієслова (*щоб надати українській мові; щоб узгодити й підписати...*). Незрідка вживають *не дивлячись* – переклад російського прийменника *несмотря (на)*, адже це типовий зразок того різновиду псевдомови, який дістав назву суржик.

Українською треба використовувати слова *попри*, *усупереч*. Почасті автори наукових статей «зустрічаються» з певними явищами, об'єктами. Загальновідомо, що *зустрічатися*: 1) зближатися, сходитися один з одним, рухаючись навпроти; 2) сходитися разом, бачитися де-небудь. Вислови *даний законопроект, у даний час, у даній*

справі, у даній роботі, у даний час, дане питання вирішується є ненормативними. О. Сербенська радить брати до уваги значення, закладене в слові. Адже даний – дісприкметник, утворений від слова дати. Треба вживати: цей законопроект, сьогодні, тепер, у цій справі, у цьому творі тощо. Слово дано, дані вживають доречно математики (дані комп'ютера). У діловому мовленні дані про автора замінюємо на відомості про автора.

На позначення поняття «визнати, оголошувати щось недійсним, незаконним, припиняти дію чогось» використовуємо слово *скасовувати* та його похідні: *скасовувати (скасувати) закон, указ, вироки, заняття* тощо.

В усному мовленні та в писаних текстах не завжди розрізняють слова *дякуючи – завдяки*. Багато хто каже, наприклад: *дякуючи підтримці, допомозі, наполегливості української сторони*. В усіх цих випадках треба уживати прийменник *завдяки*. Слово «*дякуючи*» є не прийменником, а дісприслівником.

Не треба вживати вислів *на сьогоднішній день*, адже слово *сьогоднішній* – похідне від слова «день», тож маємо тавтологічну ваду. Українською – *на сьогодні, на нинішній день, нині, тепер*.

Аби уникнути ненормативності слововживання передусім потрібно, скажімо, використовуючи багатозначні слова, добирати їх відповідно до значення, якого потребує контекст; розрізняти слова-пароніми, які характеризуються власною лексичною сполучуваністю та мають різні значення, відтінки значень, різну стилістичну забарвленість. Не розрізнення слів-паронімів становить мовну помилку, пов'язану з незнанням значення слова. Пароніми можуть розрізнятися способами граматичного зв'язку з іншими словами, наприклад, дієслова *сплатити – заплатити – оплатити*. На відміну від дієслів *сплатити і заплатити*, слово *оплатити* вживають тільки тоді, коли йдеться про відшкодування яких-небудь витрат і не потребує прийменника *за*. Воно керує іменником у формі знахідного відмінка без прийменника; уважно визначати відтінки значення слів-синонімів з огляду на їх сполучуваність, наприклад, із синонімічного ряду *злочинний, злочинницький, карний, кримінальний, злочинський* при сполученні зі словом *кодекс* уживається слово *кримінальний*; *розшуку* лише *карний*; неухважність до розбіжностей у значеннях синонімів призводить до значенневої помилки, до прикладу, порівняймо синоніми: *дефект, недолік, вада*. Слово *дефект* уживають лише щодо технічних виробів, а слова *вада* й *недолік* можуть стосуватись як створеного природою, так і процесів суспільної діяльності (*дефект деталі верстата; вада вимови; недолік сполучених компонентів; стилістичні вади*); розрізняти слова-синоніми на позначення одного багатозначного слова: *наступний, дальший, другий (слідуючий – рос.)*. Слово *наступний* уживається зі словами *день, тиждень, зупинка; дальший* – зі словами *життя, доля, робота*. Можна ще: *в слідуючий раз – наступного разу (другого) разу, наступним разом; на слідуючий*

день – на другий день, другого дня (наступного дня); вызываются следующие сотрудники – викликають таких співробітників; по следующей форме – за такою формою; следующим образом – у такій спосіб; уникали плеоназму, тобто вживання близьких за змістом слів, які утворюють словосполучення: надрукувати свою автобіографію, вільна вакансія тощо (правильно: надрукувати свою біографію, вакансія); недоречне або невиправдане вживання іншомовних слів також є лексичною помилкою.

Отже, багато в чому мова залежить від правильного вибору слова. Як зазначають О. Сербенська та М. Волошак, надаючи перевагу тій чи іншій мовній одиниці з-посеред багатьох найзагальніших критеріїв, зокрема треба пам'ятати про два: *українськість* і *нормативність* вибраного слова чи вислову.

Підсумовуючи, зазначимо, серед типових помилок, наявних у мовленні правників, найбільш поширене калькування. Основними причинами породження ненормативних одиниць є незнання норм сучасної літературної мови, вплив російської мови, що позначився на всіх рівнях мовної системи тощо.

Серед інших проблем – очевидне засилля чужомовної лексики, яка порушує природність мови. Сама ж надмірність запозичень, заміна питомої та прозорої лексики якоюсь більш «науковою», до того ж незрідка зі спотвореним значенням чужослів, радше свідчить не про їх конечність або доцільність, а про некритичне сприйняття, незнання мовних норм. Знання мови, володіння її літературним стандартом є запорукою ефективності будь-якої фахової комунікації, зокрема й правничої.

Список використаних джерел

1. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Видання друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.
2. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 240 с.

Стратулат Наталія Вікторівна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

НОВІ СКЛАДНИКИ ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ДОМІНАНТОЮ «НАЦІЯ»

Вивчаючи динамічну природу мови, дослідники зазначають, що «мовна система як спосіб відображення мінливості життя суспільства зазнає постійних змін, і її розвиток зумовлений безперервністю цих змін» [1, с. 9]. Сучасні реалії соціуму розширюють і збільшують можливості удосконалення мовної системи, перманентно стимулюючи появу нових форм називання. Період останніх десятиліть – утвердження України як незалежної держави, демократизація

суспільства, зміна організації структури соціуму, зокрема його політичного устрою та ідеології, розвиток національної свідомості, культурно-духовних цінностей та інших особливостей суспільно-політичного вектору життя сьогодення – сформувавши потребу в нових одиницях словника української мови.

Тому актуальність вивчення функціонування лексичних одиниць суспільно-політичної сфери не викликає сумнівів. Такі дослідники, як Ю. Костюк, Д. Мазурик, А. Нелюба, Л. Симоненко, Л. Струганець, О. Стишов, О. Тараненко, Л. Томіленко, В. Широков та ін. неодноразово описували у своїх працях складники лексики української мови як форму відображення суспільно-політичних явищ та процесів. Проте питання дослідження нових слів зазначеної сфери лишається, безперечно, у колі важливих на сьогодні завдань науки про мову.

Варто зазначити, що з-поміж сучасних лексикографічних праць найбільш ґрунтовно відображає розвиток словникового складу, фіксує появу слів в мові (зокрема тих, що виникли під впливом суспільно-політичних процесів) в усьому їх різноманітті новий тлумачний Словник української мови в 20-ти томах (СУМ–20). Водночас тлумачний СУМ–20 представляє усю складність лексико-семантичної системи, репрезентує усі вияви та сфери вживання лексики, адже «Розрізнити значення слів, встановити їх точну семантику допомагає тлумачний словник. Відбиваючи сучасні лексичні норми, словник кваліфікує слова, словоформи і щодо їх уживаності, тобто вказує на застарілі, рідковживані, діалектні слова, а також на їх розмовне чи книжне стилістичне забарвлення» [2, с. 32].

Зауважимо, що матеріалом дослідження слугували нові лексичні одиниці суспільно-політичної лексики (елементи реєстру (СУМ–20) порівняно із Словником української мови в 11-ти томах (СУМ–11).

Зосередимо увагу на нових складниках лексико-словотвірного гнізда з домінантою **«нація»**, репрезентованих в СУМ–20, що, зі свого боку, підтверджує дериваційну продуктивність зазначеної лексеми **«нація»** зокрема, і суспільно-політичної лексики, яку вона представляє, загалом. Порівняно із СУМ–11 новий СУМ–20 реєструє 38 інноваційних одиниць, що виникли шляхом деривації, при цьому розширивши досліджуване лексико-словотвірне гніздо, наприклад: *націогенез, націстворчість, національно-культурний, націонал-патріотизм, націонал-консервативний, безнаціональність* та ін.

Варто зауважити, що СУМ–20 фіксує й нові значення слів, які кардинально різняться від семантики своїх попередників (лексем, які були в реєстрі СУМ–11). Передусім наголосимо, що змінилося перше значення у словниковій статті лексеми *нація*, яка є стрижневою в досліджуваному дериваційному гнізді. Так, СУМ–11 тлумачить це слово як: «1. Конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру».

Натомість СУМ–20 інтерпретує модифіковану семантику: «1. Етносоціальна спільнота, історично сформована на досить високому рівні розвитку певного суспільства на основі територіально-державної та психологічно-культурної єдності людей переважно зі спільністю походження, з єдиною мовою, усвідомленням своєї ідентичності (національною самосвідомістю) і спільністю самоназви, а також з певною спільністю характерних рис зовнішності», яка, цілком зрозуміло, вплинула і на значення похідних слів.

Нові одиниці, репрезентовані в СУМ–20, виникли внаслідок різних способів деривації морфологічного способу словотворення. Зокрема, зустрічаємо в межах аналізованого мовного матеріалу слова, утворені шляхом словоскладання, основоскладання, абрєвіації, суфіксації, а також префіксації. Розглянемо на конкретних прикладах кожен із зазначених способів словотворення.

Найбільшу групу лексичних одиниць, що сприяли розвиткові лексико-словотвірному гнізду з домінантою «**нація**», становлять складні слова (31 одиниці), де словоскладання відіграло роль у появі 18 одиниць, а основоскладання – у 13.

Звернімося до продуктивної групи юкстапозитів, першою частиною яких є словотворчий формант **націонал-**, який має значення «Перша частина складних слів, що відповідає слову **національний**, яке в певних випадках може розумітися як таке, що стосується націоналізму»: *націонал-демократ, націонал-демократичний, націонал-демократія, націонал-ліберал, націонал-лібералізм, націонал-ліберальний, націонал-соціалізм, націонал-соціаліст, націонал-соціалістичний* та ін. Низка одиниць цієї групи демонструє в межах лексико-словотвірному гнізду з вершиною «**нація**» утворення своєрідних «підгнізд», наприклад: *націонал-патріот – націонал-патріотизм – націонал-патріотичний* або ж *націонал-консерватор – націонал-консерватизм – націонал-консервативний*, що свідчить про наявні системні зв'язки дериваційних одиниць.

Також активними в розширенні лексико-словотвірному гнізду з домінантою «**нація**» виявилися композити. Нові лексеми з'явилися в результаті дії словотворчого процесу композиції, де кількісно переважають підрядні зв'язки. Це такі одиниці із першою частиною **націо-**: *націологія, націологічний, націолог, націократія, націократичний, націогенез, націогенеза*, а також із першим словотвірним складником **націє-**: *націєтворчість, націєтворчий, націєтворець (уроч.), націєтворення, націєвірний*. З-поміж інновацій, репрезентованих в СУМ–20, невеликою кількістю представлені композити, при творенні яких виступають сурядні зв'язки, а також словотворчий формант **національно-** із семантикою «Перша частина складних слів, що відповідає слову **національний** у 1 значенні»: *національно-культурний, національно-визвольний*.

У межах складних слів словотвірну роль відіграла також абрєвіація. У такий спосіб утворилася низка одиниць. Зокрема, у

новому словнику репрезентовано такі частковоскорочені абрєвіатури (5 одиниць), як: *нацменишина*, *нацрада*, *нацвалюта*, *нацбанківський* (розм.), *нацбанк*.

Порівняно невеликою кількістю (поодинокі випадки) у межах неологічних одиниць аналізованого лексико-словотвірного гнізда з домінантою «**нація**» представленні слова, утворені шляхом суфіксації та префіксації. Ця група репрезентована одиницею *націоналістичність* (словотворчий елемент **-ість**), а друга – словом *безнаціональність* (дериваційний формант **без-**).

Цікавим видається й стилістична міграція аналізованих лексичних одиниць. Так, стилістична маркованість змінилася у словах, які мали у СУМ–11 ремарку (розм.) – розмовне: *нацмен* (розм.), *нацменівський* (розм.), *нацменка* (розм.), *націоналка* (розм.), *націонал* (розм.). Нині СУМ–20 фіксує нову стильову диференційовану ознаку зазначених лексем. Так, кожне зазначене реєстрове слово – *націонал*, *націоналка*, *нацменівський* – на сьогодні стилістично схарактеризовано як застаріле (*заст.*), а *нацмен*, *нацменка* – як застаріле, зневажливе (*заст.*, *тепер зневажл.*).

З огляду поділу на лексико-граматичні класти нові репрезентанти СУМ–20 представлено іменниковими (26 одиниць): *націогенез*, *націєтворець* (*уроч.*), *націонал-соціаліст*, *націонал-комунізм* та ін., а також прикметниковими неологізмами (12 одиниць): *націєвірний*, *нацбанківський* (розм.) та ін.

Серед групи нових дериватів, що виникли шляхом зазначених вище способів, можна виокремити відповідні групи за семантикою. Незважаючи на те, що група новотворів пов'язана спільною темою «**нація**», інакше кажучи, інновації дотичні до самої домінанти, семантична наповненість нових слів не є однорідною. Наприклад, слова *націонал-демократ*, *націонал-консерватор*, *націолог* мають значення особи за видом чи родом діяльності, зокрема називають представника відповідних партій, угруповань; *націонал-патріотизм*, *націонал-консерватизм*, *націонал-соціалізм* слугують для позначення політичних напрямів; *націєтворення*, *націєтворчість*, *націогенеза*, *націоналістичність* означають процеси, направлені на становлення, розвиток й утвердження нації; семантика одиниць *нацвалюта*, *нацбанк* пов'язана з державною політикою щодо грошових питань.

Аналіз досліджуваного мовного матеріалу показав, що в межах морфологічної деривації найпродуктивнішими способами треба визнати словоскладання та основоскладання, менш продуктивним – абрєвіацію, малопродуктивними – суфіксацію та префіксацію. У такий спосіб утворилися іменникові й прикметникові деривати. Крім того, СУМ–20 фіксує й стилістичні модифікації реєстрових слів, а також нові тлумачення лексем, які кардинально відрізняються від семантики одиниць-попередників. Значеннєву наповнюваність інновацій, що слугували розширенню лексико-словотвірного гнізда з домінантою «**нація**», визначено різноманітною, що свідчить про багатство

семантичного спектру мови. Як бачимо, якісні та кількісні перетворення в словниковому складі української мови свідчать про її динаміку, зумовлену внутрішньою здатністю до постійних системних змін, а також зовнішнім напрямом розвитку соціальної структури, світоглядних поглядів носіїв мови, способів організації суспільного-політичного життя країни, у якій, власне, і функціонує сама мова.

Список використаних джерел

1. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 3 : Динаміка лексико-семантичного складу Словника української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 230 с.

2. Русанівський В.М. Єрмоленко С.Я. Життя слова, Київ : Вища школа. 1978. 191 с.

3. Словник української мови : в 11-ти томах. URL: <http://sum.in.ua/>

4. Словник української мови : в 20-ти томах (1-11 томи). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=57199&page=1822>.

Федорова Анна Петрівна,

викладач кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ;

Дудко Ірина Володимирівна,

професор кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент

ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ УВАГИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У сучасному українському мовознавстві в останні роки дедалі зростає інтерес до вивчення та дослідження політичного дискурсу, мови політики. Це зумовлено тим, що політична комунікація розвивається, вирізняється специфічними мовними засобами та можливістю впливу на свідомість суспільства. Мова та політика перебувають у взаємозв'язку, адже мова – це, зокрема, чинник самопрезентації політичних особистостей. Це питання достатньо не досліджене, що й зумовило **актуальність** пропонованої теми.

Мета роботи полягає у дослідженні вербальних засобів активізації уваги в сучасному українському політичному дискурсі.

Питання особливостей політичного дискурсу завжди цікавило як українських, так і зарубіжних дослідників. Зокрема вагомий внесок у дослідження мови політики зробили такі науковці, як: Т. Вашук, Н. Кондратенко, Н. Шевчук, Л. Стрій, С. Романюк та інші.

Розтлумачуючи поняття дискурсу, можемо стверджувати, що це єдність мовлення та комунікативної ситуації, у якій відбувається

спілкування. Політичний дискурс – це єдність вербальних актів, що використовуються у політичній сфері.

На думку І. Кондратюк, у межах дискурсу завжди функціонує особистість, яку слід називати дискурсивною. Поняття дискурсивної особистості є набагато ширшим, ніж поняття мовної особистості. Адже дискурсивна особистість охоплює поняття мовної особистості, яка використовує код і здатна трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відношень, що притаманні певній комунікативній ситуації [2, с. 81].

У політичному дискурсі є надважливим завданням утримувати увагу людей, впливати та переконувати суспільство. Однією з особливостей політичного дискурсу є те, що комунікація має не особистісний характер, а соціально детермінований, містить масовий характер адресата.

Т. Ковалевська стверджує, що у політичному дискурсі є «ланка політика – мовлення – вплив, де дискурсивні особливості насамперед зумовлені структурою координативних соціальних відносин, притаманних політичному мовленню, і комуніканти взаємодіють у площині рівноправного (гіпотетично) буття, хоч унаслідок специфічної мети (владні відношення) політичний дискурс орієнтований радше на одnobічний вплив, а не на повноцінний контакт між учасниками комунікації» [1, с. 226].

Політичний дискурс характеризується персуазивністю – «формою соціального впливу, осмисленого зусилля, що спрямоване на зміну свідомості протягом комунікації в такій ситуації, коли адресат наділений певною свободою» [7, с. 10].

Політичним особам нерідко доводиться впливати та акцентувати увагу людей на важливих словах у своїх виступах, інтерв'ю тощо. Акуталізація уваги в сучасному українському політичному дискурсі реалізується на різних мовних рівнях.

На морфологічному рівні акцентування уваги може відбуватися за допомогою вживання особових займенників і прикметників.

Особові займенники у формі множини та однини часто допомагають продемонструвати впевненість у власних силах, репрезентувати себе, вказати на те, що тільки певна людина чи команда здатна вирішити конкретне питання, змінити ситуацію на краще тощо: **Я** хочу, щоб ви з вірою дивилися в майбутнє. **Я** знаю, що сьогодні нелегко (4); **Ми** зберегли країну (3).

Одним із важливих мовних засобів активізації уваги, а інколи і вербального впливу, є прикметники, що виражають негативну оцінку: **Корупція, зловживання, наживання грошей на бюджеті – все це сьогодні з України можна прибрати** (4); **Субсидії – це жахлива річ** (4).

На лексико-семантичному рівні мови сучасного політичного дискурсу України переважає загальноновживана літературна лексика, політичні особи можуть вживати у мовленні терміни чи термінологічні словосполучення тощо.

Крім загальноновживаної лексики, у політичному дискурсі часто фіксуємо розмовну та просторічну лексику, провідною функцією якої буде активізація уваги реципієнта, прагнення до зближення політичних сил і народу, наприклад: *Натомість спостерігається зворотний процес: державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства почала пробуксовувати* (6).

У політичному дискурсі втримати увагу реципієнта також допомагають метафори, евфемізми, іноді і дисфемізми тощо: *Скидаємо один за одним ланцюги, якими імперія приковувала до себе, створюючи з України колонію* (3); *Мафія і «п'ята колона» – не пройдуть* (4).

На синтаксичному рівні однією з особливостей є вживання риторичних запитань і окличних речень, що активізують увагу людей, додають виступу більшої виразності й емоційності: *Суд півроку її розглядає. Чому?* (5); *Чому ж це не робилося раніше?* (3); *І чому ви повинні отримувати космічні пенсії? Народу – нічого, собі – усе і ще й на роботу не ходите!* (5).

Безпосередніми засобами активізації уваги у будь-якому дискурсі, зокрема політичному, є звертання та вставні конструкції, наприклад: *Зичу вам, шановні друзі, та вашим родинам міцного здоров'я, незламного духу, миру та процвітання* (3); *Уявіть собі, що родинне дерево Федерального президента Австрії також своїм корінням проростає в Україну* (3).

Викладений вище матеріал дає змогу зробити висновок про те, що вербальні засоби активізації уваги наявні майже на кожному мовному рівні. Наприклад, на морфологічному рівні виокремлюємо вживання особових займенників і прикметників, що мають негативну конотацію; на лексико-семантичному рівні фіксуємо використання загальноновживаної лексики, термінів, а також розмовної та просторічної лексики, евфемізмів і дисфемізмів; на синтаксичному рівні переважають прості речення, часто риторичні запитання, окличні речення, звертання і вставні конструкції. Подібні вербальні засоби активізують увагу реципієнта та впливають на нього. У такий спосіб політичні особи можуть полегшувати сприймання свого виступу, урізноманітнювати власне мовлення, допомогати формуванню політичної свідомості в суспільстві. Проте основними функціями вищеописаних мовних засобів є активізація уваги, формування поглядів і спонукання до певних дій чи вибору.

Список використаних джерел

1. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.

2. Кондратюк І. Б. Комунікативні тактики й стратегії керування дискурсивною особистістю в комунікативній ситуації психологічного дисбалансу. Електронний ресурс. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). 2016. № 6. С. 80–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2016_6_19.

3. Офіційний сайт Петра Олексійовича Порошенка: URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-u-zvyazku-z-dnem-borotbi-za-prava-krimskot-47514>.

4. Офіційний сайт Олії Володимирівни Тимошенко: URL: <https://www.tymoshenko.ua/news/vvazhayu-shho-obrazy-grojsmana-svidchennya-slabkosti-i-nezdatnosti-diyaty-moralno/>.

5. Офіційний сайт Олега Валерійовича Ляшка: URL: <http://liashko.ua/blogs/1473-nasha-mova-najkrasivisha>.

6. Сайт новин «ZN, UA» : Влада – громадянське суспільство: системний збір: вебсайт. URL: https://zn.ua/ukr/internal/vlada-gromadyanske-suspilstvo-sistemniy-zbiy_.html.

7. O’Keefe D. J. Persuasion : Theory and Research. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 2002. 365 p.

Широков Володимир Анатолійович,

директор Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, академік Національної академії наук України, доктор технічних наук;

Ющенко Світлана Сергіївна,

науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України

ЛІНГВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА, ІНСТРУМЕНТИ

Історія Українського мовно-інформаційного фонду (Фонд) – державної бюджетної неприбуткової наукової установи зі статусом науково-дослідного інституту Національної академії наук України, що входить до складу Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, налічує понад тридцять років. Ініціатором створення Фонду та його беззмінним очільником є академік НАН України В. А. Широков.

Нині Фонд є координатором та основним виконавцем робіт зі створення фундаментальної академічної багатомної лексикографічної системи «Словник української мови» у 20-томів (режим доступу: <https://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=1&page=0>; ТТ. 1 – 12 (А – ПІДКУРЮВАЧ), Національної словникової бази, Українського національного лінгвістичного корпусу, інформаційно-лінгвістичної системи «Український лінгвістичний портал» (режим доступу: www.ulif.org.ua). Запорукою наукових та виробничих досягнень Фонду є колектив однодумців, про згуртованість якого свідчать зусилля співробітників, спрямовані на збереження унікальних масивів лінгвістичних даних та інших електронних лінгвістичних ресурсів,

зокрема, розміщених у вільному доступі на сайті Українського лінгвістичного порталу, реальна загроза існуванню й цілісності яких посіла через російське вторгнення в Україну в 2022-му році. Виключно силами та коштами співробітників Фонду цю загрозу було усунуто шляхом перенесення зазначених даних та ресурсів на закордонні сервери й захищені хмаринні сховища.

Також, відповідно до свого Статуту [1], Фонд є суб'єктом науково-дослідної, експертної та видавничої діяльності, що діє відповідно до Конституції України, Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу».

На сьогодні Фондом накопичено великий досвід проведення різного виду лінгвістичних експертиз, на основі якого розроблено теорію і методологію їх виконання та створено ефективні інтелектуальні програмні інструменти підтримки та супроводу лінгвоекспертної діяльності. Це робить Фонд, напевне, єдиною вітчизняною науковою установою, що володіє технологічним (повним) циклом забезпечення лінгвоекспертної діяльності – від створення наукових теорій до створення промислових зразків когнітивних інформаційно-аналітичних інструментів роботи з розподіленими текстовими масивами відповідно до концепцій Big Data.

Нашими партнерами та ініціаторами проведених нами лінгвоекспертних досліджень є: **державні органи** (Верховна Рада України; Генеральна прокуратура України; Головне слідче управління Національної поліції України; Міністерство освіти і науки України; Міністерство оборони України; Міністерство фінансів України; Центральний науково-дослідний інститут озброєння та військової техніки Збройних Сил України; Міністерство стратегічних галузей промисловості України; Національний банк України, Національне антикорупційне бюро України; Національна комісія України з питань захисту суспільної моралі); **наукові організації та установи** (НАН України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України); **вищі навчальні заклади** (Національна академія внутрішніх справ України); **громадські організації** (Українська федерація вчених); **політичні партії** (Офіс партії «Слуга народу») та інші.

Від початку діяльності на ниві лінгвоекспертних досліджень науковцями Фонду було виконано всі види лінгвістичних експертиз (атрибуційні; семантико-текстуальні; логіко-лінгвістичні), а об'єктами дослідження виступили різноманітні типи текстів (Закони України та законопроекти; індивідуальні акти; доповіді; рукописи; наукові роботи; стенограми; твори публіцистичного жанру та ін.

Професійні досягнення трьох постійних учасників експертної групи Фонду відзначено: Ющенко С. С. – Подякою від Головного слідчого управління Національної поліції України за ефективну

співпрацю у боротьбі зі злочинністю (2021 р.); Стрижака О. Є., Надутенка М. В. – Відзнакою Ради національної безпеки і оборони України III ступеня за створення інформаційно-аналітичної платформи протидії агресії РФ (2022 р.).

Трое постійних учасників експертної групи Фонду мають Свідоцтва про державну реєстрацію авторського права на твір, а саме: Широков В. А. (2001; 2005; 2007; 2011; 2020 рр.), Стрижак О. Є. (2018; 2020 рр.), Надутенко М. В. (2011; 2020 рр.).

Розвиток теорії, методології, лінгвістичних технологій та програмних інструментів підтримки та супроводу текстоаналітичної та лінгвоекспертної діяльності відображено у наукових звітах Фонду за результатами НДР та в понад двох сотнях наукових праць співробітників, аспірантів, докторантів Фонду (публікації у вітчизняних та закордонних фахових виданнях, монографії, дисертаційні роботи тощо), що охоплюють усі відомі на сьогодні аспекти лінгвістичної експертизи: теоретичні засади; лінгвістичні дослідження законодавства як масиву природномовних текстів; авторознавчі дослідження та лінгвоперсоналогія; дослідження на ознаки плагіату; стилістичні дослідження; семантичні дослідження; дискурс-аналіз; статистичні дослідження; термінологічні дослідження; концептографічні дослідження; онтологічні дослідження; квантитативний аналіз; класифікаційний аналіз; комп'ютерні корпусні та інтелектуальні технології.

Науковцями Фонду розроблено комп'ютерні інструменти підтримки текстоаналітичної та лінгвоекспертної діяльності – Систему аналізу текстів [2] та Когнітивну ІТ-платформу «ПОЛІЕДР»¹ (у співпраці з Національним центром «Мала академія наук України» та Інститутом кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України), апікабельність яких для вирішення прикладних завдань, пов'язаних із аналізом природномовних текстів у різних галузях знань та сферах діяльності, можна вважати успішно доведеною [3].

Система аналізу текстів (САТ) – програма, що дозволяє кількісно оцінювати семантичну близькість текстів за статистикою їхніх лексичних систем, визначати обсяг і зміст змін, внесених у вихідний текст на кожному з етапів його модифікації, й, для зручності користувача – візуалізувати ці зміни. У дослідженнях законодавства САТ може застосовуватися для визначення лінгвістичної узгодженості проектів та чинних нормативно-правових актів із актами, яким вони мають відповідати (до таких належать, зокрема, Конституція України, Регламент Верховної Ради, міжнародні договори України, акти Європейського Союзу тощо).

¹ Свідоцтво про авторське право на твір № 96078 від 17 лютого 2020 року «Комп'ютерна програма «Когнітивна ІТ платформа «ПОЛІЕДР»» (КІТ «ПОЛІЕДР»)). *Автори: Надутенко М.В. Стрижак О. Є., Широков В. А. та ін. Офіційний бюлетень № 57 (31.03.2020). С. 402–409.*

Операційною основою САТ є метод N-грам, згідно з яким текст мислиться множиною комбінацій слів як деяких випадкових подій. Аналізований текст Т2 є слабо синонімічним (близьким за змістом) еталонному тексту Т1, якщо аналізований текст має з еталонним спільні: 1) 60 % уніграм (окремі слова) або 2) 30% біграм (два слова, що стоять поруч) або 3) 15 % триграм (трійки слів). Задача локалізації та підрахунку N-грам досить нескладно розв'язується формальними методами.

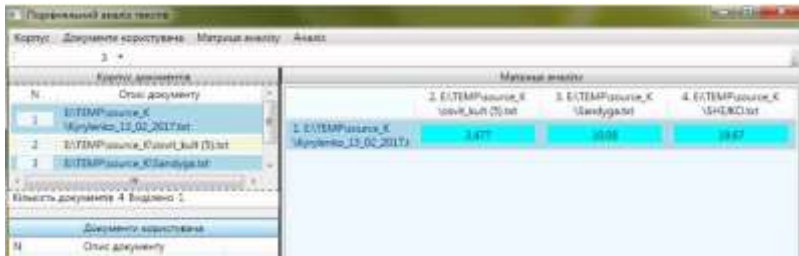

Рис. 1. Екранна форма САТ.

Результат порівняння аналізованого тексту (позначено цифрою 1) із трьома еталонними (позначено цифрами 2; 3; 4 відповідно) за трійками слів (триграмами) (цифра 3 під елементом «Документи користувача» в командному рядку). Як видно з наведеної Форми, в аналізованому тексті є запозичення з тексту № 4 (19,67 % збіг за триграмами). У повнотекстовому режимі САТ виділяє блакитним кольором шрифту спільні слова та «підсвічує» маркером фрагменти, що досимвольно збігаються. Оскільки аналізований текст не містить оформлених посилань на Джерело № 4, такий збіг було кваліфіковано як недоброчесне запозичення (плагіат). (див. Рис. 2).

Рис. 2. Екранна форма САТ з експлікованим фрагментом еталонного тексту (ліва частина поля), відтвореного в аналізованому (права частина поля) без посилання на джерело.

Призначенням Когнітивної ІТ-платформи «ПОЛПЕДР» (КІТ «ПОЛПЕДР»), операціональною основою якої є здатні до навчання нейронні мережі, є підтримка процесів концептографічного аналізу розподіленої неструктурованої інформації великих обсягів (Big Data). Зазначені процеси передбачають, зокрема, структурування інформації – розпізнавання в аналізованих текстах змістовно навантажених об'єктів – концептів (термінів, понять), встановлення атрибутів цих об'єктів та контекстних зв'язків між ними із подальшим аналізом на предмет, визначений користувачем.

На Рис. 3 наведено фрагмент онтографа, побудованого Когнітивною ІТ-платформою «ПОЛПЕДР» на тексті Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII.

Онтограф – це ієрархічна структура сукупності понять певної предметної області, кореневими вершинами якої є визначені експертами поняття або, як у розглянутому нижче прикладі, лексико-семантичні групи, розпізнані програмою як поняття. Дуги позначають смислові зв'язки між поняттями. Поняття кожного рівня пов'язуються із поняттями наступного (вищого), доки усі дуги онтографа не зійдуться в одній вершині (вона має назву «листова»), що надає структурі онтографа завершеності. Кількість рівнів визначається користувачем із міркувань достатнього для цілей дослідження рівня деталізації понятійного апарату предметної області, репрезентованого в тексті (текстовому масиві), що походить з цієї області.

Фрагмент онтографа (Рис. 3) надає користувачеві знання про засади та заходи із формування негативного ставлення суспільства до корупції – одного з ключових факторів успішної їй протидії. Згідно з розглянутим Законом, зазначений процес спирається на антикорупційний потенціал суспільства та передбачає низку заходів (внесення змін до Кримінального кодексу України; проведення інформаційних кампаній, антикорупційних та освітніх заходів; подолання пасивності тощо). Зрозуміло, що перелік заходів, наведених в окремому Законі, не є вичерпним, що має бути враховано в інших актах антикорупційного законодавства.

Рис. 3. Фрагмент онтографу, побудованого Когнітивною ІТ-платформою «ПОЛІЕДР» на тексті Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII.

У такий спосіб онтологічне моделювання дозволяє оцінити повноту опису понятійної системи будь-якої досліджуваної предметної області.

Подальший розвиток теорії, методології та інструментів лінгвоекспертної діяльності Фонд пов'язує із співпрацею з Національною академією Внутрішніх Справ України, оскільки одним з першочергових завдань гуманітарної сфери є аналіз та модифікація вітчизняного кримінального законодавства, його гармонізація із відповідним законодавством ЄС, що вимагає міждисциплінарних досліджень за активною участю досвідчених фахівців-практиків з юридичних наук.

Список використаних джерел

1. Статут Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, затверджений розпорядженням Президії НАН України № 934 від 26 грудня 2016 року (режим доступу: www.ulif.org.ua).

2. Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Корпусна та когнітивна лінгвістика / Широков В. А. та ін. Т. 4. Київ: УМІФ НАН України. 2018. 280 с. DOI: 10.33190/978-966-02-8683-2/8688-7. ISBN 978-966-02-8688-7.

3. Широков В. А., Надугенко М. В., Стрижак О. Є., Ющенко С. С. Технологічні засади логіко-лінгвістичних досліджень законодавства. Науково-технічний журнал «Біоніка інтелекту». Т. 2. № 95 (2020). С. 3–14.

Шумовецька Світлана Павлівна,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, доктор педагогічних
наук, доцент

ВИВЧЕННЯ МОВИ ТА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Для належного виконання завдань професійної діяльності офіцер-прикордонник повинен уміти належним чином налагоджувати контакти, на високому рівні користуватись усіма мовними засобами. Саме тому навчання курсантів доречно, точно, граматично правильно користуватись мовою є важливим завданням професійної освіти. Важливо вчити майбутніх офіцерів знаходити ефективні шляхи та засоби спілкування, налагоджувати ефективну комунікацію у різних ситуаціях професійної діяльності, зокрема йдеться про вплив на підлеглих під час організації охорони державного кордону, роботу з місцевим населенням, спілкування з громадянами України та іноземцями у пунктах пропуску через державний кордон, з експертами з інших галузей знань/видів правоохоронної діяльності, представниками прикордонних відомств суміжних держав.

Для проведення занять мовні факти важливо групувати залежно від смислів і ситуацій, які вони обслуговують, важливості їх значення в професійній діяльності. Звідси – комплексний характер подання мовних знань, організація систематичної роботи курсантів з лексичним і граматичним матеріалом, виконання ними практичних і творчих робіт. Культура писемного фахового мовлення – це передусім вміння грамотно писати, правильно добирати мовно-виражальні засоби. З огляду на це велику увагу під час вивчення дисципліни потрібно надавати роботі щодо практичного оволодіння нормами літературної мови, користування нормативними засобами у практичних мовленнєвих сферах.

Визначальним в роботі над мовним матеріалом є вивчення норм як сукупності найпридатніших для обслуговування суспільства засобів мови. На навчальних заняттях доцільно розглянути основні комунікативні ознаки культури мовлення, нормативність добору мовних засобів, загальні вимоги до слова у документі, доцільність вживання іншомовних слів, термінів, синтаксичні особливості писемного мовлення.

Ще один напрямок роботи – це вивчення особливостей усного та публічного спілкування. Тут визначальним має бути формування уявлень про мовний етикет, вивчення формул мовного етикету, результативного обговорювання справ, правил діалогу [1; 2].

Ефективному засвоєнню навчального матеріалу під час вивчення «Української мови за професійним спрямуванням» повинна сприяти така організація занять, за якої курсантам треба долати низку труднощів, знаходити шляхи для їх вирішення.

Отже, під час викладання навчальної дисципліни «Української мови за професійним спрямуванням» визначальним має бути спрямованість матеріалу на розвиток мовленнєвих здібностей курсантів, удосконалення їхніх комунікативних умінь. Завдання викладача – сприяти результативному набуттю курсантами навичок писемного й усного мовлення, розумінню значення мови для подальшого професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Відомчі стандарти культури прикордонної служби: практ. посіб. на щодень. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2009. 52 с.

2. Культура прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон України : навч. посіб. / О. А. Більковський, О. А. Жданенко, Ю. І. Сердюк та ін. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2010. 142 с.

Шутенко Світлана Василівна,

т.в.о. завідувача кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану ключового значення набуло питання функціонування державної мови, яка є базовим складником української нації, визначальним чинником нашої ідентичності, інструментом об'єднання українського суспільства, засобом зміцнення державної єдності та збереження територіальної цілісності, незалежної державності України.

Мовною ситуацією називають сукупність усіх мов, територіальних і соціальних діалектів, функціональних стилів тощо, які використовуються в країні для забезпечення комунікації на всіх суспільних рівнях.

Складність мовного питання виникла не спонтанно. Саме трагічна історія Української держави обумовила його гостроту в сучасній Україні. Ціла низка царських наказів, як то Валувський циркуляр, Емський указ та ін. про заборону нашої мови, шкіл, церковних служб, книжок, преси, вистав у часи окупації українських земель російською імперією, так і русифікаторська політика в радянські часи, що не лише обмежувала сферу використання, а й забороняла використання української мови. Така політика спричинила те, що українська мова була практично витіснена з мовно-інформаційного простору міст, засобів масової інформації, сфери обслуговування, асоціювалася з неprestижністю та безперспективністю,

що активно використовувалося для штучного поділу українського суспільства.

Нинішня мовна ситуація в Україні характеризує конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською, вона є результатом незавершеного в радянський період асиміляційного процесу – перетворення україномовної спільноти на російськомовну, створення єдиного радянського народу. Як наслідок, двомовність, що віддзеркалює постколоніальний стан українського суспільства, асиміляція значної частини українського населення, що спричинила ослаблення національної самосвідомості українців, витіснення української мови російською у східних, південних і частково центральних областях України.

Деформованість мовної ситуації України полягає в тому, що співвідношення україномовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців і росіян на її території. Зумовлена мовна ситуація, що склалася в Україні, і неоднорідністю українського мовного простору як за територією поширення, так і за сферами застосування, що призводило до порушення мовно-культурної єдності, випадків непорозуміння, давало підґрунтя для спекуляцій на мовній темі. Політичні еліти перетворювали її на інструмент маніпуляцій і спекуляцій. Жодна передвиборча кампанія не обходила без обговорення мовного питання.

У 1989 році, ще за Радянського Союзу, національно-демократичні сили домоглися ухвалення Закону «Про мови в Українській РСР», який встановив українську мову як єдину державну, а російську як мову національних меншин та мову «міжнародного спілкування» [1].

Кардинально не змінило, на жаль, статистику надання українській мові статусу державної у 1989 р. і подальше закріплення цього статусу у статті 10 Конституції України [2], не зупинили функціонування російської мови у багатьох сферах суспільного життя й поступового збільшення кількості носіїв української мови. У кінці 90-х рр. ХХ ст. активізувалася полеміка щодо можливості надання російській мові статусу офіційної мови при збереженні за українською статусу державної. Конституційний Суд України своїм рішенням від 14 грудня 1999 р. [3], визнав, що в українському законодавстві поняття державна (офіційна) мова має єдине значення: «мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя в Україні». Було надане офіційне тлумачення статті 10: «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного

життя, які визначаються законом». Суд відзначив, що українська мова символізує державотворчу роль української нації і є невід'ємним атрибутом поняття «конституційний лад», змінювати який може тільки народ шляхом всеукраїнського референдуму.

Попри прийняті норми, впровадження української мови як державної у публічній сфері не було послідовним, системним і не завжди спрямованим на подолання деформованої мовної ситуації. Українська влада упродовж двох десятиліть не спромоглася розробити і створити дієвий механізм підтримки української мови, упровадити дієві заходи протидії мовній експансії Росії. Результатом хаотичних і непослідовних дій щодо визначення інституційної відповідальності за проведення й наслідки мовної політики – незначне розширення сфери вживання української мови.

Фактична дискримінація української мови на її власній батьківщині створювала напруженість у міжетнічних відносинах, висунення вимоги – надання російській мові статус регіональної, що по суті прирівнював її до другої державної мови. Фактичне «узаконення» двомовності відбувається з прийняттям Закону Як наслідок, українська мова перестає бути обов'язковим атрибутом державності на більшій частині України.

За результатами опитування, серед етнічних росіян двомовними є лише 13 %, в той час як серед українців цей показник складає 34,4 % при тому, що 19 % українців взагалі спілкуються тільки російською. Виразне домінування російської мови зберігається в періодиці. На україномовні газети припадає тільки 31 % разового тиражу, а на російськомовні – 64 %. У 2003 році, на сто українців припадало 46 примірників газет рідною мовою, а на сто росіян, які проживають в Україні, – 386 примірників або у 8,4 разів більше. За цей самий період відсоток річного накладу україномовних журналів скоротився з 70 % в 1995 до 19 % в 2005. Мережа розповсюдження російськомовної преси охоплює всі без винятку області України, тоді як у деяких регіонах Півдня та Сходу україномовна преса майже відсутня. Подібну ситуацію спостерігали й у сфері книгорозповсюдження: відсоток російських книжок на українському ринку складав приблизно 80 % до 20 % українських. Не змінилася ця ситуація і впродовж наступних десятиліть.

Зокрема, це питання використовується росією у риторичі щодо мотивів її збройної агресії в Донецькій і Луганській областях та тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя у 2014 році та російсько-українській війні 2022 року.

Прагнучи до посилення державотворчих і консолідаційних функцій української мови, підвищення її ролі в забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки України Верховна Рада України ухвалила Закон "Про забезпечення функціонування української мови як державної"[4]. Відповідно до цього Закону статус

української мови як єдиної державної передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя.

Закон став «юридичним інструментом подолання наслідків тривалого перебування різних частин України в складі інших держав та загального зростання України, а також позбавленою дискримінаційного характеру належною юридичною основою для запровадження інституційних механізмів, що забезпечуватимуть функціонування української мови як державної з можливістю вживати державою заходів підтримчої дії (affirmative action) на користь української мови, не перешкоджаючи розвитку, використанню й захистові мов національних меншин України».

Під час повномасштабної війни, яку розпочала росія проти України, українська мова – не тільки ознака національної ідентичності та громадянської позиції, а й інструмент боротьби з ворогом. Боронити свою країну від агресора можна не лише зброєю, а й словом. Безперечно, що мова є гарантом національної безпеки, без мови – немає нації, а без нації – держави.

Список використаних джерел

1. Про мови в Українській РСР. Закон Української РСР від 28 жовтня 1989 року № 8312-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K>.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови). Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.

4. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Юлдашева Світлана Анатоліївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

НОМІНАЦІЇ ДІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ ТА ЯК ПРАВНИЧІ ТЕРМІНИ

Мовознавче дослідження термінів і терміносистем є актуальним і перспективним напрямом у сучасній теоретичній та прикладній лінгвістиці. У цьому аспекті досить закономірно відбиваються наукові зацікавлення мовознавців позамовними та внутрішньомовними чинниками розвитку й функціонування мови в цілому. Досить важливим й актуальним є вивчення семантичної деривації як способу утворення нових позначень шляхом модифікації семантики слова. Поняття семантичної деривації охоплює цілий ряд семантичних трансформацій, що включають зміни семантичного обсягу слова (розширення, звуження, зміна значення), різноманітні види переносів (метафоричні, метонімічні, функціональні), семантичну компресію.

У науковій літературі по-різному розглядається питання про те, що лежить в основі цих семантичних трансформацій: одні автори вважають головною ознакою це – відношення між поняттями; інші тлумачать ці процеси як перетворення парадигматичних і синтагматичних відношень у мові.

Мета нашої розвідки проаналізувати номінації дій як елементи лексичної системи мови і як правничі терміни.

Аналізований матеріал містить віддієслівні іменники, що в одному зі своїх значень представляють результат синтаксичної деривації. Як відомо, суть її полягає в тому, що в результаті деривації змінюється лише приналежність слова до певної частини мови, а власне семантичний зміст залишається без змін.

Отже, для слів, що аналізуються як одиниці правничого тексту особливої ваги набуває питання про обсяг їх значення, а саме про те, яку деривацію включає в себе ця одиниця: синтаксичну чи лексичну.

На жаль, у правничих текстах не проводиться розмежування з погляду різновиду деривації, що обтяжує семантичну інтерпретацію відповідних текстів. Справа ускладнюється тим, що аналізовані віддієслівні іменники стають предметом правничої термінології найчастіше не самі собою, а лише як стрижневі слова словосполучень, що є правничими термінами, наприклад, *ліквідація підприємства, реєстрація фізичних осіб за місцем проживання, опублікування (оприлюднення) закону* тощо.

Спершу розглянемо ті правничі терміни та стійкі сполучення, через семантику загальноживаних дериватів від дієслів можуть допускати неоднозначне тлумачення.

Ліквідація підприємства тлумачиться юристами як *«регламентована законом процедура, в результаті якої відбувається*

припинення діяльності групи підприємств без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб» [2, с. 493].

Імовірно, що слово *припинення* у загальноживаному варіанті, швидше за все, вказує на певний результат, у той час як загальноживане *ліквідація*, утворене від дієслова ліквідувати «*припиняти діяльність*», «*припиняти існування, знищувати щонебудь; позбуватися, усувати*», що має декілька значень, а отже, може означати і результат, і процес. Слід відзначити ще одну особливість, яка полягає в тому, що в ЮЕ тлумачиться терміносполучення «*ліквідація підприємства*» як «*припинення*», тобто як результат, який призводить до «*припинення*».

Можливо, цей процес також називається, як і в загальноживаному тлумаченні, *ліквідацією*, однак, два цих різних явища юристами, як виявляється, у відповідній номінації не розрізняються.

У зв'язку з цим не можна не звернути увагу на те, що у відповідному складному за формою визначенні юристами допускається синонімічна заміна *ліквідація* – *припинення*, що опосередковано також свідчить про погано усвідомлену необхідність спеціального визначення не тільки для «*припинення*» і «*результату ліквідації*», але і процесу (теж ліквідація?), що призводить до такого результату.

Подібні питання щодо необхідності розмежування результату і процесу з'являються також і у зв'язку із синонімічними правничими термінами *реорганізація* і *ретворення*.

Дещо складними є правничі терміни, що мають у якості стрижневого слово ***відмова***. *Відмова від спадщини, відмова від права власності, відмова від правочину, відмова в порушенні кримінальної справи, відмова прокурора від обвинувачення. Відмова від спадщини* тлумачиться у ЮТТС як «*односторонній правочин, який здійснюється спадкоємцем шляхом подання відповідної заяви до нотаріальної контори, або неприйняттям протягом шестимісячного строку спадщини...*» [3, с. 49] означає таку дію, одномоментність якої припускається, а результат виникає одразу після її вчинення. Проте ***відмова від права власності*** розуміється саме як дія, оскільки не передбачає припинення прав та обов'язків власника по відношенню до майна до набуття прав на нього іншою особою.

Отже, тільки дії (дія), але не результат означає такий правничий термін як ***забезпечення доказів***, що позначає «*вжиття судом термінових заходів щодо закріплення у визначеному законодавством процесуальному порядку фактичних даних для використання при розгляді цивільних справ*» [2, с. 444].

Семантичний обсяг терміна ***забезпечення позову*** є зрозумілим і тлумачиться юристами як «*сукупність заходів (дій), що забезпечують реальність виконання (спрямування на результат, але не на його досягнення) майбутнього судового рішення; одна з гарантій захисту інтересів позивача*» [3, с. 96].

Можна навести й інші приклади, у яких віддієслівні іменники слід однозначно розуміти як позначення результату відповідної дії. До таких випадків відносяться *опублікування (оприлюднення) закону* – «вміщення прийнятого закону у відповідному виданні з метою широкого ознайомлення з його змістом громадськості та окремих громадян, а також державних органів» [1, с. 289], хоча, з погляду працівників видавництва та типографії ця номінація відноситься до процесу, однак для більшості читачів закону це результат. Сюди ж можна віднести і *банківська гарантія* як «доручення (не дії) банку-гаранта на користь кредитора в забезпеченні повної та своєчасної сплати боржником належної суми» [3, с. 25].

Термін *охорона праці* тлумачиться в ЮТТС як «сукупність законодавчих актів, технічних, організаційних, лікувальних, гігієнічних та інших заходів (дій) і засобів, спрямованих на безпеку, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці» [3, с. 185]. Звісно, у цьому термінологічному словосполученні відсутнє значення, що притаманне для слова *охорона* у загальноживаному тлумаченні «група суб'єктів», проте тут представлена інша багатозначність: 1) Дія за значенням *охороняти*. 2) Загін, організована група, що охороняє *стерезе* кого -, *що-небудь*.

Інші, представлені в аналізованому матеріалі віддієслівні іменники, утворені за допомогою синтаксичної деривації, не виступають ні у якості самостійних правничих термінів, ні у якості їх частин. Ця обставина дає змогу зробити припущення, що в усіх інших випадках значення відповідних іменників визначаються так само, як і в загальноживаній мові.

Варто відзначити той факт, що існуючі тлумачні словники української мови у ряді слів, присвячуючи відповідному віддієслівному іменнику окрему статтю, обмежуються у семантизуючій частині посиланням до похідного дієслова.

Отже, існуюча правнича термінологія не має чіткої опори на лінгвістичну традицію, хоча сам характер правничих понять, як здається, повинен стимулювати точнішу семантизацію термінологічних словосполучень з віддієслівними іменниками у ролі основного слова.

Список використаних джерел

1. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. : В.К. Гіжевський, В.В. Головченко та ін. К. : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / За ред. Ю.С. Шемшученка. К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. 2001. Т.1–3.
3. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид., стереотипне. К. : Либідь, 2004. 320 с.
4. Юлдашева С.А. Аналіз логіко-понятійних відношень у правничій термінології кримінального законодавства / Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 10. 2010. Випуск 6. С. 213–217.

Ялова Оксана Володимирівна,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Сьогоднішня динаміка економічного і політичного життя, а також зростаюче усвідомлення цінності етнічної культури дають підстави вважати, що у майбутньому все людство перетвориться на поліетнічну цілісність, і навіть за таких умов воно не втратить свою етнічну історію, яка відбиває реальний процес змін і подій, яких зазнав певний етнос від часів свого виникнення до сьогодення, в усій їх багатоманітності і повноті. На відміну від історії нації, яка є невідривною від історії певної держави, реальний процес етнічної історії охоплює не тільки ту частку етносу, яка живе на автохтонній території, а й ту, яка утворює діаспору. Щодо етнічної історії як науки, то вона вивчає факти реальної етнічної історії в їх взаємозв'язку та спадкоємності. А це, в свою чергу змушує звертатися й до фактів історії сусідніх етносів, народів, націй. Нарешті, сьогоденню етнічну історію ніяк не можна збагнути в усій її сутності, не враховуючи досить відчутних впливів на неї сучасного світового історичного процесу. Але якщо етнічна історія звертає народ до його минулого, відтворюючи й зберігаючи цінності етнічної моралі, багатство етнічної мови, надихаючи етнічну самосвідомість ментальними та архетипними змістами, то етнічна ідеологія націлює етнос у майбутнє.

Розглядаючи етнічну ідеологію, слід, в першу чергу, звернути увагу на саме поняття ідеології, з'ясувавши її суть і визначивши її функції.

Ідеологія в широкому розумінні є невід'ємною частиною держави, як елемент інформаційної політики. Ст. 15 Конституції України визначає, що «суспільне життя України ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності».

У цьому контексті слід розглянути академічне визначення поняття «ідеологія», що має широкий спектр визначень і трактувань. Філософи визначають ідеологію як сукупність системно впорядкованих поглядів, яка виражає інтереси різноманітних соціальних класів та інших соціальних груп, на основі якої усвідомлюється та оцінюється ставлення людей та їх спільної мети до соціальної дійсності в цілому і один до одного і (або) визнаються встановлені форми влади, або обґрунтовується необхідність їх перетворення та зміни.

Підходи у трактуванні поняття ідеології залежать від політичного спектру того чи іншого вчення. Проте більшість дослідників визначає його формою політичної свідомості.

Так, В. Шинкарук розглядає три функції ідеології: а) теоретично-концептуальну функцію, яка полягає у розгляді головних положень, які

розкривають інтереси певної групи індивідів, держави; б) програмово-політичну функцію, що оформлює соціально-філософські принципи та ідеали в програми, гасла, вимоги політичної верхівки; в) функцію оволодіння масовою політичною свідомістю (найчастіше мається на увазі при вживанні слова «ідеологія»).

Більш розгорнутий перелік функцій ідеології представили у своїх дослідженнях К.О.Вашенко і В.О.Корнієнко. Серед них:

– Освітньо-виховна (захоплення масової політичної свідомості громадян та впровадження в неї запрограмованих критеріїв оцінки певних цілей і завдань для полегшення орієнтації у політичному просторі);

– Інтегративна (згуртування суспільства чи людей навколо певної ідеї, мета якої має бути досягнута в майбутньому та буде відповідати інтересам цього суспільства чи групи);

– Пропагандистська (виконує роль іміджмейкера для певної політсили, лідера чи певного заходу, який йде на чолі цієї ідеології. Саме цю функцію використовують для критики ідеології і негативного тлумачення поняття);

– Захисна (виконує роль захисника інтересів певних груп та вироблення для цього відповідних типів мислення, поведінки і т. ін);

– Пізнавальна (допомагає громадянам здобути знання про політичну дійсність, підвищуючи таким чином політичну культуру суспільства);

– Соціально – регулююча (формує і координує відносини між соціальними групами в рамках певних принципів, а також впливає на реалізацію програм розвитку суспільства).

Не менш цікаве пояснення поняттю ідеологія дає соціолог Карл Мангейм, який трактує його суто суб'єктивним та упередженим відображенням соціальної дійсності для досягнення певних цілей та підтримання певних інтересів. Ідеологія є наслідком політичного конфлікту в суспільстві, і комплексом, який дає змогу бачити кожній соціальній групі те, що їй подобається.

Ідеологія в позитивному сенсі є такою парадигмою, яка задає курс держави, нації, стабілізує їхнє становище як з середини, так і на міжнародному рівні. Українська держава тривалий час мала ідеологію лише на національному рівні, але не на рівні держави. Це спричинило кризу в українській політичній нації, яка вилітала у її вразливості для впливу на чужих та відверто ворожих до української національної ідеї ідеології. Хоча національна ідеологія у ході відкритої агресії проти України стала потужним мобілізаційним ресурсом для відсічі, проте національні принципи досі не втілені у державних програмах інформаційної безпеки та протидії ворожій пропаганді.

Розглядаючи ідеологію у загальному сенсі, слід звернутися і до такого поняття як етнічна ідеологія.

Етнічна ідеологія – це сукупність теоретичних концепцій, доктрин, програм, платформ тощо, в яких під певним кутом зору подається історія етносу, тлумачаться особливості його характеру й свідомості,

пропонується ставлення до інших етносів, обґрунтовуються завдання, найімовірніші та бажані шляхи й напрямки розвитку етносу.

Створює етнічну ідеологію найбільш свідома, культурно й політично активна частина етносу – його інтелігенція.

Найбільш виразних і загострених форм етнічна ідеологія набирає тоді, коли зростає напруженість у відносинах або принаймні (у межах однієї держави) між двома етносами, один з яких є пануючим, або між етносами двох держав, одна з яких має експансіоністські наміри щодо другої. Коли ж міжетнічне напруження відсутнє, не виникає (або зникає) й етнічна ідеологія, тобто у самосвідомості етносу не домінують політичні аспекти. Етнічна ідеологія є одним із засобів приведення етносу у рухомий стан, і коли об'єктивний розвиток подій досягає апогею, достатньо появи індивідуального (найчастіше харизматичного) або колективно дієвого лідера, озброєного етнічною ідеологією, щоб почався широкомасштабний етнічний рух. Можливість етнічного руху зумовлюється як змістом міжетнічних відносин, так і активністю етнічної ідеології, яка, у свою чергу, є відображенням згаданих відносин. Безпосереднім же втіленням цього відображення постають відповідні етнічні почуття, принципи, позиції, погляди. У нашому дослідженні спробуємо зосередити увагу на деяких з них.

Розглядаючи етнічну ідеологію, на нашу думку, неможливо не використати такого поняття, як етнічна батьківщина, що є природою загалом, тобто сукупністю особливостей ландшафту, клімату, флори й фауни в їхній власній історії, які позначилися на формуванні певного етносу й на тлі яких відбувалися найважливіші доленосні події процесу цього формування в оболонці різноманітних соціально-економічних, духовно – культурних, військово-політичних та внутрішніх і зовнішніх стосунків та відносин. Якщо етнос великий і займає значну частину географічного простору, він може дрібнитися на самодостатні культурні угруповання (для прикладу, у межах українського етносу – лемки, бойки, гуцули, поліщуки, подоляни тощо). Тоді, у такому випадку, відчуття етнічної батьківщини може мати подвійний прояв: і як приналежність до своєї етногеографічної батьківщини, і як спорідненість з природним і соціальним простором, що його обіймає етнос.

Якщо говорити про представників діаспорних груп, то, відповідно, поняття територіальної прив'язаності у них є складнішим, бо почуття етнічної батьківщини та країни, де вони впродовж тривалого часу проживають, не однорідне. У світі є етноси, які представляють собою власне діаспорні утворення (євреї, вірмени), тобто вони живуть за межами етнічної батьківщини. Нині зростаюча політична відкритість сучасного світу полегшує можливість для представників будь-яких діаспорних груп задовольняти свої потреби у спілкуванні зі своєю етнічною батьківщиною.

Отже, якщо етнічна історія націлює народ на його минуле, відтворюючи й зберігаючи його моральні етнічні цінності, багатство етнічної етнічної мови, надихаючи тим самим етнічну самосвідомість ментальним змістом, то етнічна ідеологія націлює етнос у майбутнє.

Список використаних джерел

1. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник: В.Б. Євтух, нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, центр етноглобалістики., К., Фенікс, 2012., 396 с.
2. Етнос і соціум. Б.В. Потапов, В.А. Піддубний, Л.Є. Шкляр та ін., К., Наукова думка, 1993., 172 с.
3. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ. Тандем, 1997., 368с.
4. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність: пер. з англ. Е.Д. Сміт., К., Основи 1994., 223 с.

Баштова Ольга Григорівна,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Функціонування термінів у законодавчих документах завжди були у полі зору дослідників, зокрема: Н.Артикуца, М. Вербенец, М. І.Кочан, С.Кравченко, М. Любченко, Л.Симоненко, Н.Шеремет, І.Царьова та ін. досліджували різні вектори правничої термінології української мови, зокрема процеси її творення.

Останнім часом значну увагу науковців привертають питання вивчення нормативно-правових актів, що виникли під час воєнного стану, та тих термінологічних одиниць, які функціонують в цих нових документах.

Одним із нових нормативно-правових актів є наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2022 № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану», у змісті якого репрезентовано термінологічні одиниці на позначення цивільної вогнепальної зброї. Наявні терміни, що слугували предметом нашого дослідження, відносяться до тематичної групи на позначення зброї, яка застосовується та використовується цивільним населенням з метою захисту життя та здоров'я громадян, забезпечення територіальної цілісності України від загрози з боку російсько-терористичних воєнних нападів.

Мета дослідження: проаналізувати термінологічні одиниці на позначення цивільної вогнепальної зброї у наказі Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2022 № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану».

Термінологічні одиниці на позначення цивільної вогнепальної зброї як предмет нашого дослідження – це, власне, терміносистема, яка нині перебуває в стані формування. Тому вивчення загальних

тенденцій її розвитку, дослідження дериваційного потенціалу, зокрема продуктивності/ непродуктивності словотвірних типів, є актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспекті [8, с. 120].

Передусім у нашому дослідженні, яке присвячене термінологічним сполукам, варто окреслити, що означає слово «термін». Так, у Словнику української мови запропоновано таке визначення: «термін – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [7].

У Словнику іншомовних слів зазначено, що «термін» – «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі знань, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [5].

Такі дослідники, як І. Білодід і А. Лагутіна вказують на те, що «терміни» – «це слова та словосполучення, покликані висловлювати поняття науки, техніки та інших спеціальних галузей» [1, с. 27].

Для О. Пономаріва «термін» – «це одиниця історично сформованої системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам» [3, с. 91, 93].

Погоджуючись з думкою О. Пономаріва, у нашому дослідженні, будемо покликатися саме на це тлумачення для правильного розуміння слова «термін», оскільки запропоноване вченим тлумачення є ґрунтовним та точним визначенням. Крім того, дослідник у своїй праці «Стилістика сучасної української мови» зазначає, що основна сфера застосування термінологічної лексики – науковий стиль та офіційно-діловий.

Зазначимо, що у аналізованому документі зустрічаємо низку термінологічних одиниць (зауважимо, що одиниці подаємо в алфавітному порядку) таких, як: *боєприпаси* (1 одиниця), *вогнепальна зброя* (2 одиниці), *мисливська зброя* (8 одиниць), *мисливська вогнепальна зброя* (1 одиниця), *мисливська вогнепальна гладкоствольна зброя* (1 одиниця), *мисливська вогнепальна нарізна зброя* (1 одиниця), *набій* (6 одиниць), *охолощена зброя* (1 одиниця), *патрон* (2 одиниці), *пневматична зброя* (1 одиниця), *холодна зброя* (1 одиниця).

З-поміж цих термінів зустрічаємо ті, визначення яких є в чинному законодавстві, наприклад: «*боєприпаси*»; «*вогнепальна зброя*»; «*мисливська вогнепальна зброя*»; «*набій*»; «*охолощена зброя*»; «*пневматична зброя*»; «*холодна зброя*», та ті, визначення яких є в словниках: «*мисливська зброя*», «*патрон*». Проте зауважимо, що зустрічаються й такі терміни, які сучасне законодавство не тлумачить. Це такі одиниці, як «*мисливська вогнепальна гладкоствольна зброя*» та «*мисливська вогнепальна нарізна зброя*».

Розглянемо детальніше термін «*вогнепальна зброя*» (пп. 2 п. 1; пп. 5 п. 1), яке означає: «зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають

достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані» [2, п. 8.2]. Таке визначення запропоновано у «Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України, від 21 серпня 1998 року № 622. Варто сказати, що зазначена Інструкція покладена в основу наказу, який аналізуємо, та має всі необхідні визначення та роз'яснення. Термін «*вогнепальна зброя*» використаний для чіткого розуміння громадянами України, що саме потрібно надалі робити зі зброєю після припинення воєнного стану.

Під терміном «*мисливська зброя*» (одна одиниця застосована в назві наказу, дві одиниці у першому абзаці наказу, дві одиниці в пп. 1 п. 1; одна одиниця в пп. 2 п. 1; одна в пп. 3 п. 1; одна в пп. 4 п. 1) мається на увазі «зброя з гладкими, нарізними або комбінованими каналами стволів, у якій використовується кінетична енергія згорання пороху для кидання одиничного або множинного снаряда, і яка призначена для ураження тварин і птахів під час спортивного, аматорського чи промислового полювання» [6, с. 38].

Термін «*мисливська вогнепальна зброя*» (пп. 1 п. 1) визначається як «вогнепальна зброя, що відповідає вимогам, установленим до мисливської зброї технічним регламентом, а за його відсутності – національним (галузевим) стандартом» [2, п. 8.8].

У наказі законодавець виділяє терміни «*мисливська вогнепальна гладкоствольна зброя*» (пп. 1 п. 1) та «*мисливська вогнепальна нарізна зброя*» (пп. 1 п. 1), об'єднуючи їх у загальний термін «*мисливська зброя*», який застосовує для подальшого написання тексту [4, пп. 1 п. 1].

Термін «*охолощена зброя*» (пп. 2 п. 1) являє собою пристрої, виготовлені шляхом спеціального пристосування конструкції стрілецької вогнепальної зброї до стрільби лише холостими патронами, з яких неможливо зробити постріл снарядом, що має достатню вражаючу здатність» [2, п. 8.5].

Також у тексті використаний термін «*пневматична зброя*» (пп. 2 п. 1), який тлумачено у «Термінологічному словнику з дисципліни «Вогнева підготовка», як такий «вид зброї, до якого відносяться пістолети, револьвери, гвинтівки калібру понад 4,5 мм зі швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, в яких куля приводиться в дію за рахунок стисненого газу» [6, с. 49].

Під терміном «*холодна зброя*» (пп. 2 п. 1) законодавець розуміє предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового заподіяння шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя в момент

спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких ґрунтується на використанні м'язової сили людини [2, п. 8.11].

«**Боєприпаси**» (пп. 2 п. 1), багатовживаний термін, який використовується у різних нормативно-правових актах, таких як: Закон України «Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють **боєприпаси**, їх елементи та вироби спецхімії», від 15 травня 2000 року; Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2007 року № 553 «Порядок утилізації ракет, **боєприпасів** і вибухових речовин»; Постанова Кабінету Міністрів України від 21 вересня 2021 року «Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та **боєприпасів** до них під час виконання завдань територіальної оборони» та ін.. Цей термін означає «спеціально виготовлені вироби одноразового використання, які призначені забезпечити ураження цілей в умовах збройної боротьби, самооборони, полювання, спорту, до них належать патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, а також заряджені патрони до гладкотельних мисливських рушниць, мисливський порох і капсулі» [2, п. 8.9].

У межах загального терміна «**боєприпаси**», що має видову ознаку, виділимо терміни «**набій**» (одна одиниця застосована в назві наказу, дві одиниці у першому абзаці наказу, одна одиниця в пп. 1 п. 1; одна в пп. 3 п. 1; одна в пп. 4 п. 1) та «**патрон**» (дві одиниці застосовані у пп. 2 п. 1), які теж функціонують в наказі. При цьому термінологічна одиниця «**набій**» означає «бойовий снаряд, патрон з необхідною для пострілу кількістю вибухової речовини, а також куля, дріб або картеч» [7], а «**патрон**» – «з'єднані гільзою в одне ціле куля або дріб із порохом зарядом і капсуль із запальником» [7].

Зауважимо, що вищезазначені терміни зустрічаються як в назві самого документа, так і у назві тих документів, на які покликається нормотворець у самому нормативно-правовому акті: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2022 № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння **мисливської зброї та набойів** до неї під час дії воєнного стану»; Порядок застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої **мисливської зброї та набойів** до неї під час виконання завдань територіальної оборони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1448; Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання **вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів**, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та **патронів** до них, а також **боєприпасів** до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої

наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622.

Крім того, (і це переважно) аналізовані термінологічні одиниці функціонують у тексті документа, який досліджуємо. Наприклад: *«видача уповноваженими підрозділами Національної поліції України громадянам дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної зброї (далі – мисливська зброя) та набоїв до неї здійснюється за поданою на ім'я керівника органу поліції за місцем проживання (перебування) заявника письмовою заявою про видачу дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї (далі – заява) за наявності документу, що посвідчує особу»* (пп.1 п. 1) або *«дозволи на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї оформляються, переоформляються після проведення за можливості органами поліції у встановленому порядку перевірок...»* (пп.2 п. 1).

З огляду на те, що в чинному законодавстві є визначення не всіх термінів, які репрезентовані в документі, вважаємо за потрібне надати пропозиції щодо внесення їх в подальших редакціях нормативно-правових актів, а саме: терміну *«мисливська вогнепальна гладкоствольна зброя»* дати таке визначення: *«вогнепальна зброя, яка має ствол (стволу) з гладкими каналами, та призначена для стрільби набоями для гладкоствольної зброї»*, а також визначення терміну *«мисливська вогнепальна нарізна зброя»* – *«вогнепальна зброя, ствол (стволу) якої мають нарізи по всій довжині, за допомогою яких куля в каналі ствола рухається, обертаючись, що збільшує дальність і точність стрільби»*.

Отже, у наказі Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2022 № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану» наявна низка термінологічних одиниць, які раніше функціонували в мові права та на сьогодні активізувалися з огляду на ту ситуацію, яка нині склалася в країні. У зазначеній законодавцем тематичній групі на позначення зброї подано основні терміноназви та номенклатури, які свідчать про об'єктивну оцінку законодавцем тексту документа. Проте цього недостатньо, оскільки, у подальшому, необхідно впровадження нових визначень термінів на позначення цивільної вогнепальної зброї, передусім для більш точного та правильного розуміння громадянами законодавчого тексту.

Список використаних джерел

1. Білодід І.К., Лагутіна А.В. Особливості системи наукової термінології періоду НТР у контексті загальнолітературної мови... *Науково-технічний прогрес і проблеми термінології*. Тези доповідей республіканської конференції. Львів, 1980. С. 26–27.
2. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для

відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

3. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної літературної мови. Тернопіль, 2000. 276 с.

4. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.03.2022 року № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0273-22>

5. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%F2%E5%F0%EC%B3%ED>.

6. Скрипченко О.Т. Термінологічний словник з дисципліни «Вогнева підготовка» Дніпро: ТОВ ВКФ «Візіон», 2020. 64 с.

7. СУМ–11 – Словник української мови : в 11-ти томах. URL: <http://sum.in.ua/>.

8. Шеремет Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. 2013. № 765. С. 120–123.

Васюта Юлія Володимирівна,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дослідження актуальних правових проблем, зокрема, мовної політики, є важливим завданням сьогодення. З огляду на це мовна політика в Україні була і залишається в полі зору науковців: Б. Ажнюка, Н. Артикуци, А. Великої, О. Демської, Н. Дічек, О. Доценко, Ю. Макарець, Г. Проценко, О. Тараненка та інших. Насамперед проблематика визначення та реалізації мовної політики в Україні крізь призму міжнародного досвіду зумовлена вдосконаленням національного та міжнародного законодавства, імплементацією міжнародно-правових норм, задля захисту прав та свобод людини, а також визначенням пріоритетних напрямів реалізації мовної політики у різних галузях життєдіяльності: освіті, діловодстві, судочинстві тощо.

Одним із питань мовної політики на сьогодні постає українська мова, яка є невід'ємним складником нашої держави та важливим елементом її конституційного ладу. Водночас на сучасному етапі розвитку та становлення України як незалежної держави набуло актуальності питання щодо функціонування української мови не лише на національному, але й на міжнародному рівні. Оскільки останнім часом транскордонна злочинність набирає обертів, зокрема, з моменту дії

воєнного стану в Україні, то, з метою удосконалення та прискорення взаємодії компетентних органів держав при розслідуванні кримінальних правопорушень, між правоохоронними та судовими органами розроблено механізм діяльності спільних слідчих груп. Така форма міжнародного співробітництва потребує шляхів забезпечення якісного оформлення кримінальних процесуальних документів, відповідно до встановлених мовних норм. Окрім цього, важливо забезпечити мовну комунікаційність учасників спільних слідчих груп, оскільки це, у свою чергу, може впливати на розслідування кримінальних правопорушень. Також на периферії удосконалення залишається низка питань щодо законодавчого врегулювання функціонування української мови у міжнародному вимірі, враховуючи воєнний період; забезпечення освітнього процесу для українців, які постійно або тимчасово проживають за кордоном; захисту мовних прав закордонних українців; особливостей мовного аспекту у діяльності компетентних органів держави при здійсненні міжнародного співробітництва з надання міжнародної правової допомоги.

Вищезазначене потребує дослідження окремих аспектів механізму захисту мовних прав українців за кордоном, шляхи забезпечення функціонування української мови при здійсненні міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві.

Досліджуване питання можна розглянути в декількох напрямках. Насамперед варто сказати, що мовна політика України знаходить своє відображення у низці міжнародних нормативно-правових актів. При цьому, на нашу думку, зосередимо увагу на Європейській хартії регіональних мов або мов меншин від 05 листопада 1992 року, оскільки саме цей документ є одним із фундаментальних елементів міжнародної законодавчої піраміди щодо функціонування мов, зокрема, української, в міжнародному аспекті. Відтоді, як вищезазначений нормативний акт було ратифіковано, в Україні не стихає дискусія щодо того, які положення національного законодавства відповідають європейським принципам (відповідно до Європейської хартії), а які їм суперечать.

Слушною, зі свого боку, є думка Б. Ажнюка, який вважає, що характер завдань, які вирішуються шляхами мовної політики, дає підстави виділити систему джерел законодавчої бази, задля формування засад, що відображають європейський підхід до мовної політики і мовного планування, зокрема: «1) конституції та національні законодавства європейських держав; 2) міжнародні акти, що є юридичними інструментами, передусім «Рамкову конвенцію про захист національних меншин» (1995 р.); 3) документи рекомендаційного характеру, що не мають юридично зобов'язальної сили, але віддзеркалюють погляди експертного середовища, насамперед, «Загальну декларацію мовних прав», прийнятну на заключному засіданні «Всесвітнього конгресу з мовних прав» у Барселоні в 1996 р. і схвалену ЮНЕСКО, «Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту» (1996 р.) та «Ословські рекомендації ОБСЄ щодо мовних прав національних меншин» (1998 р.); 4) рішення Комітету експертів Ради Європи щодо національних

звітів про виконання європейської мовної хартії та експертні висновки про мовне законодавство конкретних держав, які надаються різними європейськими структурами, зокрема, ОБСЄ, Венеціанською комісією; 5) наукові публікації з проблем мовного планування» [1, с. 102–103]. Прикладом останнього пункту системи джерел законодавчої бази, власне, наукових публікацій, є, на нашу думку, такі праці: А. Великої «Мовне планування як складник державної мовної політики»; Б. Ажнюка «Мовна політика: національна ідентичність і європейські цінності»; А.Берегасі, В.Газдага, С. Черничка «Методика досліджень у сфері мовної політики».

Окрім генезису функціонування української мови, що реалізується у національному та міжнародному законодавствах, варто акцентувати увагу на освітньому, науковому та виховному аспектах забезпечення мовної політики, оскільки в умовах воєнного стану українці (зокрема, жінки та діти) знаходять притулок за кордоном, пристосовуються до умов життя в інших країнах, продовжують здобувати освіту, працювати у різних сферах діяльності. Як зазначають у своїх працях дослідники, крізь трьохвимірну парадигму має спрямовуватися діяльність освітніх структур, з метою якісного впровадження правописних норм у професійну діяльність науково-педагогічних працівників, задля формування компетентної особистості здобувачів освіти. Навчання, дослідження, виховання – три взаємозалежні і взаємодоповнюючі елементи [8, с. 189]. Прикладом захисту норм української мови в освітньому процесі слугує офіційне використання української мови в Прудентополісі у штаті Парана в Бразилії, де її збереження і розвиток має важливе значення серед португальської та англійської мов у науці й культурі [9]. Незважаючи на це, залишається потреба у розробленні навчальних програм та підручників українською мовою для дітей, що перебувають в іншомовних середовищах, в інших країнах. Передусім вищезазначений аспект забезпечить збереження національної та мовно-культурної ідентичності українців, які тимчасово або постійно проживають за кордоном.

Щодо питання функціонування української мови на міжнародному рівні в правовому аспекті також варто звернути увагу і на положення основного мовного документа в Україні – Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII, де відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 зазначено, що одним із важливих завдань цього Закону є поширення української мови у світі та сприяння в задоволенні мовних потреб закордонних українців і громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України [4]. Проте, на нашу думку, доцільно запровадити мовні стандарти функціонування української мови у міжнародному вимірі через законодавче врегулювання, а також визначити мовні права закордонних українців у воєнний період.

Крім того, у вивченні питання функціонування української мови в міжнародному напрямі увагу привертає окреме положення Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року,

а саме: розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» глава 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій» ч. 5 ст. 564 Кримінального процесуального кодексу України, де зазначено: «якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою і складені мовою, яка є незрозумілою особі, зазначеній у запиті, така особа має право відмовитися отримати документи». У цьому разі документи, складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу, вважаються такими, вручення яких не відбулося особі, визначеній у запиті. Відповідно до ч. 5 ст. 548 КПК України «уповноважений (центральный) орган України може прийняти до розгляду запит, який надійшов від запитуючої сторони електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Виконання такого запиту здійснюється виключно за умови підтвердження надіслання або передачі його оригіналу. Направлення компетентному органу іноземної держави матеріалів виконання запиту можливе тільки після отримання українською стороною оригіналу запиту» [3]. Цей аспект відіграє важливу роль при тлумаченні запиту про міжнародну правову допомогу та складанні кримінальних процесуальних документів спільними слідчими групами, зокрема, на стадії досудового розслідування. Зауважимо, що нині Україна переживає складні часи воєнного стану, але навіть, перебуваючи в таких умовах, правоохоронні органи України продовжують працювати та здійснювати співпрацю з правоохоронними органами іноземних держав.

Як відомо, відповідно до ст. 10 Закону України «Про закордонних українців» від 4 березня 2004 року № 1582-IV «задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців та захист їхніх прав як національних меншин в інших державах є невід'ємною складовою частиною зовнішньополітичної діяльності України» [5]. З огляду на вищезазначене, згідно з цим Законом та Річним звітом про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році до повноважень Міністерства закордонних справ України як центрального органу виконавчої влади належать участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів України щодо забезпечення прав закордонних українців, створення сприятливих умов та можливостей для задоволення їхніх соціальних, культурно-освітніх, мовних, інформаційних та інших потреб; моніторинг забезпечення прав закордонних українців, пов'язаних зі збереженням і розвитком їхньої етнічної, культурної та мовної ідентичності; надання фінансової підтримки для виконання заходів, що здійснюються громадськими організаціями, зокрема, форумів, конгресів, конференцій, семінарів з участю закордонних українців [5; 6, с. 144].

Окрім цього, у Річному звіті про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як

державної» у 2021 році висвітлено повідомлення Голови Національної поліції України Ігоря Клименка щодо підвищення рівня професійної підготовки працівників Національної поліції України впродовж 2021 навчального року, який зазначив, що в системі службової підготовки проводилися додаткові заняття з української мови та інтерактивні заняття з ділової української мови, зокрема, задля грамотності учасників спільних слідчих груп (уповноважених осіб Національної поліції України) при складанні відповідних документів. Та вже у 2022 році представники Національної поліції України передбачили зміни, які стосуються захисту мовних прав громадян щодо забезпечення з боку Національної поліції України здійснення повноважень, зокрема, збору фактичних даних про наявність або відсутність у діях (бездіяльності) певних осіб ознак порушення вимог Закону [7, с. 106].

Можемо припустити, що удосконалення мовного аспекту в діяльності працівників Національної поліції України дасть можливість забезпечити належний рівень оформлення необхідної документації, при виконанні ними службових обов'язків, зокрема, в діяльності спільних слідчих груп при міжнародному співробітництві з розслідування кримінальних правопорушень. У контексті створення спільних слідчих груп як суб'єктів застосування української мови у кримінальному судочинстві з іноземним елементом доцільно розглянути положення Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року, де відповідно до ч. 1 ст. 20 цього документа передбачено, що «за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше Сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше Сторін, що створили групу» [2]. Вважаємо, що варто було б розробити рекомендації та інструкції щодо правильного оформлення кримінальних процесуальних документів на міжнародному рівні, насамперед запитів про надання міжнародної правової допомоги, відповідно до мовних норм. При цьому, важливою ознакою реалізації мовних прав українців є правильне (передусім грамотне) оформлення документів, які їм вручають.

Отже, як відображено в матеріалах наведених вище, українська мова, виконуючи інтеграційну функцію, є важливим чинником зміцнення державності не лише на національному, але й на міжнародному рівні. Мовна політика нашої держави повинна бути спрямована на забезпечення функціонування української мови серед українців, зокрема їх життєдіяльності за кордоном. Це можливо зробити через модернізацію пріоритетних напрямів трансформації української мови у освітній процес за межами України (розробку навчальних програм, посібників тощо, з урахуванням окремих аспектів мовної політики України); вдосконалення нормативної бази щодо

захисту мовних прав українців, зокрема крізь встановлені стандарти; визначення особливостей мовних прав закордонних українців у воєнний період; забезпечення складання кримінальних процесуальних документів, запитів та документів про надання міжнародної правової допомоги, відповідно до мовних норм, що можливо реалізувати за допомогою визначених рекомендацій та інструкцій. Таким чином, виконання стратегічних завдань мовної політики України у міжнародному вимірі й досягнення визначених цілей забезпечить ефективний правовий та освітній механізми державотворення та утвердження мовної політики нашої держави у світовому просторі.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Б. Мовна політика: Україна і світ: Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
2. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
5. Про закордонних українців: Закон України від 04 берез. 2004 р. № 1582-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>.
6. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році. Т. Кремень та ін. Київ: К.І.С., 2021. 176 с.
7. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2021 році. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/Report%202021/richniy-zvit-upovnovazhenogo-2021.pdf>
8. Стратулат Н.В., Проценко Г.П. Особливості впровадження нового українського правопису. *Мова і культура*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. Вип. 22, Т. V(200) С. 185–193.
9. Українська стала офіційною мовою одного з муніципалітетів Бразилії. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-58826786>.

Іванов Сергій Богданович,
аспірант кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД ДО КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ПРАВОВОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ПАМ'ЯТКИ ЕПОХИ БАРОКО

Сучасний рівень розвитку юриспруденції об'єктивно обумовлює переосмислення нетрадиційних методологічних підходів і засобів наукового пізнання історичної спадщини. Одним із таких методів, що потребує своєї адаптації до нових реалій правового розвитку, є герменевтика. Основне методологічне значення герменевтичного дослідження історико-правових явищ полягає в розкритті механізму спадкоємності у правовій сфері та обґрунтування співвідношення універсально-цивілізаційного і специфічно-культурного у правосвідомості [1, с. 30].

Однією з важливих правових та літературних пам'яток початку XVIII ст., в якій відображені особливості національного державницького поступу, конституціоналізму, мовного мислення, писемно-літературної традиції, є Конституція Пилипа Орлика 1710 р. З точки зору юридичної лінгвістики та літературознавства цей документ досліджували такі науковці як Л. Белей, П. Гриценко, М. Трофимук, О. Трофимук, І. Фаріон, В. Шевчук. Водночас актуальним залишається продовження герменевтичного тлумачення тексту цього документа на предмет відображення у ньому філософсько-правового змісту цінностей світосприйняття українців, їх правової ментальності, правосвідомості, правової культури.

Конституція Пилипа Орлика, як і слід очікувати від політичного маніфесту епохи бароко, має всі ознаки літературного твору. Не зважаючи на назву, цей документ відображає не певний стан, а процес-тривання, розвиток змін у складному комплексі моральних цінностей і принципів світосприйняття українців. Конституція досконала у ренесансному розумінні: вона милозвучна, стилістично довершена, ритмічно гармонійна і з цього огляду не поступається кращим зразкам античного письменства. Буквально у кожному періоді тексту зустрічається універсальний художній засіб епохи бароко – антитеза, яка є засобом ствердження: «отож, Військо Запорізьке, коли б лиш не зазнавало отакої наруги, то кожен раз змушене було... захищати»; «(народ) не лише довколишнім племенам, а й самій Східній Імперії... загрожував настільки»; «лишити не тільки незалежними, а й у розквіті розширених і примножених свобод», і т.д. [2].

На думку Ю.С. Симона, герменевтичний аналіз Конституції Пилипа Орлика передбачає виявлення ціннісно-світоглядних передумов вітчизняного конституціоналізму, особливо тих які виразно не представлені в змісті тексту, а також реконструкції прихованого змісту

аксіологічних, соціокультурних, історичних засадничих передумов її виникнення і написання. Важлива методологічна проблема соціально-культурного пізнання полягає в тому, щоб, виходячи з розуміння тексту як «матеріалізованого вираження духовної культури», розпредметнити суб'єктивні смисли, що об'єктивовані в Конституції Пилипа Орлика, і за їх допомогою зрозуміти духовну субстанцію ранньомодерної доби [1, с. 30].

Як зазначає О.П. Трофимук, через усю преамбулу Конституції змістоутворювальним стрижнем проходить ідея Провидіння, яка козацькою старшиною уявлялася рушієм історичного процесу і водночас критерієм ладу, універсальної гармонії. Бог Орлика є, властиво, сквородинським пантеїстичним Богом-Законом, якому притаманні деякі риси лицарського ідеалу. За допомогою категорії Бога-Закону козацькою старшиною виражена візія історичного процесу і вмотивоване право України на духовну автономію й політичну суверенність. Уся історія України та «козацького народу» подана як зумовлений параметрами вищого замислу процес оптимізації нації, спрямований на досягнення нею універсального ладу, одним з можливих різновидів котрого є викладена в Конституції система держави.

Як літературний твір Конституція П. Орлика, без сумніву, є витвором талановитого майстра; він адекватно відображає складні питання, і робить це у формі, котра максимально сприяє сприйняттю пропонуваніх рішень. Парадокс ментальності епохи бароко полягає в тому, що Орлику довелося сакралізувати цілком секулярну ідею парламентарного ладу за допомогою есхатологічної концепції Провидіння, аби зробити її зрозумілою для посполитого реципієнта. Щоправда, козацька старшина мислила цілком традиційно (консервативно): викладені у документі міфологеми, а насамперед есхатологічна візія перебігу історичного процесу, свідчать про домінування у свідомості козацької старшини теократичних переконань. Секулярні тенденції мислення, типологічно споріднені з ренесансним гуманізмом та реформаційними течіями Західної Європи, очевидно, не антагонізували з окресленою моделлю світобачення, доповнюючи її [3, с. 21, 23].

Конституція Пилипа Орлика, на переконання І. Фаріон, попри відсутність у ній окремих приписів про мову, є промовистим свідченням метамовних процесів передмодерного часу, позаяк написана мовою титульного народу та латинською мовою як кодом міжнародного спілкування. Стилістика твору засвідчує яскраво виражену патріотичну спрямованість пам'ятки, лексичне і стильове багатство койне правлячих кіл Гетьманщини. Базові юридичні терміни «природне право» та «права і вольності» є виявом традиційно прогресивної правосвідомості нашого народу та яскраво вираженої ідентичності [4].

Таким чином, герменевтичний метод тлумачення Конституції Пилипа Орлика допомагає осмислити філософсько-правовий зміст відображених у ній ціннісно-світоглядних особливостей вітчизняного

конституціоналізму, доповнює юридичну лінгвістику пізнавальним матеріалом про еволюцію офіційно-ділового стилю української мови. Подальшої уваги заслуговує також продовження дослідження юридичної та лінгвістичної наповненості лексеми «конституція» у її співвідношенні з автентичними назвами Конституції Пилипа Орлика староукраїнською та латинською мовами.

Список використаних джерел

1. Симон Ю.С. Методологічний потенціал правової герменевтики щодо дослідження історико-правової реальності. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання», присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 жов. 2022 р.)*. Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 30–31.

2. Трофимук М., Трофимук О. Конституційна традиція України ранньомодерної доби. URL: <https://zbruc.eu/node/111403>.

3. Трофимук О.П. Творчість Пилипа Орлика доєміграційного періоду (1672–1714): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література. Київ: Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 1996. 25 с.

4. Фаріон І. «Конституція Пилипа Орлика 1710 року» крізь призму її базових когнітивних термінів. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-709-2011/konstytuciya-pylypa-orlyka-1710-roku-kriz-pryzmu-yiyi>.

Крупій Анастасія Іванівна,

ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЙ І ПРОЦЕСІВ В «ІНСТРУКЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ»

Як зазначають науковці, «важливим елементом законотворчої діяльності взагалі та законодавчої техніки, зокрема, є мова, її лексичні та граматико-стилістичні ресурси, що реалізуються в законодавчих текстах... Саме у мовно-словесних знаках і конструкціях репрезентуються правові поняття й категорії, правові норми та приписи» [1, с. 19].

Сучасне українське законодавство використовує «той арсенал мовних засобів, який дає змогу висловити правову думку, що узгоджується з найважливішими потребами сьогодення залежно від призначення й напрямку певного нормативного документа» [3, с. 20]. Із огляду на те, що мовна система є тим важливим «інструментом», якою послуговується право, зокрема сфера законотворчості, важливості набуває

проблематика, що безпосередньо пов'язана із функціонуванням складників лексики у сучасних нормативно-правових текстах.

Тематикою дослідження лексичних одиниць у мові права, становленням та перспективами розвитку правничої лінгвістики в законодавчій практиці цікавились видатні науковці, зокрема І. Андерш, Н. Артикуца, Д. Баранник, Л. Боярова, С. Головатий, Ю. Прадід, А. Токарська та ін.

На сьогодні у правничій лінгвістиці актуальним лишається питання дієвості слів на позначення дій та процесів в текстах права. Предметом нашого дослідження став один із чинних нормативних документів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570 «Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України».

Метою дослідження є аналіз лексичних одиниць на позначення дій та процесів, пов'язаних з організацією досудового розслідування в зазначеній Інструкції.

У мові будь-якого тексту найбільшою групою, що, власне, природно, є іменники. Проаналізуємо продуктивну групу віддієслівних іменникових одиниць, що виникли внаслідок суфіксального способу творення.

Група віддієслівних іменників, які спостерігаються в досліджуваному документі, як в кількісному, так і в якісному аспекті становить значний пласт іменникових одиниць. Текст Інструкції фіксує 75 слів цієї групи лексики: *організація, діяльність, здійснення, внесення, ужиття, проведення, вчинення, забезпечення, відшкодування, спрямування* та ін.

Варто зазначити, що віддієслівні іменники утворюються переважно від основ дієслів недоконаного виду із відповідними суфіксами: *організація* – від дієслова *організувати*, *діяльність* – від *діяти*, *здійснення* – від *здійснювати*, *внесення* – від *вносити*, *ужиття* – від *вживати*, *проведення* – від *проводити* та ін.

Значну частину інноваційних одиниць, які виникли суфіксальним способом становлять деривати дієслів іменникового походження. Так, помітною є активність словотвірного типу з суфіксом **-енн-**. В Інструкції зафіксовані лексичні одиниці, утворені в такий спосіб, наприклад: *здійснення, внесення, проведення, вчинення, забезпечення, обговорення, покращення, попередження, виявлення, розповсюдження, впровадження, підвищення, розроблення, вдосконалення, вивчення, визначення, виникнення, зміцнення, скорочення, відображення, введення, доведення* та ін.

Також спостерігається активність словотворчого форманту **-анн-**, за допомогою якого утворено віддієслівні іменники. Це, власне, можна побачити на прикладі таких дериватів: *спрямування, одержання, виконання, планування, поєднання, урахування, відшкодування, застосування, збирання, опрацювання, формування, надання, інформування, додержання, тримання, заслуховування, приховування, скасування, застосування* та ін.

Менш продуктивним у творенні віддієслівних іменників виявлено суфікс **-аці-** у словах на зразок *організація, координація, реалізація, систематизація та координація*.

Найменш продуктивними у творенні дериваційних віддієслівних іменників у тексті Інструкції виявлено суфікси **-т-, -к-**. Так, у творенні віддієслівного іменника використовується суфікс **-т-**: *ужиття, прийняття та закриття*. У словах *обробка та підготовка* вживається суфікс **-к-**.

Цікавим, на нашу думку, видається те, що в аналізованому документі виявлено віддієслівні іменники, які є частотними щодо вживаності у тексті, а також ті, що схарактеризовано як малочастотні. Так, прикладом слугує віддієслівний іменник, який було вжито 68 разів (найбільше з-поміж інших) – *порушення*. Також існують такі одиниці, які також уживаються в значній кількості повторень, до прикладу: *організація – 30 разів, діяльність – 36, забезпечення – 29, внесення – 28, проведення – 22, виконання – 21* та ін. Слід зазначити, що є такі, які мало вживаються: *усунення – 6 разів, застосування – 5, координація – 4, одержання – 3, відображення – 3, обговорення – 3, впровадження – 2, виникнення – 2, опрацювання – 2, ужиття – 1, спрямування – 1, скорочення – 1, систематизація – 1*.

Зазначимо, що віддієслівні іменники, які функціонують у правовому тексті, використовуються в синтаксичних конструкціях з підрядним зв'язком. У досліджуваному документі це можна спостерігати в таких прикладах: *«організація роботи», «здійснення розгляду», «внесення відповідних відомостей», «проведення досудового розслідування», «ужиття своєчасних заходів», «організація взаємодії слідчих підрозділів», «створення для всебічного, повного і неупередженого дослідження», «якісної підготовки матеріалів», «перевірка діяльності слідчих підрозділів», «узгальнення і розповсюдження слідчим управлінням позитивного досвіду», «підвищення професійного рівня», «одержання, опрацювання і зберігання статистичної інформації», «ведення обліку», «надання допомоги слідчим» та ін.*

Важливо звернути увагу й на семантичне оточення, у якому перебувають віддієслівні іменники. Варто сказати, що у вищевказаній Інструкції такі слова використовуються в назві документа: *«Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»; у назві розділів: «Планування, аналітична, методична і статистична робота слідчих підрозділів та координація їх діяльності» (розділ II Інструкції), «Організація роботи слідчого управління» (розділ III Інструкції), «Організація роботи слідчих відділів (відділень) територіальних підрозділів поліції» (розділ IV Інструкції); у пунктах та підпунктах: «Координація діяльності слідчих підрозділів – це узгоджена практична робота керівників та працівників слідчих підрозділів, які в межах повноважень здійснюють*

контрольні функції та координують *розслідування* кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції» (п. 15 розділ II Інструкції), «комплексні заходи, спрямовані на своєчасне *реагування* на заяви та *повідомлення* про кримінальні правопорушення» (пп. 1 п. 3 розділ II Інструкції).

Аналіз мовного матеріалу нормативно-правового акта «Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» щодо особливостей функціонування лексичних одиниць дозволив зробити такі висновки: словесні форми на позначення дій та процесів, зокрема їхнє функціонування в цьому документі, дійсно є показником їх дієвості в мові права. У дослідженні лексики цього документа було виявлено значну кількість віддієслівних іменників, які утворені суфіксальним способом. Найбільш активними виявлено іменники, утворені за допомогою суфіксів **-ени-** та **-ани-**. Меншу активність спостережено в іменникових одиницях із формантами **-аці-**, **-т**, **-к-**. У межах віддієслівних іменників є ті, які часто використовуються, а також ті, що – одноразово. Іменникові одиниці функціонують в синтаксичних конструкціях з підрядним зв'язком, зокрема використовуються в назві документа, розділів, в пунктах та підпунктах. Отже, досліджуваний матеріал продемонстрував активність функціонування в нормативно-правовому документі іменникових форм як важливого «інструмента» для опису діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Роль мови у законотворчості. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи* : тези доповідей IV Міжвузівської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвяченої Дню української писемності та мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 7 листоп. 2008 р.). С. 19–20.

2. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 №570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17/sp:nav7:font2?find=1&text=+застосуван#Text>.

3. Стратулат Н.В. Особливості функціонування лексем «корупція», «корупційний» «антикорупційний» в сучасному українському законодавстві. *Українське мовознавство* : міжвідомчий науковий збірник. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2022. № 1. Вип. 52. С. 19–31.

Кудрявцева Наталія Олегівна,
аспірант Національної академії Служби
безпеки України

БАГАТОЗНАЧНІСТЬ СЛІВ ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Українська мова є мовою нашого народу. Вона вважається однією з найбільш милозвучних, приємних і багатих мов світу. Багатство української мови полягає також у тому, що значення слів може розрізнятися залежно від контексту речення. Поєднання таких слів у словосполучення ще більше ускладнюють можливість однозначного їх тлумачення. З однієї сторони, це забезпечує різнобарвність нашої мови, з іншої – іноді ускладнює потрібне розуміння змісту сказаного у побуті, в художній літературі, приписах законодавства тощо. Водночас, вживання багатозначних слів у нормах права не тільки ускладнює їх розуміння, а також сприяє збільшенню кількості судової практики з питань тлумачення багатозначних норм та створює нерозуміння у застосуванні окремих приписів права.

У юридичній науці багатозначні слова іменують як «оціночні поняття/категорії» і активно їх застосовують. Більше того, як свідчить практика, з роками якість нормативної техніки погіршується, а випадки вживання багатозначних слів у нормах права стають частішими. Серед прикладів застосування оціночних понять такі як «суспільний інтерес», «баланс інтересів», «малозначущість діяння», «суспільна шкода», «щире каяття», «належний рівень», «дієвий механізм» тощо. Зазначені категорії зазвичай не мають чіткого нормативного визначення і повинні тлумачитися виходячи з практики застосування чи на власний розсуд особи, яка їх застосовує.

Більше того, вживання оціночних понять значною мірою суперечить принципу правової визначеності (legal certainty) нормативних актів, який є одним з основних елементів справедливого судочинства та верховенства закону, перешкоджає чіткості, зрозумілості та однозначності правових норм. Правова визначеність є однією з умов ефективної дії принципу верховенства права, а забезпечення реалізації вимог цього принципу є передумовою не лише ефективної реалізації та захисту прав людини, а й чіткого функціонування елементів державного механізму.

Іноді принцип правової визначеності іменують принципом певності, який гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту права і можливість скористатися цим правом у разі необхідності. Усе право повинне бути достатньо чітким, щоб дозволити громадянину, якщо виникне потреба, передбачити за певних обставин ймовірні наслідки, які може спричинити та чи інша дія [1].

На сьогодні права визначеність стає все більш вагомим та значним фактором правотворчого та правозастосовного процесів [2, с. 205]. Принцип правової визначеності одночасно є бажаним

результатом правового регулювання, до якого прагне правова держава і громадянське суспільство [3, с. 10].

Водночас надзвичайно важливим є те, щоб ще до ухвалення приписів актів права було здійснено їх оцінювання на предмет можливості практичного виконання, а також щоб мала місце перевірка вже після їх ухвалення на предмет того, чи їх може бути застосовано у дієвий спосіб. Як зазначено у спеціальному Дослідженні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; під назвою «Мірило правовладдя» (розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року), Венеційська комісія виходить з того, що перешкоди для дієвого виконання приписів актів права можуть виникати не лише внаслідок незаконної чи недбалості дії з боку органів влади, але й через те, що якість законодавства унеможлиблює таке виконання. Крім того, в даному дослідженні також зазначається, що приписи акта права має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з нормами [4].

Водночас відповідно до правової позиції Конституційного Суду України принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема, їх передбачуваності та стабільності [5] «юридичної визначеності будь-якого нормативного акта неможливо досягти, якщо текст акта (його припису) є двозначним (багатозначним). Юридична визначеність – це передовсім недвозначність» [6]. В ідеалі, правові норми не повинні містити некоректного та неоднозначного використання термінів, оперувати термінами, що потребують додаткового визначення, або неприйнятними для нормативно-правових актів та ускладнюють його реалізацію.

В окремих випадках вживання багатозначних юридичних термінів та понять, які не мають нормативного закріплення, а також оціночних понять, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування також є підставою для застосування органами судочинства судової дискреції (судового розсуду) [7].

Таким чином, як бачимо, надмірне використання у юридичній термінології оціночних понять з огляду на їх багатозначність значно погіршує якість норм права, що потребують виконання. Вважаємо, що у нормативній техніці вживання багатозначних слів потребує чіткого визначення дефініцій або обмеження їх застосування.

Список використаних джерел

1. Принцип правової визначеності. URL: uk.m.wikipedia.org/wiki.
2. Гуйван П.Д. Правова визначеність як елемент верховенства права. Матеріали конференції «Одеські юридичні читання». 2017. С. 205–208.
3. Кравчук В. Зміст принципу правової визначеності як необхідної складової верховенства права. Актуальні проблеми правознавства. 4 (20) . 2019. Т. 2. С. 10–15.

4. Ян Берназюк. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. Судебно-юридическая газета. 2020. 21 жовтня. URL: bit.ly/2IPq065.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України, від 20.12.2017 № 2-п/2017 URL: zakon.rada.gov.ua.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України, від 14.07.2021 № 1-п/2021 URL: zakon.rada.gov.ua.

7. Верховний Суд надав роз'яснення щодо змісту судової дискреції у кримінальному судочинстві URL: Court.gov.ua/archive/437962.

Леонова Наталія Валеріївна,

доцент кафедри МВСГД

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук;

Верба Ростислав Віталійович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКА МОВА – КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ І КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК СОБОРНІСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Юридичний статус української мови встановлений та гарантований статтею 10 Конституції України, у межах конституційного правопорядку державною мовою в Україні є українська мова.

На державу покладено позитивний конституційний обов'язок забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [1]. Позитивність такого обов'язку передбачає вжиття необхідних та достатніх дієвих (активних) заходів задля його реального та ефективного виконання.

Джерелом юридичного статусу української мови як державної є державотвірна роль української нації та незалежна державність України, відновлена внаслідок «здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення» (абзац третій преамбули Конституції України). Право саме української нації на самовизначення є основою Акта проголошення незалежності України, що його ухвалила 24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР (далі – Акт), яка діяла «виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН» (абзац третій преамбули Акта). Юридичним фактом, який остаточно й

безповоротно затвердив Акт «створення самостійної української держави» (перше речення резолютивної частини Акта), стало волевиявлення усього Українського народу 1 грудня 1991 року на всеукраїнському референдумі [4].

Гарантією державної мови, як конституційної цінності, є її повноцінне функціонування та застосування в усіх сферах суспільного життя, дієвість такої гарантії підтверджується єдністю та монолітністю українського народу, а володіння українською мовою є однією з ознак громадянина України.

Статус української мови, як єдиної державної мови в Україні, визначений Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII, який набрав чинності 16 липня 2019 року (далі – Закон № 2704-VIII), та встановлений цим законом як «невіддільний елемент конституційного ладу України як унітарної держави» [3].

Мету, стратегічні цілі та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної мовної політики, та охоплює всі сфери суспільного життя, визначає Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова - успішна держава», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 596-р (далі – Стратегія).

Згідно із Стратегією, стрімкі процеси глобалізації та інтенсивного технологічного розвитку призвели до появи широкого спектра нових викликів і загроз, перед якими нині постала і Україна, зокрема у сфері національної безпеки, економічній, інформаційній, гуманітарній сферах. Як свідчить новітня історія, розвиток і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України є важливим елементом забезпечення національної безпеки та національних інтересів України. Зважаючи на те, що Стратегія охоплює період до 2030 року, вона спрямована на формування розвинутого і функціонального мовного середовища та культурного простору, у якому житиме та розвиватиметься покоління нинішніх дітей. Дослідники теорії поколінь вважають, що представники цього покоління приєднуюватимуться не до структур чи організацій, а до способу життя і мислення; активно обговорюватимуть ідеї та етапи реалізації проєктів перед їх втіленням у життя; знання та навички набуватимуть і розвиватимуть за посередництва неформальних горизонтальних зв'язків та способів отримання інформації, а не в рамках офіційних інституцій. Тому необхідно створити всі умови для продуктивної комунікації та взаємодії українців між собою як запоруки їх ефективного особистісного і професійного розвитку. Водночас варто пам'ятати, що мова – не просто засіб комунікації, а важлива складова для формування особистості, її самоідентифікації, національної свідомості [5].

На сьогоднішній день українська мова є мовою загального спілкування, мовою участі у демократичних процесах, мовою участі в управлінні державою, мовою місцевого самоврядування, мовою публічної служби, мовою освітнього процесу, а також мовою суспільного діалогу. Фактично держава мова виступає символом державності та інструментом єднання й зміцнення нації, її оберегом.

Можливо впевнено стверджувати, що українська мова є не тільки одним із способів комунікації, а базовою складовою формування особистості, національної свідомості, а головне – національної традиції, як історичної пам'яті й мовної спадкоємності поколінь.

Таким чином, українська мова є фундаментом державності і соборності України, головною ознакою ідентичності нації, отже, будь-які дискусії або суперечки щодо юридичного статусу державної мови, пропозиції двомовності, зневага до державної мови – порушуватимуть як конституційний лад, так і загрожуватимуть національній безпеці країни. Відстоювання української мови є свідченням захисту нації, держави та основоположних принципів їх буття.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Акт проголошення незалежності України. Проголошений Верховною радою України 24 серпня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

3. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. Вісник Конституційного Суду України. 2021. № 4. Ст. 7.

5. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 596-р, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/596-2019-%D1%80>.

Скриник Мирослава Віталійовича,
старший викладач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ШКОДА» В АСПЕКТІ ПРАВНИЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Зважаючи на активізацію глобалізаційних процесів сучасності та існування країни у стані війни мова перестає бути лише інструментом комунікації, пізнання та здобуття знань, як засіб життєдіяльності людини, але й набуває значення цілісної системи в якій поєднано національна ментальність народу, відображення внутрішнього світу та його духовність.

Сьогодні актуальним є розширення сфер функціонування української мови. Однією з таких сфер є правова, яка застосовуючи ту, чи іншу мову, має на меті дати не лише тлумачення, а й відобразити правову природу терміну та їх застосування у відповідності до основоположних моральних категорій справедливості, порядності, доброчесності.

В законодавстві України, яке представлено великою кількістю нормативно-правових актів у цивільному праві, виникло питання щодо визначення поняття «шкода», адже не вироблено єдиного підходу до тлумачення «шкода», а існуючі сьогодні положення або надають визначення через складові збитків, або надають таке визначення для конкретних відносин.

Проте все вищезазначене не відображає повною мірою природи такого терміну як «шкода», та стримує можливості застосування цього інституту.

На відміну від поняття «шкода», дослідженню визначення поняття «збитки», які є складовими поняття «шкода» в різні часи приділялася значна увага таких науковців, як Т. В. Боднар, В. В. Вітрянський, І. О. Дзера, В. П. Грибанов, В. М. Коссака, А. А. Кот, І. С. Красько, Д. В. Примака, С. М. Приступа, Т. Є. Крисань, Т. М. Підлубна, І. В. Подколзін, В. М. Черешнюк, Г. Ф. Шершеневич, А. В. Янчук.

Проблема поняття «шкода» розглядалася науковцями в межах досліджень захисту цивільних прав та інтересів і відповідальності в цивільному праві та знайшла відображення у таких працях: Т. Є. Крисань зазначає, що «лише в декількох статтях використовується термін «шкода»... звичайно використовується у випадках, коли говориться про спричинення життя, здоров'ю або майну фізичної...» [1; 4].

І. І. Митрофанов окреслює як «знищення або зменшення особистого чи суспільного блага. Шкода може бути заподіяна не тільки майну, але й особі людини або діловій репутації юридичної особи. Шкоду можна відшкодувати в натурі, шляхом надання речі того ж роду і якості, виправлення пошкоджень, спростування відомостей,

що ганьблять ділову репутацію, компенсації моральної шкоди, а також відшкодування збитків» [2].

Л. М. Баранова вважає, що «шкода» – «будь-який утиск особистого немайнового чи майнового блага. Залежно від того, чи має шкода вартісну форму, що виражається в грошових одиницях, її поділяють на майнову й немайнову (моральну)» [3]. Д. С. Січко запропонував свою модель «визначення відшкодування шкоди як нематеріальної або натуральної оцінки обмеження прав чи інтересів особи (у тому числі майнових)» [4]. Як бачимо, у зазначених тлумаченнях терміну відбувається умовний поділ на матеріальну і нематеріальну частини, отже потребує поділу в залежності від характеру (матеріальний, політичний, моральний тощо) – цим питанням приділила увагу дослідниця І. С. Тімуш «під характером шкоди слід розуміти комплекс юридичних ознак (обставин), зумовлених соціальними, економічними і політичними потребами розвитку громадянського суспільства, передбачених у спеціальних нормах інституту деліктних зобов'язань для врегулювання деяких видів відносин інакше, ніж це зроблено у загальних нормах, з метою обмеження або збільшення розміру відшкодування збитків» [5]. У визначеннях дослідників прослідковується тенденція щодо розмежування понять «шкода» і «збитки», акцентування щодо характеру шкоди матеріально-нематеріальна.

Розглянемо термін «шкода» з боку лінгвістики, звернемося до тлумачних словників, де знайдемо такі визначення у Великому тлумачному словнику сучасної мови та Словник української мови описують як «Матеріальні втрати; збитки. Людські жертви; втрата когось. Збитки, втрати, неприємності тощо, що є наслідком яких-небудь дій, учинків» [6, 7], що також становить спірне питання щодо розмежування терміну в залежності від характеру.

У юридичному словнику цивільного права укладачем О. О. Грін подано тлумачення «шкода – зменшення або втрата (загибель) певного особистого чи майнового блага» [8].

У законодавчих нормативно-правових актах поняття «шкода» і «моральна шкода» в основному використовуються в гл. 82 ЦК України, присвяченій зобов'язанням унаслідок заподіяння шкоди. Лише в декількох статтях використовується термін «шкода» та використовується у випадках, коли говориться про спричинення життя, здоров'ю або майну фізичної особи шкоди, яка повинна відшкодуватися за правилами гл. 82 ЦК України. Відповідно до ч. 3 ст. 23 ЦК України 23 Цивільного кодексу України є визначення терміну «моральна шкода» [9], а Пленум Верховного Суду України у п. 3 Постанови «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 роз'яснив, що під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [10].

Важливо звернутися до першочергових задач права, яке покликане стабілізувати суспільство через надання його членам певних векторів соціальної поведінки. Особливої нагальності ці функції права набувають у складний час становлення країни та відстоювання своєї територіальної цілісності, коли розхитується все стійке й традиційне у житті країни.

Шкода є соціальною концепцією адже юридичні явища в тієї чи іншої мірі є соціальними і може бути визначена як наслідок втручання в суспільні відносини. Незаконні дії чи бездіяльність, що спричинили шкоду, одночасно порушують норми об'єктивного права і суб'єктивні права фізичних і юридичних осіб. Тому шкода, заподіяна в результаті правопорушення, вважається порушенням суб'єктивного цивільного права. «Водночас цивільна шкода є соціальною концепцією, оскільки порушення суб'єктивного права людини супроводжується порушенням об'єктивного права, порушенням цивільних правовідносин, які визначені і захищені законом» [11;169] як вважає В. П. Паліюк і з ним важко не погодитись.

Проаналізувавши різні тлумачення терміну «шкода» у юридичному дискурсі притримуємося концепції В. П. Паліюка щодо експлікування змісту «шкоди» у правому мисленні. Узагальнюючи викладене, можемо підсумувати, що термін «шкода» у своєму проходженні через юридичну призму має набути таких ознак: втрата або отримана травма; є причиною позову; пошкодження може бути завдано юридичній особі або неживим речам; може бути витримано без претензії про відшкодування збитків; має збиток спрямований на майно або особу.

Список використаних джерел

1. Крисань Т. Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / кер. роботи Є. О. Харитонов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 19 с.
2. Митрофанов І.І. «Шкода» та «збитки»: співвідношення понять / Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. 2012. Вип. 3(74). URL: [http://www.kdu.edu.ua/statti/2012-3-1\(74\)/196.pdf](http://www.kdu.edu.ua/statti/2012-3-1(74)/196.pdf).
3. Баранова Л.М. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав / Теорія і практика правознавства. Електронне наукове фахове видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2011. No 1. URL: http://nauka.nulau.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.
4. Січко Д. С. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: термінологічний аспект / Правничий вісник Університету «КРОК». 2013. Вип. 15. С. 96–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2013_15_17.
5. Тімуш І. С. Актуальні проблеми відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконним притягненням до кримінальної відповідальності / І. С. Тімуш // Приватне право і підприємництво. 2015. Вип. 14. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2015_14_11.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: <https://slovnnyk.me/dict/vts/shkoda>.

7«Словник української мови». URL: <http://sum.in.ua/s/shkoda>.

8 Грін Олександр Олексійович Словник цивільного права. 2-е вид., перероб. і допов./ Ужгород: ПП Данило С.І., 2009. 436с.

9 Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

10 Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/card2#Card>.

11 . Палюк В.П. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія. Вид. 2-е, випр.. та доп. Київ : Право, 2000. 272 с.

Тарнавський Роман Васильович,
судовий експерт сектору трасологічних
досліджень відділу криміналістичних видів
досліджень Тернопільського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування української мови і права в умовах воєнного стану є однією з важливих тем сьогодення, яка охарактеризовує статус державної мови і як правило закріплюється за мовою більшості населення та все ж таки в межах держави та професійної діяльності, володінням державної мови є обов'язкове для всього населення України. Українська мова, була визнана державною мовою України, що проголошено у статті 10 Конституції України: *«Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя та на всій території України»* [1].

Мета розгляду даної теми (за правознавчим спрямуванням), є вдосконалення вмінь та навичок стосовно мовних норм, їх різновиди та правильність застосування в професійній діяльності правника, зокрема офіційно-діловий, особливості усного та писемного мовлення, а також класифікацію документів та вимоги до їх складання, володіння писемним мовленням, закріпленню знань із мови, підвищенню загальної мовної культури, зокрема військовослужбовця та **тих, хто хоче поглибити знання з української мови.**

Отже, державна мова – це мова корінного населення, яка закріплена на законодавчому рівні [2] й уживання якої є обов'язковим в органах державного управління, громадських організаціях, на підприємствах, у державних установах, державних військових

формуваннях, закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Поняття «державна мова» характеризують такі ознаки:

1) засіб спілкування, за допомогою якого відбувається словесний обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками та результатами діяльності;

2) закріпленість у законодавстві;

3) обов'язковість для публічної сфери, у використанні працівниками державних органів, державних органів військових формувань та органів місцевого самоврядування [3].

Хоча державна мова є обов'язковою для вживання у професійному мовленні працівників публічної сфери, однак наразі таке твердження є декларативним, адже:

по-перше, коло осіб, які повинні обов'язково володіти державною мовою, законодавством звужено Президент України (ст. 103 КУ), професійні судді (ст. 127 КУ), судді Конституційного Суду України (ст. 148 КУ) [1], члени Вищої ради юстиції (ст. 6 Закону України «Про Вищу раду юстиції») [4], Уповноважений Верховної Ради з прав людини (ст. 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») [5];

по-друге, відсутній механізм перевірки володіння державною мовою;

по-третє, санкцій за недодержання державної мови під час виконання службових обов'язків в українському законодавстві не передбачено.

Як зазначено у ч. 2 ст. 10 КУ, держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

За Конституцією України, державна мова – це мова, за якою закріплено правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя, яка виконує функції не лише у внутрішній організації держави, а й у міжнародних відносинах. Іноді замість терміна державна мова вживають термін офіційна мова.

Вивчення теоретичних питань дає змогу вдосконалювати вміння та навичок стосовно: вироблення культури фахового мовлення; використання правил мовного етикету під час ділового спілкування; дотримання вимовних та акцентуаційних норм в усному мовленні; застосування орфографічних, пунктуаційних норм у писемному мовленні; свідомого використання фахової лексики в усному та писемному мовленні; розуміння сутності термінологічної лексики права; розрізнення паронімів, синонімів, омонімів; використання фразеологічних сполук у юридичних текстах; користування різними довідковими джерелами, словниками, зокрема юридичного спрямування; застосування словотвірних, морфологічних, синтаксичних норм як в усному, так і писемному професійному мовленні; складання окремих видів юридичних текстів, правильного їх оформлення; доцільного відбору й доречного

використання мовних засобів відповідно до поставленого завдання; здійснення контролю за власним мовленням.

Розуміння сутності термінологічної лексики становить комплекс норм сучасної української літературної мови – правил, своєрідних мовних законів, юридичної лексики, фахової термінології, опанування яких наближає мовця до володіння правильним усним, писемним мовленням та закріпленню вмінь грамотного складання ділових паперів і фахових документів з дотриманням усіх вимог які є важливими складниками професійної діяльності військовослужбовця.

Правильне володіння мовою, зокрема прийомами юридичної мови, невід’ємна складова фахової компетенції, гарантія успіху в професії, а також показник загальної культури особистості. Мова – головний інструмент, за допомогою якого здійснюється робота правника, причому всі її аспекти: законотворча, правозастосовна, правоохоронна тощо. Професійна діяльність військового взагалі неможлива без володіння законами мови й мовлення, адже йому доводиться виступати публічно (у ролі експерта, доповідача), укладати безліч документів, грамотно говорити, вести діалог, дискутувати, налагоджувати ділові стосунки [6].

Мова – це першоелемент права. За допомогою мови складаються правові норми, створюються закони. Мова військовослужбовця підпорядкована не тільки загальноприйнятим лексико-граматичним правилам, а й вимогам законодавчої техніки, потребам і специфіці юриспруденції та несення військової служби[7].

Від знання мови, багатства словникового запасу, рівня культури мовлення значною мірою залежить професійна майстерність мовця, визнання його як спеціаліста.

Список використаних джерел

1. «Конституція України».
2. Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».
3. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».
4. Закону України «Про Вищу раду юстиції».
5. Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».
6. Культура фахового мовлення: навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Книги-XXI, 2005. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. Л.: Світ, 1990. 231 с.
7. Янковська Г. В. Українська мова для юристів: навч. посіб. / Г. В. Янковська. К.: КНТ, 2011. 392 с.

Юськів Богдана Миколаївна,
старший викладач кафедри іноземних мов
та культури фахового мовлення Львівського
державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: ОМОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ПОЛІЦІЯ ЯК ФРАГМЕНТУ КОНЦЕПТОСФЕРИ ПРАВА

Однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики являється вивчення концептуальної картини світу, яка відображає соціокультурну реальність, наповнену культурними концептами як категорій лінгвокультурології. Термін концепт, являючись ключовим поняттям когнітології, розглядається як основний інструмент категоризації дійсності, це концентрат знань людини, її уявлення, що відображені і в мовній формі, розкриває життєві позиції, системи поглядів, світосприйняття, ментальність відповідного народу. Когнітологічний напрям стає найпоширенішим та найтісніше пов'язаний з теорією картин світу. Українськими ученими когнітології є М. Кочерган, Т. Радзівська, О. Селіванова, С. Жаботинська, Н. Алефрієнко та ін. У центрі когнітології – пізнавальна діяльність людини, її мовний образ, сфера її емоційної й раціональної поведінки, такі важливі феномени, як ментальні процеси. Мовна репрезентація поняттєвого апарату когнітивної лінгвістики передусім пов'язана з уявленнями про основні смисли (модуси) людського буття, їх аксіологією, морально-етичною оцінкою.

Концептосфера права відіграє винятково важливу роль в сучасному суспільстві і тому знаходить втілення в мовній семантиці і комунікативній діяльності, виокремлюється, зокрема підмова юриспруденції і юридичний дискурс. Для юридичного дискурсу такими концептами є «право», «справедливість», «правосуддя», «закон», «злочин», «правопорушник» «судочинство», «правоохоронець» «покарання», тощо. В сукупності дані концепти являються унікальними і утворюють інваріантне ядро концептуальної картини світу. Як зазначає Прадід Ю. на межі юриспруденції і лінгвістики виокремлено два напрями: з одного боку, юрислінгвістика, предметом якої є юридичне функціонування мови, її юридизація, а з іншого, – лінгвоюрисдика, метою якої є вивчення мовних аспектів. «Не виникає анінайменшого сумніву в тому, що синтез лінгвістики та юриспруденції в юридичній лінгвістиці сприяє взаємному збагаченню двох наук, розв'язанню однієї з найактуальніших проблем сьогодення – підвищенню ефективності правоохоронної та судової діяльності» [3, с. 137].

Традиційна схема аналізу концептів у сучасних працях з когнітивної лінгвістики включає кілька етапів: досліджується етимологія слова-імені концепту, його словникові дефініції, словотворчі потенції, синтагматичні зв'язки, особливості репрезентації у фразеологізмах,

пареміях й афоризмах, які вербалізують його зміст, іноді залучаються дані асоціативних експериментів. «Не виникає анінайменшого сумніву в тому, що синтез лінгвістики та юриспруденції в юридичній лінгвістиці сприяє взаємному збагаченню двох наук, розв'язанню однієї з найактуальніших проблем сьогодення – підвищенню ефективності правоохоронної та судової діяльності» [3, с. 137].

Мета статті – схарактеризувати особливості вияву образу-концепту *поліція* (police) в носіїв української і англійської культур у межах мовної концептуальної картини світу.

В поліцейському дискурсі образ-концепт *поліція* (police), посідає у свідомості носіїв української мови важливе місце як образ представника державної влади, що боронить закон, охороняє правопорядок, запобігає злочинам. Як слово *міліція* (militia) так і *поліція* (police) мають іноземне походження. **Поліція** від слова *polis* (так називалися міста-держави в Стародавній Греції). **Militia** – це народне ополчення в перекладі з англійської. Спочатку так і було народ – повставав на бандитів. Але тепер *міліція* втратила своє споконвічне значення і, перетворившись на придаток адміністрації, стала згодом *поліцією*, що займається в тому числі і охороною правопорядку.

Лексема *поліція* у Великому тлумачному словнику сучасної української мови відображає систему особливих органів державного управління для охорони існуючого ладу і встановленого порядку. // *розм.* Будинок, приміщення, де розміщені такі органи. 2. *збірн.* Особи, які служать у таких органах; поліцаї. Споріднені слова: *поліцейський*, заст. 1. Стос до поліції (у 1 знач.). // Який працює в поліції (у 1 знач.). // у знач. ім. **поліцейський**, ч. Те саме, що **поліцай**. ** **Поліцейський наглядчач** – у дореволюційній Росії – неklasний чиновник міської та розшукової поліції. 2. Який спирається на владу поліції (у 1 знач.), який характеризується грубим насильством і сваволею. **Поліцеймейстер**: у деяких країнах, а також в дореволюційній Росії – начальник поліції у містах і містечках. **Полісмен**: поліцейський в Англії, США та деяких інших країнах. **Поліцай**: у деяких країнах та Дореволюційній Росії – особа, що служить у поліції, нижчий чин поліції. // Під час 2-ї світової війни – особа, завербована з місцевого населення тимчасово окупованих фашистами районів на службу поліції [1, с. 850]. Отже, дана лексема експлікує смисли «охороняти», «захищати», «існуючий лад», «встановлений порядок», «чиновник міської поліції», «особливий орган державного управління», тощо. Ці смисли зафіксовані як такі, що є визначальними, загальноприйнятими, настановчими. Вони містять яскраво виражений позитивний оцінний заряд і вказують, що довіра до людей, що знають і охороняють закон є високою, як високою є і суспільна оцінка їхньої діяльності, статус у суспільстві.

У словнику «New Webster's Dictionary»2 термін *поліція* (police) відображений більш експліцитно, а саме як: a department government

responsible for the preservation of public order, detection of crime and enforcement of civil law || the police force || (pl.) members of the police force, a squad of mounted police // anybody of people whose job perform a specific functions to keep order and enforce regulations || (*mil.*) the act or process of putting or keeping in order (e.g. the grounds of an army camp) || (*mil.*) enlisted men assigned to perform a specific function (*КР) [4]. У носія англійської мови відношення до даного концепту підсилюється фразеологізмами: *preserve public order, detect crime, enforce civil law, put and keep order, enforce regulation, perform a specific function.*

У етимологічному словнику М. Фасмера знаходимо, що термін *поліція* походить від латинського *politia*, далі від давньо-грецького *πολιτεία*, «громадянство, політика, держава», далі від *πόλις* «місто, держава» (належить до праіндоєвроп. *р(о)H- «огороджене місто»). Рос. *поліція* – починаючи з Петра I; запозич. через польськ. *polisja* або – з вторинним –ий- – з нім. *Polizei*.

Термін «поліція» вперше застосував Мельхіор фон Осса, який в 1542–1545 роки служив канцлером при курфюрсті Саксонським. Для нього, як для Нікола де Ламара, що опублікував «Трактат про поліцію» в 1750 році, це слово означало просто «громадський порядок».

Першою поліцією сучасного типу вважається «Столична поліція Лондону», заснована Робертом Пілем в 1829 році («Дев'ять принципів Піла»). Зокрема сьомий принцип говорить: «Завжди підтримувати стосунки з населенням, втілюючи в життя історичні традиції, згідно з якими поліція – це суспільство, а суспільство – поліція; поліція складається із представників населення, які отримують зарплату за те, що повністю присвячують свою увагу обов'язкам, покладеним на кожного громадянина, в інтересах благополуччя і виживання суспільства».

До реформи поліції, запроваджені Пілем на основі Закону про столичну поліцію (*Metropolitan Police Act, 1929*) була розповсюджена приватна поліція («мисливці за злодіями»), завданням якої було отримання підприємницького прибутку. В цьому Піль вбачав причину корумпованості попереднього інституту охорони громадського порядку. Попередній правопорядок у Великобританії, який зник з історії в багатьох параметрах відрізнявся від сьогоденного. Правоохоронна діяльність майже повністю була в руках приватних осіб і міських общин. В кожному окрузі був чиновник, якого називали «приходським констеблем», завданням якого були арешт правопорушників і розслідування злочинів. На даний момент термін констебель (*constable*) у США та Англії вказує на найнижчий поліцейський чин [2, с. 266].

Наступними синонімами термінів «поліція», «поліцейський» є терміни французького походження «жандарм», «жандармерія». У Великому Тлумачному словнику української мови жандармерією називали «особливі поліцейські війська в деяких країнах для політичної охорони і розшуку». Лексема жандарм запозичена в XVIII

ст. з франц. мови *gendarme* – зрощення словосполучення *gent d'armes* «озброєні люди» (*gent* «люди» < лат. *gens*, род. в. *gentis* «народ», *genus* «походження, народ», *armes* – мн. от *arme* < лат. *arma* «зброя»). Особа, яка занходиться на службі в жандармерії. *Жандармы оцепили дом. Служить жандармом. / Разг. О деспотичном человеке, подавляющем волю другого человека, других людей. Отец был нашим домашним жандармом. Не бригадир, а настоящий ж.!* // Публиц. О стране, государстве, правительстве которого жестоко подавляет всякое проявление свободомыслия. Жандарм Європи – ідеологічне кліше по відношенню до держави, яка бере на себе поліцейські функції по підтримці необхідного, з позиції такої держави, правопорядку у Європі. В історіографії та публіцистиці найбільш часто вживається по відношенню до Російської імперії в період царювання імператора Миколи I, а також до нього самого [1].

До кінця ХУІІІ століття в обов'язки поліції входило забезпечення громадського порядку, правосуддя, законності, а також умов для безпечного і сприятливого життя підданих, і більше того, як турбота високопоставлених і держави про фізичний і моральний стан. В кінці ХУІІІ – початку ХІХ століття термін «поліція» набуло більш вузького значення. Тепер воно відносилось до обов'язків держави забезпечувати громадський порядок та дотримання законів, особливо кримінального законодавства. Монополізація державою функцій по забезпеченню законності і порядку, особливо в англосаксонських країнах відбулася порівняно недавно, лиш на початку ХІХ століття.

Отже, до вже зазначених смислів образу-концепту поліція, що стосуються її діяльності можна додати наступні: «*protective and law enforcement organization*, «*guardians of the peace*», «*concern about the welfare of people*», «*carry out the law*», «*arresting and guarding criminals*», «*dealing with political crimes*», «*policing the city*», «*to curb the lawlessness*», «*enforcing rules of conduct of laws*». Отже слова, які використовуються у процесі конструювання права та його інституцій, в даному випадку правоохоронних, задають ті чи інші концептуальні схеми сприйняття довкілля: *право-правосуддя-охорона правопорядку-захист прав людини-дотримання законів-відповідальність перед суспільством-дотримання соціальної справедливості*.

Як бачимо, в основі наведених смислів, як сучасних так і тих, що своїм корінням відходять у давнину – об'єктивні критерії оцінювання, що передбачають раціональну оцінку діяльності. Оцінка діяльності *поліції* в мовній свідомості обидвох культур, за нашим спостереженням концентрується більше у зоні позитивного її простору. Проте, слід зауважити, що у суспільстві існують явища, коли цей образ, м'яко кажучи, не викликає симпатії, виокремлюються смисли щодо дій поліції з негативною семантикою, вони приховані, носять «суб'єктивний характер» і відзначаються «свавіллям», «жорстокістю», «грубим насильством»,

«корумпованістю», «безкарністю», призводять до «порушення закону». Даний аналіз потребує подальшого дослідження. Окрім цього, володіння знаннями концептуального аналізу допомагає формувати у майбутніх фахівців правоохоронної діяльності такі аспекти світоглядної культури особистості, як: громадянська позиція, усвідомлення своєї відповідальності перед суспільством і законом, власної і національної гідності, відповідальності за свої вчинки і справи.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ПЕРУН, 2007. 1738 с.
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К.Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. 990 с. Т. 4. С. 266.
3. Прадід Ю. Юридична лінгвістика як окрема галузь знань. У царині лінгвістики і права. Сімферополь: Еліньо. 2006. С. 132–139.
4. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Copyright 1993 by Lexicon Publication. 1, 248 pages.

Березовська Юлія Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
факультету забезпечення оперативно-
службової діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького
Науковий керівник:
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, доктор педагогічних
наук, доцент **Шумовецька С. П.**

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОЗНАКА ТА ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

Сьогодні стає все більш очевидним, що жодна сфера діяльності людини не може обійтися без використання мовних ресурсів, які зосереджують досвід і знання попередніх поколінь конкретних мовних спільнот. Актуальність міжкультурної комунікації загалом та її дослідження у мовознавстві й соціології у наш час зумовлена зростанням глобалізації та інтеграції.

Міжкультурна комунікація – наука, яка вивчає особливості вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних спільнот [1, с. 9]. Виникнення міжкультурної комунікації, як і більшості наук, зумовлене потребами суспільства. Її витoki сягають найдавніших часів, коли людям доводилося встановлювати різні контакти з чужинцями, що потребувало певних знань про міжкультурні відмінності. Пізніше, із налагодженням дипломатичних відносин, інформація про національно-культурні особливості різних країн стала складником професійної міжнародної діяльності. Особливої актуальності навички у сфері міжкультурного спілкування набули в часи інтенсивного розвитку міжнародних контактів, з 70-тих років ХХ ст.

Об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом – усталені в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, спілкування, певні «культурні сценарії» різних дій, типові моделі сприйняття та оцінювання предметів і явищ, соціально унормовані звички, традиції, ритуали тощо. Завданням міжкультурної комунікації є формування знань про різні народи та культури задля унеможливлення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та створення комфортних умов для спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях.

Знання мови іншого народу – суттєвий складник міжкультурної комунікації і найперший крок до налагодження успішного спілкування між представниками різних націй і культур. Нетактовне для певної культури звертання до людини через незнання мовних особливостей може звести нанівець усі спроби налагодити контакт ще до його початку. Помилкове вживання міжмовних омонімів може спричинити непорозуміння, комічні ситуації, а часом навіть конфлікти.

Знання мови і володіння нею – це не тотожні поняття. Володіння мовою, тобто здатність вільно говорити й розуміти, мислити за допомогою мови, є природним явищем, універсальною властивістю, якої змалку набуває людина і більшою мірою робить це автоматично, на межі свідомого й підсвідомого. Знання мови – це вже цілком усвідомлене сприйняття мови як скарбниці певних знань про людину і світ, що виявлені в лексиці, фразеології, граматиці. Усвідомлене й глибоке знання про мову або мови формується найчастіше через порівняння. Знання мов у цьому сенсі слугує першоджерелом знань про національно-культурні особливості різних народів, формує міжкультурну компетентність, без чого неможливе досягнення взаємоповаги та порозуміння.

Іноземна мова сьогодні стає інструментом полікультурного розвитку особистості, засобом, що забезпечує людині її інтеграцію до нового суспільства, до нової суспільної ситуації. Введення елементів культури як елемента викладання іноземної мови є необхідною потребою сьогодення, оскільки усвідомлення та виокремлення ознак відмінностей різних культур, толерантне ставлення до цих відмінностей стимулює лінгвістичний, когнітивний та соціальний розвиток студентів [2].

Сучасному суспільству потрібні вже не просто знавці кількох мов і перекладачі, а спеціалісти широкого профілю, що обізнані із особливостями міжнародного й міжкультурного спілкування. Усебічне оволодіння іноземною мовою сприятиме мобільності українських фахівців у Європі й відповідатиме міжнародним уявленням щодо їхніх основних компетенцій. Сьогодні міжкультурне спілкування стає полігоном у сфері культури, туризму, мистецтва, побуту тощо. Підвищуючи іншомовну міжкультурну компетентність, людина підвищує і власну професійну компетентність. Вивчення іноземної мови набуває культурологічного сенсу, оскільки майбутній фахівець «нового типу», який володіє іноземною мовою, має можливість працювати на міжнародному рівні, пізнавати іншу культуру та осмислювати власні етнокультурні джерела.

Отже, зі зростанням глобалізаційних процесів, поширенням міжнародних контактів, інтернаціоналізацією суспільства загалом змінився і характер спілкування, актуалізувавши важливість міжкультурної комунікації. Налагодження ділових і дружніх контактів із представниками інших держав передбачає не лише володіння іноземними мовами, але й вивчення їхніх етнічних і культурних

особливостей. Набуття навичок міжкультурної комунікації є необхідною потребою сьогодення, допомагає краще пізнати відмінності різних культур, досягати вищого рівня взаєморозуміння.

Список використаних джерел

1. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2012. 288 с.
2. Oliynyk T. I. Raising cross-cultural awareness through English language teaching. *Іноземні мови*. 2008. № 4. С. 29–32.

Васильченко Софія Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національного університету «Запорізька
політехніка»

Науковий керівник:

доцент кафедри українознавства та загальної
мовної підготовки Національного
університету «Запорізька політехніка»,
доктор філософії у філологічних науках,
доцент ***Онуфрієнко Г. С.***

**НОВА Й АКТУАЛІЗОВАНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ЛЕКСИКА В МАСМЕДІЙНИХ ДЖЕРЕЛАХ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Поняття «нове» в мові відносно поняття «усталене» в мові детермінується універсальною категорією «час». Еволюціонування соціуму на різних локаціях і нові умови його розвитку, нова парадигма суспільства, нові поняття обов'язково викликають і відповідні зміни в лексичній системі мови, динамізуючи її та імпульсуючи появу нової лексики. Це потребує комплексного дослідження нових лексем, створення словників неологізмів, що в цілому позначається на результатах розвитку неології як прикладної науки. Мовна природа неологізмів, тенденції лексичної неологізації та критерії систематизації неологічного матеріалу – об'єкт дослідницької уваги в наукових дослідженнях таких українських мовознавців, як Г. Віняр, Д. Мазурик, О. Нелюба, Г. Онуфрієнко, Л.Симоненко, О. Стишов, О. Тищенко, Л. Туровська та ін. У наукових працях визначено, зокрема, провідні тенденції сучасної міжмовної взаємодії при творенні досить великого і затребуваного нині масиву неологізмів гібридної мовної природи [2], проаналізовано нові терміни юридичної сфери [3], проілюстровано новітню політичну лексику [1]. Поява лексичних інновацій в мові – процес перманентний, хоча відбувається з різною швидкістю в різні історичні періоди, з різних причин, мотивується різними змінами та подіями, має різні результати в різний час та потребує лексикографічної фіксації. Його перебіг пов'язаний із суспільними, політичними, економічними змінами і залежить від їх важливості для носіїв мови. За академічною дефініцією загальномовні

неологізми (від грец. νέος – молодий, новий і λογισμός – судження, вислів) – це слово, а також його окреме значення, вислів, які з’явилися в мові на цьому етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями, тоді як авторські неологізми вжиті тільки в окремому акті мовлення, тексти чи мовленні певного індивіда [4, с. 73].

В умовах сьогодення українська мова чутливіше реагує на суспільні зміни. З початку 24 лютого 2022 р. повномасштабної війни рф проти України і внаслідок воєнно-політичного протистояння в українській мові з’являються нові слова та словосполучення, що завдяки доступності масмедійному ресурсу отримали широкого вжитку в країні. Війна викликала нагальну потребу в нових словах, в актуалізації лексем, що перебували на периферії лексичного складу мови. Словниковий запас кожного українця помітно поповнився неологізмами, які використовують ледь не щодня журналісти в новинних телепередачах і в радіоєфірі, які ми чуємо під час виступів глави держави, а також у приватних розмовах із рідними, друзями, близькими. Тож цілком логічно, що популяризація таких новотворів серед населення активізувала теперішню дослідницьку роботу українських науковців з пошуку і вивчення цієї лексики та скерувало на створення коротких словничків неологізмів воєнного часу, зручних для використання завдяки своєму електронному формату. Наприклад, відомо, що кореспондент АрміяInfofm Євген Букет уклав словник воєнних неологізмів, зауваживши в передмові, що новотвори з’являються та виходять з ужитку майже щодня [5]. Дослідники нової лексики поділяють думку, що вік неологізмів зазвичай досить короткий: деякі з них можуть зникнути так само швидко, як і з’явилися, проте окремі слова надовго закарбовуються в мові і втрачають статус неологізмів, стаючи невід’ємною частиною її лексичного складу.

Завдяки міжнародній підтримці та можливостям допомоги Україні військовою європейською технікою з’явилися такі новотвори, як *байрактарити*, *енлоїти*, *джавелінити*, *стінгерити*, *хаймарсити*, що є похідними від іменників іншомовного походження дієсловами на позначення дій, якими ЗСУ нищать ворога на своїй рідній території. До групи найбільш частотних у використанні в різних масмедійних ресурсах та в повсякденному спілкуванні неолексем, що дійсно набули нині неабиякої популярності завдяки своєму лексичному значенню, відносимо за результатами проведеного дослідження утворені різними видами морфологічного способу іменники та дієслова, як-от: *арестовлення* (на позначення заспокійливої риторики; від прізвища сучасного українського політичного діяча Олексія Арестовича; суфіксальний спосіб творення), *заукраїнити* (завдати втрат і ганьби під час бойових дій нападнику на Україну; префіксально-суфіксальний спосіб творення), !!!! мамкувати (не виконувати простих дій для збереження життя; суфіксальний спосіб творення), *наволонтерити* (знайти щось вкрай необхідне; префіксально-суфіксальний спосіб творення). Серед утворених у синтаксичний спосіб неологізмів набули

значної поширеності словосполучення як з прямим, так і з переносним значенням, наприклад: *мінусувати путінську армію* (завдавати збитків армії держави-нападника на полі бою у ході повномасштабної війни проти України; використовується задля повідомлення про втрати країни агресора, нанесені ЗСУ), *тракторні війська* (про участь у боротьбі з нападником українських фермерів, які використовували трактори для буксування російських танків та іншої техніки держави-агресора на полі бою на початку повномасштабного вторгнення), *чисте небо* (відбій повітряної тривоги з початку вторгнення рф на територію України), *закрите небо* (потужна військова система активної багатопланової оборони НАТО проти балістичних ракет та ударних бойових літаків агресора), *пінг-понгова дипломатія* (перекладання відповідальності з однієї країни на іншу; словосполучення використав міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба в березні 2022 року під час звернення до НАТО щодо питання закрити небо України під час війни з рф), *брудна бомба* (вибуховий пристрій, який містить радіоактивні речовини, а вибухає завдяки звичайній вибухівці).

До групи лексем, які давно функціонують у мові у своєму прямому значенні, однак під час воєнної агресії рф в Україні набули ще й переносного значення, відносимо, зокрема, такі іменники, як *дискотека* (метафоричне позначення бойових дій), *мультик* (універсальний сучасний військовий одяг, що має забарвлення для різних місцевостей), *педали* (спеціальне військово-транспортне взуття), *зеленка* (лісосмуга чи будь-яка інша лісиста місцевість, де розташувалися військові підрозділи), *бавовна* (вибух на російській чи тимчасово окупованій території). Паралельно з морфологічними новотворами в сучасній українській мові набули актуалізації свого лексичного значення у період воєнного стану вже відомі слова та словосполучення. Наприклад, це іменники *дерадянізація*, *деколонізація*, *денацифікація*, *репатріація*, *глорифікація*, *колабораціонізм*, *держава-терорист*. На окрему наукову увагу заслуговують зафіксовані в друкованих джерелах масмедійної комунікації іменникові новотвори *війноміка*, *дінфейк*, *рашизм*. Важливим об'єктом у лінгвістичних дослідженнях нової лексики є й такі новотвори, що за своїм значенням близькі до поняттєвого змісту термінів на позначення юридичних та міжнаукових понять, а відтак мають перспективу офіційно увійти в писемну та усну наукову і ділову комунікацію, в підручники, навчальні посібники, словники, довідники, глосарії до університетських дисциплін.

Отже, неологізми, збагачуючи словниковий склад української мови якнайбільше та якнайшвидше саме у сфері масмедійної комунікації, засвідчують розвиток мови у відповідь на все нове у соціумі, оперативно стаючи вербальними маркерами певного історичного часу та потенційним ресурсом для термінофондів техніки, науки, у тому числі різних галузей права.

Список використаних джерел

1. Гулай В. Енциклопедичний словник-довідник: Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори). За заг. ред. д-ра політ. наук Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ – 2000», 2020. 492 с.
2. Онуфрієнко Г.С. Гібриди у складі неологічної лексики кінця ХХ століття. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. Випуск 9. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. С. 214–219.
3. Онуфрієнко Г.С. Неонімації як когнітивно-поняттєвий ресурс сучасного юридичного тексту. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: НАВС, 2021. С. 19–22.
4. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
5. Словник неологізмів від АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/>.

Глушан Каріна Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ
Федорова А. П.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Розвиток української мови частково залежить від глобалізаційних процесів, що відбуваються у суспільстві, зокрема, через активне впровадження у сучасний побут українців комп'ютерних технологій, а особливо – Інтернету та соціальних мереж [1, с. 7]. Щороку соціологічні дослідження фіксують збільшення розмаїття соціальних мереж та їхніх користувачів. Цей різновид інтернет-комунікації відображає багатогранність діяльностей, взаємодій, зв'язків людей у соціумі. Глобальний комунікативний простір, активне спілкування у соціальних мережах – все разом дало поштовх для дослідників виявити науковий інтерес до зазначеної проблематики.

Грунтовні дослідження мережевого спілкування висвітлено у працях українських авторів, зокрема таких, як: «Соціальні інтернет-мережі як засіб задоволення інформаційних потреб» Т. Фісенко, «Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз» С. Коноплицького, «Мова та соціальні мережі: механізми взаємопроникнення» Т. Полтавець.

Мета наукової роботи полягає у з'ясуванні особливостей української мови у мережевому просторі.

Характерні особливості соціальних мереж, що притаманні їм поряд з іншими комунікативними площинами, – це гіперперсональний підхід, вибіркова самопрезентація, відкритість, позитивність тощо. Часопростір соціальних мереж є особливим віртуальним середовищем. Категорії місця та часу характеризуються невизначеністю і/або необмеженістю. Гіперперсоналізований підхід – це прагнення наблизитися через спілкування у соцмережах до авторитетних співрозмовників, завоювати їхню довіру, симпатію. З цією метою користувач обирає манеру поведінки близької людини, комунікує без мовних бар'єрів, дистанції, наче знає співрозмовника довгий час [2, с. 29].

Особливість комунікації в соцмережах полягає в тому, що писемні тексти, що створюють блогери та дописувачі, мають риси усного мовлення. Наприклад, використовуються скорочення: *лайв* (3), *інста* (4). Інтонаційні увиразнення і невербальні засоби спілкування, паралінгвістичні засоби комунікації (тембр голосу, акцентування певних компонентів у висловлювання, дикція, жести, міміка) не доступні. Натомість, щоб забезпечити переконливість тексту, використовуються графічні відповідники (наприклад, звертання або формула ввічливості пишеться великими літерами), смайли:)) – сміх, ((– сум, :-)) – позитив, анімовані стікери тощо. Широко вживаються синтаксичні структури, характерні для усного мовлення (неповні речення, парцельовані конструкції тощо), розмовна, просторічна лексика, сленг.

Дослідники мережевої комунікації фіксують особливі групи мовних одиниць, що в сукупності створюють особливу мову – метамову мережевої комунікації. Найбільш виразними є лексико-фразеологічні засоби:

1. Експресивно забарвлена лексика виразно представлена в аналізованій комунікації. Йдеться про одиниці, що містять негативно або позитивно-оцінний елемент у своїй семантиці. У соціальних мережах емоційну оцінку предмета мовлення передає молодіжний сленг. Наприклад, слова позитивної оцінності: *мілота* (5), *класно* (6); негативної оцінності: *стьоб* (5), *зрада* (7).

2. Новотвори. Аналізовані тексти дозволяють зафіксувати групу мовних одиниць, що виникли в результаті індивідуальних словотвірних процесів. Такі засоби легко підхоплюють інші користувачі, тому вони стають одиницями метамови, маркерами інтернет-комунікації. Їхня популярність пояснюється економією часу в умовах живого інтерактивного спілкування.

Неологізми доступні та зрозумілі для молодшого покоління користувачів соціальних мереж, їхнє використання дуже спрощує комунікацію. Водночас такі скорочення нагадують процес зашифрування, що, очевидно, мінімізує, збіднює рідну мову, а іноді може викликати у співрозмовника негативну реакцію [2, 23].

3. Фразеологічні одиниці. Одним з найбільш поширених способів вираження ставлення мовця до чого-небудь є фразеологізми – стійкі,

лексично неподільні словосполучення, що додають мові яскравості та образності. В інтернет-спілкуванні фразеологізми розглядають в межах такого явища, як меми. Інтернет-мемом називають поширену в дуже короткі терміни певну інформаційну одиницю (текст, зображення або відео), що часто не має фактичного сенсу, але якій було присвоєно конкретне значення в конкретному контексті. Прийнято вважати, що користувач, який уживає меми, демонструє свою залученість до інформаційного середовища, адже більшість мемів виникають як інтернет-реакція на різні соціальні, політичні та культурні явища сучасної дійсності. Тому часто, не знаючи контексту, у нас можуть викликати труднощі у тлумаченні деяких інтернет-мемів. Наприклад: *хто не скаче – той москаль* [2, 4–25].

Великого впливу соціальні мережі зазнали з початком повномасштабної війни, коли українці почали частіше послуговуватись українською мовою у спілкуванні в соцмережах. Це демонструє дослідження «Центру контент-аналізу», проведеного на основі аналізу 866 тисяч дописів користувачів з України. Пости українців аналізували у Facebook, Twitter, Instagram, Youtube та TikTok. Дослідження виявило відчутну українізацію після початку повномасштабної війни. Зокрема найбільше на українську перейшли користувачі у Facebook, Instagram та Twitter. Російська мова нарешті втратила панівне становище в соцмережах. Найбільші західні соцмережі – Facebook, Twitter та Instagram – у порівнянні з 2020 роком показали суттєву українізацію користувачів, загальна кількість яких сягає більше 66 % [8].

Більшість організацій та компаній надають послуги та ведуть свої сторінки українською мовою. Вона стає дедалі популярнішою у мережевому просторі.

Отже, соцмережі на сьогодні – це унікальний часопростір для обміну інформацією та водночас платформа для міжособистісної комунікації. Вплив цього ресурсу на розвиток сучасної мови очевидний. Зміни відбувається і в системі мови, і в етиці спілкування, і в трансформації мовної особистості користувачів. Віртуальний простір диктує умови невимушеного, переважно позитивного, спрощеного спілкування.

Список використаних джерел

1. Чемеркін, С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. С. Г. Чемеркін. К., 2009. 240 с.

2. Спілкування в соціальній мережі «Інстаграм»: вибіркова самопрезентація, псевдоблизкість, мовні засоби : вебсайт. URL: <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/2021-04-21-conference-1-place.pdf>.

3. Друзі, починаємо стрім-лайв! *Офіційна сторінка Сергія Притули у соцмережі «Facebook»* : вебсайт. URL: https://www.facebook.com/watch/live/?extid=CL-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C&ref=watch_permalink&v=1202852183597979.

4. Увага, інста! *Офіційна сторінка Сергія Притули у соцмережі «Instagram»*: вебсайт. URL: <https://www.instagram.com/p/B9zi1EWF62k/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>.

5. Пост «мілоти»... *Офіційна сторінка Сергія Танченця у соцмережі «Facebook»*: вебсайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid06jbCt1M43fRGp2ZTHSUL5Ts6eLWFGGijd3MhpGtKkVyAGdYv7gNHiAgkC2vyT9oZl&id=100002223394197.

6. Сьогоднішня зустріч на авіабазі Рамштейн... *Офіційна сторінка Павла Клімкіна у соцмережі «Facebook»*: вебсайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02RpsTfdhqMgXXo93KZpAWW6zhzF1ZgPaPLYFc1Yt2VqQZJ7fyYhi1TMuTbbSPaQmel&id=100044297956146.

7. Нам дуже хотілося б, щоб Захід грохнув Росію... *Офіційна сторінка Павла Клімкіна у соцмережі «Facebook»* : вебсайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02ZxDqHanE3AHmoS26QUsmF53P7uxVyWeFHi2dPVKwMMZhEBApA47BiLTEQCCBXMNql&id=100044297956146.

8. Сайт новин «SPEKA Media»: Якою мовою говорять українські соцмережі? : вебсайт. URL: <https://speka.media/socialni-merezi/yakoyu-movoyu-govoryat-ukrayinski-socmerez-i-v5m019>.

Дерев'янченко Роман Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент
Клименченко С. Д.

МОВНА СИТУАЦІЯ ПРИКОРДОННОЇ СУМЩИНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Сьогодні – у час, коли триває повномасштабна війна Росії проти України, перед українською нацією особливо гостро за всі тридцять років незалежності постала необхідність самоідентифікації, усвідомлення своєї самобутності і водночас залученості до контексту світової демократичної спільноти. Росія своїми діями вже довела, що її мета – знищити все українське. У захоплених містах вони одразу міняють прапори, вмикають російську музику, гімн, знищують літературу і будь-які згадки про нашу культурну спадщину. Тому ми маємо надавати гідну відсіч ворогу і показати, що український дух незламний.

У містах активізувалась декомунізація, розпочалась дерусифікація, з шкільних програм прибирають твори, які прославляють російське військо. «Росія сама робить все для того, щоб на території нашої держави відбулася дерусифікація... За одне

покоління і назавжди. Це ще один вияв самогубної політики», – сказав Президент України Володимир Зеленський. Особливе місце в цьому процесі належить мовному питанню.

Виходячи з визначення мовної ситуації як сукупності форм однієї мови або сукупності мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні і функціональній взаємодії в межах певного адміністративно-політичного утворення, спробуємо проаналізувати мовну ситуацію Сумщини як прикордонного регіону, який став одним з найбільш постраждалих в результаті російської агресії.

Хтось може вбити ворога зброєю, а в когось в арсеналі слово. Ворога ніколи не називають пестливими чи ніжними словами. Для позначення лихої людини послуговуються грубим прізвиськом або якимось лайливим словом. Історія не пам'ятає ніжних слів «фашистєня» чи «фашистєнятко». Навіть ці зменшено-пестливі форми мають негативне забарвлення, адже позначають представників смертельної ідеології. Свідками аналогічної ситуації є нині ми в Україні.

Російське вторгнення внесло значні корективи у формування мовної ситуації Сумщини саме під час війни. Будучи в основній своїй масі мовцями чи то російської мови, чи то дивного українсько-російсько-білоруського суржикю, сумчани сьогодні намагаються опанувати українську, починають цікавитись історією та культурою України, особливо враховуючи, що остання козацька столиця якраз знаходилася на території Сумщини, а саме в старовинному Глухові. Публічні люди, які раніше спілкувались російською, також стали активно переходити на українську. Прийшло розуміння того, що мова допомагає боронити країну і на полі бою, адже російські військові чи диверсанти не знають української мови. Так легше ідентифікувати своїх. Чого тільки варта перевірка за допомогою фрази «кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці Укрзалізниці» здатності людини відтворити українську орфоєпію.

Якщо до війни в області помітним був навіть комплекс, який в людях викликала необхідність спілкуватися державною мовою в усіх сферах життя, крім приватного спілкування і релігійних відправлень (саме така норма була запроваджена в державі законом 2019 року «Про забезпечення функціонування української мови як державної»), то тепер люди з якоюсь навіть жадібністю, ніби вони хочуть надолужити втрачений час і довести, що нікому не треба рятувати українців від рідної мови, намагаються комунікувати солов'їною і калиною. Люди різко почали аналізувати все те, що пов'язане з країною-агресоркою: її історію, мілітаристську політику, авторитарний режим, певною мірою переносячи своє несприйняття і на російську мову. Сумщина, як і вся Україна, намагається дистанціюватися від політичних планів керівників Російської Федерації розв'язати війну проти всього цивілізованого світу. І ми все більше і більше починаємо розуміти, що мова стала одним з інструментів, який використовували російські агресори, виправдовуючи свій напад на Україну.

Але це не єдиний інструмент. І це не єдине, що прагне знищити Росія в Україні. Наша мова – це мова вільних людей, це мова свободи. Свобода – це споконвічний вибір українців. Натомість, коли росіяни мають вибір, то завжди вибирають, як вони вважають, сильну руку.

Дроздюк Степан Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ *Проценко Г. П.*

НОВІ СЛОВА ТА ВИСЛОВИ, ЯКІ З'ЯВИЛИСЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Мова – живий і пластичний організм, у ній постійно з'являється щось нове. Ось і українська мова з початком війни поповнилась новими словами і зворотами. Кожен неологізм – дзеркало явищ і подій, які переживає зараз Україна. Водночас нам випало не тільки вплинути на хід новітньої історії сучасного світу, але й збагатити українську мову – духовну скарбничку нації – військовою субстандартною лексикою.

Неологізми характеризуються абсолютною новизною як щодо форми, так і змісту. Вони найменують нові реалії й поняття, людей та їх чесноти. Кожне слово відображає те, що знайоме всім українцям. Крім того, вони підкреслюють особливу характеристику їх авторів: образність мислення, здатність переосмислення дійсності та велике почуття гумору, з якими безперервно виникають нові метафори чи метонімії, звужуються чи розширюються попередні значення слів тощо.

Так:

Рашизм – походить від поєднання англійського слова *russia* («раша») зі словом «фашизм» та віддзеркалює ідеологію путінської росії й небачені звірства, що принесла на нашу землю армія загарбників.

Приклад:

Від злочинів рашистів у Маріуполі загинули понад 20 000 мирних жителів. І ця цифра тільки збільшується.

Затридні – слово виникло у відповідь невіглаським планам рашистів «взяти Київ за три дні». Україна зламала ці плани. І відтепер «затридні» означає нереалістичні, малообгрунтовані ідеї й плани, в які людина широко вірить, хоча все її притомне оточення намагається підказати, що результату не буде.

Приклад:

Ти хочеш сказати, що затридні підготуєшся до мультипредметного тесту?

Мордор, Ерефія – ми і раніше використовували зневажливі слова для позначення країни-агресорки, як от «расея», «рашка», «кацапія». Але той обсяг зневаги й люті, який відчувають українці до нападників, змінює навіть правила граматики!

Приклад:

Ще недовго залишилось карлику путіну ховатись у своєму бункері на расіі. Рашистського фюрера чекають лише поразки та міжнародний трибунал.

Заукраїнити – виникло у відповідь на повномасштабну агресію рашистів проти українського народу. Значення слова пояснюється як «спробувати забрати щось силою у невинного й отримати жорстку і сильну відповідь». Використовується як опис приниження на глобальному рівні країни, що посягала на незалежність і суверенність своїх мирних сусідів.

Приклад:

Я добряче заукраїнила того російського зомбі, хай тепер лише спробує пискнути в мій бік!

Чорнобаїти – раніше ми називали події, що повторюються знову і знову, «день Бабака», та відтепер маємо власний аналог. «Чорнобаїти» позначають феноменальне вміння наступати на одні й ті самі граблі, вчиняти раз за разом ідентичні безглузді вчинки, що несуть за собою важкі й болісні наслідки.

Приклад:

Ти ж обіцяла мені цього не робити, і ось знову – «день Чорнобаївки»...

Йти за російським кораблем – послати когось у напрямку, який раніше звався цензурним словом.

Наволонтерити – знайти щось, що здавалося неможливим.

Бавовна – вибух на російській чи тимчасово окупованій території.

Отже, нові слова і вислови, які з'явилися під час війни, стали частиною не тільки мови, а й українського гумору. Філологи запевняють, у неології українці виявляють свою дотепність, бо створити неологізм у критичній ситуації може лише сильний, розумний та об'єднаний народ. Мовознавці вважають неологізми, що виникли під час війни, запам'ятовуються надовго, і поки триває протистояння, подібні влучні вислови будуть народжуватись дедалі більше. У наш час важливо підтримувати державну мову, пишатися її багатством та милозвучністю, адже солов'їна – також і впливова у боротьбі із ворогом.

Коваль Софія Олексіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент
Юлдашева С. А.

УКРАЇНСЬКА МОВА – ОСНОВА ДУХОВНОСТІ НАРОДУ

У час активного протистояння військовому вторгненню російської федерації помітно зріс суспільний інтерес до сучасного стану функціонування української мови як головної ознаки нашої нації. Ідея утвердження української мови в усі сфери суспільного буття нашого народу, як і практична її реалізація впродовж останніх восьми місяців, стимулювала активність громадян, сприяла духовному оновленню суспільства, поширенню державницької ідеї, виробленню системи ціннісних орієнтацій найактивнішої частини народу. Державна українська мова стає дедалі активнішим засобом формування національної самосвідомості громадян України, потужним двигуном духовності.

Зростання національної свідомості українського народу об'єктивно зумовлює збільшення кількості носіїв української мови за рахунок двомовних чи переважно російськомовних осіб, соціальних і професійних груп. Поступово наша мова звільняється від нашарувань російського впливу на різних рівнях мовної системи.

Долаються негативні наслідки жорстко ідеологічного регламентування, що тривалий час стримувало природний процес розвитку української мови на всіх її структурних рівнях і сферах функціонування (армія, бізнес, масова комунікація, спорт, туризм, засоби масової інформації тощо). Стійкою стає тенденція щодо більш широкого залучення української літературної мови в повсякденне побутове життя наших громадян. Відбуваються якісні зміни у використанні ними рідної мови як головного засобу світобачення, світосприймання і комунікації як у сімейно-побутовому середовищі, так і в сфері духовно-релігійних відносин, дотримання народних традицій. Мова усвідомлюється її носіями не лише як універсальний комунікативний засіб, код до розшифрування найрізноманітнішої інформації, а як основа духовного життя народу, кожної окремо взятої особистості із її суб'єктивно-об'єктивним баченням «картини світу».

Українська мова, як і кожна інша, потужністю своєї чистоти є складником світового мовного простору, частиною смислового багатства всього людства. Це оригінальний національний погляд на

світ, той, що й творить, і прикрашає культурну цивілізацію, вміщує й осмислене культурно-історичний досвід народу.

«Оволодіння повноцінною (а не тільки побутовою чи діловою) українською літературною мовою, – підкреслює академік Любов Мацько – має стати етичним імперативом кожного громадянина Української держави, бо це шлях до загальнодержавної інтеграції й консолідації громадян. Державна мова формує українських громадян як господарів Української держави, а не внутрішніх емігрантів» [3, с. 6].

Рідна мова формує гармонійну особистість із відповідною культурою мислення, високим інтелектуальним рівнем, адекватною поведінкою. Мова, особливо рідна, природно організовує систему мисленнєво-мовної діяльності як підоснову для інших видів діяльності, забезпечує цілісність світобачення [2, с. 34].

Отже, мова – це культурний феномен, у якому акумулюється інтелектуальний і духовний досвід народу, тому втрата її призводить до втрати національної ідентичності, а то й загибелі нації як цілісного організму. У цьому зв'язку вирішальне значення має позиція громадянина-носія етнічної культури, що є мікроелементом загального соціуму в природних метах нації із її унікальною системою світобачення та самовираження.

Список використаних джерел

1. Залізняк Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: деньнинішній та прийдешній. К., 2002. 32 с.
2. Мацько Л. Формування культури мовлення: чинники лінгводидактичні та культурологічні // Урок української. 2004. № 8–9. С. 34–35.
3. Мацько Л. Формування мовної культури // Педагогічна газета. 2002. № 8–9. С. 6.
4. Пархонюк Л. До проблеми сутності мови: деякі міркування й роздуми // Дивослово. 1996. № 11.
5. Потебня А. Язык и народность // Эстетика и поэтика. М., 1976.
6. Петренко І. Становлення української мовної культури в умовах глобалізації // Вісник книжкової палати. 2005. № 8. С. 43–46.
7. Римаренко Ю. Національний розвій України: проблеми і перспективи. К.: Юрінком, 1995. 212 с.

Ковальчук Єлизавета Євгенівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Ялова О. В.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Розвиток офіційно-ділового стилю української мови, як і будь-якої іншої мови, тісно пов'язаний із розвитком державності. Виникнення основ діловодства (тобто юридичної документації – законів, указів, грамот) сягає ще часів Київської Русі. Цікавими з цього погляду є пам'ятки «Руська Правда», «Повість минулих літ», уривки з яких виявляють свою наближеність до ділового письма. У XIV ст. виникли грамоти «як документи спеціального жанру, що відрізняються від інших писемних пам'яток свого часу суспільним призначенням і умовами створення».

Невдовзі після приєднання України до Росії в 1654 році розвиток діловодства українською мовою дещо гальмується, а пізніше, у зв'язку із заборонаю української мови царським урядом, і зовсім припиняється. Проте здобутки давньої української офіційно-ділової мови не були повністю втрачені. Вироблена в період Української Народної Республіки (1919–1922 рр.), а потім в умовах радянської дійсності українська ділова мова вже мала на що орієнтуватися. На думку В. М. Русанівського, «вона успадкувала від національного періоду основну термінологію, усталені форми, синтаксичні структури».

Велике значення для розвитку офіційно-ділового стилю мають джерела XIV–XVIII ст., у яких задокументовано юридичні підстави офіційно-ділових стосунків у різні історичні періоди та схарактеризовано жанрові різновиди текстів ділового стилю (грамоти; статuti Великого князівства Литовського; книги міських урядів; ратушні книги; книги підкоморського суду; універсали Б. Хмельницького; ділова документація Гетьманщини та ін.), що їх видали й дослідили українські мовознавці (М. Жовгобрюх, М. Пещак, Я. Гумецька, В. Русанівський, В. Горобець, І. Чепіга та ін.), встановивши при цьому тісний зв'язок між староукраїнською добою й періодом кінця XIX – початку XX ст., на який припадає повернення української мови в сферу офіційно-ділових відносин.

З огляду на політичні, соціальні, культурні, історичні та інші вимоги життя постала необхідність удосконалення мовної культури (усної й писемної) та формування якісно вищого підходу до оволодіння мовними знаннями. У повсякденній практиці великого

значення набуло офіційно-ділове спілкування, «зміна суспільного статусу української мови закономірно спричинилася до розширення стилістики офіційно-ділового спілкування».

У розвитку офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови умовно можна виділити два періоди: 1) 20–80-ті рр. XX ст.; 2) 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.

Утвердження й розвиток офіційно-ділового стилю умовно можна поділити на кілька періодів:

I період – X–XIII ст. Одним із найяскравіших взірців офіційно-ділової мови цього періоду є оригінальний звід світських законів Ярослава Мудрого «Руська правда» (30-ті рр. XI ст.), у якому відбиті юридичні норми X–XI ст.

II період – у XIV–XV ст. склалася лексична, фонетична й граматична система мови української народності, але роль літературної писемної мови, мови офіційних документів і листування за традицією виконувала книжна мова Київської Русі, в яку проникали елементи живої розмовної мови. У світському вжитку існували такі різновиди літературної староукраїнської мови (XIV–XVII ст.), як мова літописів і канцелярсько-урядова мова (мова українських грамот), що культивувалася в литовських князівських канцеляріях. Найяскравішою пам'яткою офіційно-ділового мовлення цього часу є Литовський статут – зведення законів феодального права, яке діяло у Великому князівстві Литовському (1529, 1566, 1688 рр.). Зауважимо, що упродовж XIV – XVII ст. українська писемно-літературна мова була також мовою державного діловодства у Молдавському князівстві.

III період становлення офіційно-ділового стилю – кінець XVI – I пол. XVII ст., коли в українській мові формуються стилі публіцистичної мови (І. Вишенський, Р. Копистенський), художньої мови (мова віршів Г. Смотрицького, Памви Беринди та ін.), наукової мови, подальшого розвитку набуває мова літописної літератури (Густинський, Львівський, Межигірський, Острозький, Київський літописи) й актово-урядова, документальна мова (мова актових книг міських урядів різних українських міст на зразок Житомирської (1582–1588 рр.) та ін.). Документи (акти) цього періоду відзначені наявністю формуляра, що дає можливість відрізнити скарги від розпоряджень чи повідомлень державної влади тощо. До чіткої структури актів входили: а) заголовок, у якому сконденсовано основний зміст; б) початковий протокол документа; в) основна частина; г) закінчення.

Яскравою пам'яткою ділового письма I пол. XVII ст., окрім актів, також є «Реєстр всього війська Запорізького», створений гетьманською канцелярією 1649 р.

IV період – II пол. XVII – I пол. XVIII ст. Застосування офіційно-ділового стилю української мови було обмежене за часів Речі Посполитої. Проте і в цей період, не пориваючи зв'язку з попередніми традиціями, набувала все більшого поширення ділова актова мова (актові книги Пирятинського, Полтавського, Бориспільського міських

урядів XVII ст., листування гетьманської та полкових і сотенних канцелярій Запорізької Січі).

На неабияку роль універсалів, грамот, листів гетьманської та полковницької канцелярії середини XVII ст. – видатних зразків ділових документів української літературної мови, які поклали початок новому офіційно-діловому мовленню, вказували Г. Білодід, В. Русанівський, В. Німчук. Дослідження мови грамот, дипломатичних документів, зокрема канцелярії Б. Хмельницького, свідчить про вироблення певних трафаретів (зачинів і завершень), а також специфічної термінології, які успадкувало сучасне українське офіційно-ділове мовлення.

V період – II пол. XVIII ст. – поч. XX ст. Приєднання до Росії, скасування гетьманства поклали край українській державності, що позбавляло українську літературну мову можливості здійснювати важливі суспільні функції й вільно розвивати такі свої стилі, як офіційно-діловий, науковий, публіцистичний.

VI період – XX ст. – XXI ст. Після воз'єднання українських земель у складі УНР, а потім УРСР українська літературна мова під впливом давніх традицій та кращих зразків тогочасної художньої літератури попри політику русифікації виробила власні функціональні стилі дня всіх галузей різноманітної мовної практики. У цьому періоді можна виділити три етапи:

1) 20–30-ті рр. Після майже двохсотрічної перерви українська мова стала мовою законодавства, адміністрації, військової справи, дипломатії. У 20-х роках вийшли словники В. Підмогильного та С. Плужника «Фразеологія ділової мови»; «Словник ділової мови (термінологія та фразеологія)» М. Дорошенка та ін.;

2) 40–80-ті рр. У 40–70-ті рр. ділова українська мова обслуговувала лише деяку політичну та ідеологічну літературу, законодавчі акти (тобто реалізувалась як писемна форма офіційно-ділового стилю), наприклад: «Відомості Верховної Ради УРСР», «Збірник постанов і розпоряджень УРСР», «Кодекс законів про працю УРСР» тощо. Проте ділова мовленнєва практика перебувала під тиском російської мови, а офіційно-діловий стиль як окремий функціональний стиль сучасної української літературної мови остаточно виокремили лише у 50–60-х рр.

3) 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст. Після проголошення незалежності України відбувся бурхливий розвиток офіційно-ділового стилю, зазнали шліфування його норми. Вийшло друком багато нових словників, довідників, посібників, було запроваджено курс «Українська ділова мова» у ВНЗ, курси ділової мови для працівників установ, розроблено низку відповідних програм на радіо й телебаченні. І все ж розширення діапазону функціонування офіційно-ділового українського мовлення на сучасному етапі відбувається повільно й суперечливо, оскільки у виробничо-економічній, правоохоронній та нотаріальній, військовій, спортивній тощо галузях реалізація цього мовлення відбувається в основному в писемній формі.

Отже, розвиток офіційно-ділового стилю української мови, як і будь-якої іншої мови, тісно пов'язаний з розвитком державності. Виникнення основ діловодства (тобто юридичної документації – законів, указів, грамот, купчих тощо) сягає ще часів Київської Русі. Невдовзі після приєднання України до Росії в 1654 році розвиток діловодства українською мовою дещо гальмується, а пізніше, у зв'язку із заборонаю української мови царським урядом, і зовсім припиняється. Проте здобутки давньої української офіційно-ділової мови не були повністю втрачені. Вироблена в період Української Народної Республіки (1919–1922 р.р.), а потім в умовах радянської дійсності українська ділова мова мала вже на що орієнтуватися. «Вона успадкувала від до національного періоду основну термінологію, усталені форми, синтаксичні структури». мовлення лексичний граматичний. Незважаючи на велику кількість праць, що стосуються різних сторін і аспектів офіційно-ділового стилю української мови, ця галузь науки перебуває в стані інтенсивного розвитку. Недостатньо досліджені жанрові різновиди офіційно-ділового стилю, не існує однозначної думки про те, яка форма – усна чи писемна – лежить в основі стилю, а також історія формування офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови.

Список використаних джерел

1. Пешак, М. М. Стиль ділових документів XIV ст. М. М. Пешак., К., Наук. думка, 1979. С. 9. Русанівський, В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. В. М. Русанівський, К., Наук. думка, 1988. С. 177.
2. Марко, І. В. Становлення офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд філол. наук: 10.02.01 І. В. Марко. Чернівці, 2010. С. 9.
3. Ермоленко, С. Я. Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик, С. Я. Ермоленко, Мовознавство. 1998. № 2. С. 25.
4. Марко, І. В. Становлення офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.: автореф. дис.... канд, філол. наук: 10.02.01. І. В. Марко. Чернівці, 2010. С. 8.
5. Веневцева, Л. В. Молдавські грамоти XIV – XV ст. як джерело вивчення історії української мови (Фонетика. Морфологія): дис. ... канд/філол. наук: 10.02.01, Веневцева Любов Василівна. Х., 1966. С. 27.
6. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України), Підг. до вид. В. А. Передриєнко. К., Наук. думка, 1976. С. 46.

Кудрявцева Вікторія Анатоліївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук **Усачова К. С.**

ВПЛИВ МАСМЕДІА НА ВЖИВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ГРОМАДЯНАМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Відповідно до даних аналітичного порталу «Слово і Діло», «за останні десять років спостерігається постійна динаміка зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57 % у 2012 році до 76 % у 2022 році. Крім того, зменшується російськомовний сегмент українців: у 2012 році таких респондентів було близько 40 %, наприкінці 2021 – 26 %, а на початку війни – 18 %» [1].

Позитивна динаміка прослідковується, але питання, чому в 2012 році, коли Україна була незалежною вже 21 рік, 40 % людей не вважали українську мову рідною, потребує дослідження.

Як одну з відповідей наводять роль російської національної меншини в Україні. Тож, використовуючи данні Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, розглянемо статистику національних меншин. Згідно з переписом населення 2001 року, в Україні проживає 10 757 457 представників національних меншин, або 22,2 % від усіх жителів. Росіяни є найчисельнішою групою, яка складає 8 334 100 осіб тобто 17,3 % населення України. [3] Тож кількість етнічних росіян не може пояснити домінування російської мови серед населення України, тобто, пояснити, що спонукало громадян України, які виростили в україномовних сім'ях, навчатись в українських школах, все одно розмовляти російською мовою.

Шукаючи відповіді на ці запитання необхідно поглянути на джерела, які формували інформаційний потік в українському суспільстві. На початку 2000-х років, коли інтернет ще тільки набрав обертів та не був доступним для кожного, головним інформаційним та розважальним джерелом було телебачення, яке використовувалось усіма, від малих дітей до людей похилого віку. Отже, логічним буде припущення, що саме телебачення могло стати ключовим чинником насадження російської мови в свідомості українців.

Метою дослідження є аналіз ролі українського телебачення як осередку русифікації у незалежній Україні.

Українська мовознавиця Лариса Масенко у статті «Телевізійні стратегії приниження української мови» зазначає, що русифікація та денационалізація українців через екран телевізора почалася ще задовго до незалежності України, а саме в часи появи телебачення в 1950х роках, і була потужним знаряддям зросійщення в руках

радянської влади. Однією зі спеціальних стратегій радянського телебачення було впровадження в свідомість українського народу, стереотипу меншовартості своєї мови й культури порівняно з російською. Доказом цього є спогади, записані Станіславом Цаликом у книзі «Київ: концепт 70х». Автор згадує, що основними передачами на українському телебаченні були «Сільський час», «Село и люди», «Сонячні кларнети», які користувались попитом серед сільської місцевості, але для містян вони були «колгоспними», тому ті віддавали перевагу московському центральному каналу на якому транслювали «Клуб Кинопутешественников», «В мире животных», «Очевидное и невероятное» та інше [5].

Подібна ситуація залишалася актуальною до кінця існування СРСР, але навіть за часів незалежності «витіснення всього українського з України ... набуває все більших обертів», – за словами журналіста «Радіо свобода» Віктора Каспрука у 2010 році [2].

У 2012 році волонтери «Простір Свободи» здійснили 64 годинний моніторинг 8 найпоширеніших каналів на українському телебаченні. Результати були невтішними. Українська мова звучала тільки 28 % часу, такою ж була кількість двомовних програм і решта, яка складала 44 % належала російськомовним програмам [6].

Слід поглянути уважніше на деякі програми, які транслювалися на українському телебаченні, щоб переконатися в нав'язуванні у них думки, що російська мова вища за українську.

Наприклад, серіал «Рюрики», який демонстрував канал «ICTV». Дія відбувається, як написано в самому описі серіалу на сайті, в забутому Богом українському хуторі, де живуть колоритні люди. Під колоритними людьми зображені суржикомовні, малокультурні, обмежені люди, чиї інтереси зосереджені на пошуках випивки. Головний персонаж – освічений інтелігентний вчитель, який приїздить зі столиці аби викладати історію, є російськомовним. І саме до нього весь час звертаються селяни за порадами, бо самостійно свої проблеми вирішити нездатні.

Серіал «Віталька» був трансльований на телеканалі «ТЕТ», в якому зображений неохайний, з неприємною зовнішністю хлопець на ім'я Віталька, який весь час безуспішно залицяється до дівчат та вмотивований сексуальним підтекстом. Віталька у 30 років живе з мамою, яка також не відрізняється інтелектом від головного персонажа. У серіалі тільки Віталька і його мама розмовляють «скаліченою» українською мовою, всі інші адекватні персонажі розмовляють російською. Лариса Масенко з приводу цього серіалу зауважила: «Через такий промовистий портрет Вітальки, мовно протиставлений російськомовному оточенню, в підсвідомості глядачів закарбовується образ української мови як мови неповноцінних маргіналів» [5].

Також спадають на думку передноворічні трансляції радянських фільмів «Іронія долі або з легким паром», «Джентльмени удачі»,

«Діамантова рука», «Москва сльозам не вірить», «Іван Васильович змінює професію», що справляє враження навіювання нападу ностальгії до радянського ладу. Характерно, що для провідних, навіть державних, телеканалів не поставало питання у доречності трансляції фільмів радянського періоду, хоча в усі періоди існування як СРСР, так і Російської Федерації Україна сприймалася та була зображена у кінематографі як частина Росії, або країна, як люблять її називати росіяни, а не окрема суверенна держава.

Отже, існує достатньо підстав, аби вважати, що саме провідні телевізійні канали працювали на відчуження українців від їх мови і культури.

Двома ключовими факторами змін на краще у ситуації з впливом зросійщеного телебачення на мовлення українців можна вважати розповсюдження мережі Інтернет і зміни на законодавчому рівні.

Зі збільшенням кількості та доступності джерел інформації телебачення втрачає прихильність значної частини людей. Тоді як ухвалений 25.04.2019 ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зокрема Стаття 24. Державна мова у сфері телебачення і радіомовлення, дає надію на позитивні зміни в сфері телебачення, адже «телерадіоорганізації здійснюють мовлення державною мовою» [4].

Помітні зрушення відбулись також 28 грудня 2021 року, коли було набуло чинності рішення Ради національної безпеки й оборони про санкції проти телеканалів «Перший незалежний» і UkrLive, а також 02 лютого 2022 року, коли санкції зумовили блокування телеканалів «112 Україна», NewsOne і ZiK. Усі з вищеперерахованих телеканалів були осередком поширення проросійських наративів.

І хоча процес дерусифікації українського телебачення ще тільки розпочато, можна говорити про позитивну динаміку у розвитку цих тенденцій.

Список використаних джерел

1. Більшість громадян підтримують, щоб українська була єдиною державною мовою – опитування. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2022/03/25/novyna/suspilstvo/bilshist-hromadyan-pidtrymuyut-ukrayinska-bula-yedynoyu-derzhavnoyu-movoyu-opytuvannya>.

2. Каспрук Віктор. FM і телевізійна русифікація України. *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2031821.html>.

3. Ключові статистичні дані: етнічні спільноти України. *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті*. URL: <https://dcss.gov.ua/statistics-2020-ethno>.

4. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

5. Русифікація через телебачення. Маніпулятивні технології минулого і сучасності. *ТЕКСТИ.org.ua* URL: https://texty.org.ua/fragments/44664/Rusyfikacija_cherez_telebachenna_Manipulyativni_tehnologiji_mynulogo_i_44664/.

6. Українська мова втрачає позиції в освіті та книговидаванні, але тримається в кінопрокаті (+інфографіка). *ТЕКСТИ.org.ua* URL: https://texty.org.ua/articles/41135/Ukrajinska_mova_vtrachaje_pozyciji_v_osviti_ta_41135.

Кузьменко Дарина Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
т.в.о. завідувача кафедри правничої
лінгвістики Національної академії внутрішніх
справ **Шутенко С. В.**

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Актуалізація пошуків перетину правової сфери з іншими площинами життя людей, що надає потужного поштовху розвитку методології права, зумовлює виникнення усе нових дослідницьких напрямків. Сьогодні можна з впевненістю говорити про мораль права, політику права, економіку права.

Мова права – функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, обумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Основними галузями функціонування сучасної правничої мови є законодавство (національне і міжнародне), судочинство, нотаріат і діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація.

Мова права характеризується набором певних лінгвостилістичних параметрів, які водночас слугують і вимогами до сучасного юридичного тексту: офіційність, ясність, точність, однозначність, повнота змісту, логічна послідовність, аргументованість, чіткість структури викладу, настановчо-інформативний (директивний) характер правових приписів, кодифікованість, узагальненість, суворона нормативність на всіх мовних рівнях, високий ступінь стандартизації (термінології і синтаксичних конструкцій: усталених зворотів, формул, кліше), стилістична однорідність, нейтральність (беземоційність), традиційність (стабільність) засобів вираження, відсутність індивідуально-авторських рис [3].

Юридична мова як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, відкриту і багаторівневу систему.

При визначенні предмета юридичної лінгвістики необхідно брати до уваги, крім предмета лінгвістики, і предмет юриспруденції. Якщо предметом лінгвістики є вчення про мову, її сутність, будову, функціонування та розвиток, предметом юриспруденції - вчення про державу та право, то предметом юридичної лінгвістики, на наш погляд, - вивчення ролі та функцій мови і мовлення в юрисдикційному процесі як у синхронному, так і в діахронному плані [1].

Серед найважливіших завдання юридичної лінгвістики слід визначити такі:

- 1) опанування методикою складання та редагування правничих текстів;
- 2) вивчення методики проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- 3) оволодіння основами законодавчої техніки;
- 4) опанування методикою проведення фоноскопичних досліджень;
- 5) вивчення особливостей ораторського мистецтва суддів, прокурорів, адвокатів та інших працівників правничих інституцій;
- 6) робота над підвищенням культури усного та писемного мовлення працівників правничих інституцій та ін [2].

Поряд із завданнями, пов'язаними з загальними закономірностями розвитку юридичної лінгвістики як науки, можуть ставитися завдання, зумовлені якимось конкретними обставинами (наприклад, замовленням юридичної практики на проведення експертизи мовлення особи, що підозрюється у вчиненні злочину і под.).

Як відомо, жодна галузь науки не може обійтися без методології, яка обґрунтовує теоретичні засади наукових досліджень, основи основ будь-якої науки. Оскільки в науковій літературі відсутня на сьогодні єдина точка зору на визначення понять та тлумачення значень термінів метод, методологія, методика. Під методом слід розуміти спосіб пізнання явищ і процесів природи та суспільства, методологією – вчення про методи наукового пізнання світу, методикою – практичне використання методів, прийомів та засобів для розв'язання якогось конкретного завдання.

Методологія дослідження функціонування мови у юрисдикційному процесі ґрунтується на синтезі загальнонаукових підходів і передусім методів правових і мовознавчих наук, а також усіх тих галузей знань, які охоплює цей міждисциплінарний напрям дослідження, а саме: психологія, політологія, філософія тощо.

Методолічні засади правничої лінгвістики ґрунтовно розроблені Ю. Ф. Прадідом, ці питання привертають увагу і багатьох інших вчених, зокрема таких, як Н. Артикуца, О. Юрчук, Г. Онуфрієнко.

Серед значної кількості методів, якими послуговується правнича лінгвістика, такі, як діалектичний, історичний, логічний,

аналізу та синтезу, системний і статистичний, моделювання, соціологічний і порівняльний.

Актуальна необхідність системного введення лінгвоюридичної експертизи всіх видів законодавчих актів на таких етапах: при їх складанні, при їх ухваленні відповідними органами законодавчої або виконавчої влади, при їх реалізації, зокрема у разі виникнення конфліктів між суб'єктами й об'єктами права і розгляду подібних випадків у судах різних інстанцій.

Проблема сучасних лінгвістичних досліджень права полягає у тому, що не лише ігноруються питання правових комунікацій в окремих мовних ситуаціях, але й відсувається на другий план проблематика методологічного характеру. Мова права є тим компонентом, що підтримує цілісність правової сфери, забезпечує перенесення теоретичних конструкторів та концептів з рівня штучної мови юридичної науки на рівень натуральної мови правового життя [2].

Структура мови права становить такі рівні:

- мова закону;
- мова правової доктрини;
- професійна мова юристів;
- мова процесуальних актів;
- мова договорів [3].

Мова, мовна політика, зміст публікацій є складником національної і державної безпеки України. І в цій царині здійснено значний внесок науковцями, освітянами, митцями, патріотами, волонтерами, державними і громадськими діячами, працівниками правоохоронних структур і служб, військовими.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Мова права та юридична термінологія. К., 2012. 200 с.
2. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: Підручник. К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка»; ТОВ «Фірма «Періодика», 2010. 322 с.
3. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навч. посібник / За ред. чл.-кор. АПрН України Ярмиша О. Н. Сімферополь: Доля, 2002. 274 с.

Кулик Світлана Олегівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Ялова О. В.

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ЯК НОСІЇ СВОЇХ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ

Тема забезпечення прав національних меншин, попри геополітичні спекуляції, справді, дуже важлива і делікатна. За законами жанру, на меншість часто зважають менше, ніж на більшість – неважливо чи йдеться про етнічний, мовний, політичний, релігійний або світоглядний параметр.

Теоретично у нас з цим не мало би бути проблем. У Конституції усе чітко прописано: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України» (стаття 10). Але як виміряти практику?

Для загального розуміння можна перевірити, наскільки справедливо поділений соціальний простір: чи мають меншини пропорційну до свого розміру кількість дитячих садків, шкіл, вищих навчальних закладів, чи мають свої громадські об'єднання, засоби масової інформації, чи представлені вони в органах влади, чи ведуть повноцінне культурне життя тощо.

Деякі з цих параметрів легко перевірити, якщо звернутися до державних реєстрів та статистики.

Національні меншини – національною меншиною вважається фізичний масив (група) людей некорінного етнічного статусу, які живуть у сучасному для себе етносередовищі. Національна меншина включає осіб, які мають громадянство і, за визначенням, не відіграють провідної ролі в суспільстві.

За законодавством України до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, що виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою.

Носіїв мов національних меншин залежно від часу поселення в Україні можна об'єднати у 3 групи:

- 1) здавна, щонайменше з XIX(19) століття, живуть в Україні;
- 2) з'явилися в Україні між Першою і Другою світовими війнами;
- 3) почали селитися в Україні після Другої світової війни (з'явилися тут унаслідок посилення зв'язків із країнами третього світу).

Представники першої групи живуть великими скупченнями в певних місцевостях і поширеність їхньої мови локалізована, другої та третьої – розпорошені (переважно в містах), тому точно визначити територію їх поширення неможливо. До першої групи належать носії білоруської, польської, чеської, словацької, болгарської, їдишу, німецької, румунської, албанської, грецької та інші.

Друга група охоплює носіїв литовської, латиської, частково іспанської (за винятком кубинців, що оселилися в Україні після Другої світової війни), таджицької, осетинської, узбецької, казахської, азербайджанської, киргизької, мов.

До третьої групи належать ті, що розмовляють арабською, корейською, в'єтнамською мовами.

15 травня 2003 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. Положення Хартії застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Україна створює необхідні умови для розвитку і використання мов національних меншин в країні.

У роботі державних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих в адміністративних одиницях та населених пунктах, де громадяни України, що належать до національної меншини проживають компактно і становлять більшість (понад 50 % населення району, міста, села, селища), може використовуватися поряд з українською їхня національна мова. Особам інших національностей, що проживають тут, повністю забезпечується право і можливість використання державної мови.

Аналізувати будемо Закарпаття. За етнічною неоднорідністю воно поступається Одеській області, однак саме тут виникло напруження з угорцями, тож цікаво перевірити, чи існують якісь обмеження прав. Отже, почнемо зі структури самого населення області. Зараз буде трохи сухих цифр.

За даними перепису 2001, на території області проживають представники понад 100 національностей. Найбільш чисельна група – українці 80,5 %, угорці складають 12,1 %, румуни 2,6 %, росіяни 2,5 %. Роми становлять 1,1 %, словаки 0,5 %, німці 0,3 %, білоруси 0,12 %, євреї 0,05 %, поляки 0,04 %.

Одні національні групи зосереджені більше у сільській місцевості (румуні), інші – у міській (росіяни, роми, словаки). Угорців майже порівну у сільському і міському ареалі.

Щодо мовного складу населення, то він подібний до національного: понад 80 % населення вважає своєю рідною мовою українську, 12,7 % – угорську, 2,9 % – російську, 2,6 % – румунську. Відповідно, усі меншини повинні отримати від держави пропорційну до свого розміру кількість закладів освіти, забезпечення права на політичну

діяльність, громадські об'єднання та засоби масової інформації. Окрім цього, держава не повинна перешкоджати ініціативам національних меншин, пов'язаним із соціальним простором, у рамках, визначених чинним законодавством.

Сфера освіти – один з ключових факторів забезпечення прав національних меншин. Станом на 2018 рік у Закарпатській області діяло 589 дошкільних закладів, з них 18,34 % забезпечували потреби національних меншин.

Із 668 шкіл загальної середньої освіти 118 забезпечують права національних меншин (17,7%). За часів Радянського Союзу представників національних меншин Закарпаття навчали російської, а не української. Саме тому в області ще залишилися школи та дошкільні заклади, що поєднують вивчення російської з угорською та румунською.

Аналіз показав, що національні меншини активізували свою діяльність у середині 1990-х років. Саме тоді починається масова реєстрація громадських об'єднань та друкованих ЗМІ. Посилення державної підтримки потребують малочисельні національні меншини області. Малочисельні меншини можуть самотужки об'єднатися і проявити ініціативу. В умовах бездержавності українці часто були на відповідальності інших держав, які цим іноді зловживали. Сьогодні держава у нас є, і тепер на нашій відповідальності представники національних меншин. Але надворі ХХІ ст., час великих і відкритих даних, тому без великих клопотів можна перевірити, зловживаємо ми своєю відповідальністю чи ні.

Список використаних джерел

1. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2000., 602 с.

2. Ткаченко О. Б., Іщенко О. С.. Мови національних меншин, 2019.

Масюк Вікторія Вікторівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

викладач кафедри правничої лінгвістики

Національної академії внутрішніх справ

Федорова А. П.

МОВЛЕННЄВА АГРЕСІЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Комунікація – це невід'ємна частина нашого життя. Ми щоденно обмінюємось інформацією, регулюємо ділові стосунки тощо. Проте не завжди наше спілкування є взірцевим. У сучасному світі все частіше ми можемо простежити явище *вербальної агресії*. З такою

мовленнєвою поведінкою зіштовхуються люди різних професій, зокрема правоохоронці.

Вербальна агресія – вираз негативних почуттів та емоцій як через форму (крик, галас), так і через зміст словесних відповідей, наприклад: погрози. Вербальну агресію як явище лінгвістичного характеру висвітлено в наукових розвідках таких дослідників, як: Л. Білоконенко, Т. Бондаренко, Н. Войцехівської, А. Зелінського, Н. Кондратенко та ін.

Мета наукової роботи полягає у з'ясуванні особливостей вербальної агресії та способів її подолання у діяльності правоохоронця.

Поняття **агресія** визначається як форма поведінки, спрямована на образу чи завдання шкоди живій істоті, яка не бажає подібного поводження [3, с. 117].

Фах правника передбачає висококваліфіковане володіння словом, мовлення правоохоронця повинно бути взірцем для всіх. Від уміння володіти словом значно залежить якість правозахисної діяльності, ефективність виконання фахової роботи чи проведення превентивних заходів, спрямованих на запобігання злочинності [2, с. 5].

У мовленні **вербальна агресія** розглядається як акт комунікації, що замінює агресивну фізичну дію на образу, глузування, погрозу тощо. Специфіка вербальної агресії полягає в перетворенні зовнішніх реакцій на негативні емоційні подразники у внутрішні, пов'язані з розумовою і мовною діяльністю. Так, наприклад, у суді можна почути від обвинуваченого погрози та образи (із використанням нецензурної лексики) у бік судді чи прокурора, на зауваження поліції деякі люди теж реагують вербальною агресією у відповідь.

Поліцейські кожного дня взаємодіють з агресивною поведінкою людей, зокрема, мовленнєвою, оскільки їм доводиться спілкуватися з особами, які мають антисоціальну поведінку та схильність до різного роду правопорушень і злочинів. Наприклад, протягом спілкування правопорушники можуть поводити себе нетактовно, грубо, нестримано, дозволяють собі словесні образи, погрози, іншого роду провокації. Лише професійна підготовка поліцейського його психологічна витримка дозволяють йому знаходити підхід до такого прошарку населення. Професіонал повинен завжди бути готовим до взаємодії з будь-якою людиною, незалежно від її стану та особистих симпатій. Діяльність правоохоронців належить до професій типу «людина-людина», тому її ефективність багата в чому залежить від рівня розвитку здібностей до пізнання, аналізу поведінки інших людей. Правники мають знати психологію та розуміти свої переваги, недоліки у професійній комунікації [4]. Необхідно уникати вербальної агресії у поліцейській діяльності і головне – це знати шляхи подолання мовленнєвої агресії. У кожній комунікативній ситуації вони різні, але слід направляти дії на деескалацію конфлікту і не провокувати діями

чи словами учасників активної комунікації. О. Качмар [1, с. 56] виокремлює декілька способів подолання вербальної агресії:

1. Ігнорування. Є дієвим прийомом захисту від агресії може бути відсутність реакції на нетактовність на свою адресу. Частіше переможна тактика в ситуації агресії – «не помічати» ворожості з боку співрозмовника й не відповідати грубістю на грубість. Це може бути мовчання у відповідь на образу або відмова від продовження спілкування. Грамотні та витримані співрозмовники можуть продовжити комунікацію спокійним тоном. Такий маневр допомагає продовженню спілкування без ворожечі у більшості випадках.

2. Переключення уваги. У разі сварки або з'ясування стосунків це допомагає відволікти співрозмовника від агресивних намірів або змінити його негативний емоційний стан, наприклад, змінити тему розмови.

3. Проксування позитивних якостей «агресора». При деяких конфліктах, якщо є добре розуміння «сильних сторін» і позитивних характеристик співрозмовника, ці якості можна згадати.

4. Позитивні оцінні висловлювання. Цілеспрямоване схвалення, доброзичливе ставлення до співрозмовника, похвала його якостей і поведінки можуть запобігти вербальній агресії. У той же час важливо виражати різноманітні за формою схвалення.

5. Гумор. Вчасно сказаний жарт може зняти напругу. Однак необхідно розуміти, що жарти неприязного змісту – це вже не гумор, а сарказм. Такі жарти, навпаки, можуть провокувати ескалацію конфлікту і посилення агресії.

6. Переконавання. Існують певні вимоги, порушення яких робить переконання неефективним та дратувати співрозмовника. Наприклад, щоб уникнути агресії у відповідь не потрібно застосовувати такі прийоми: пояснювати співрозмовникові очевидні речі, моралізувати, переконувати в чому-небудь неприйнятному в цій ситуації, підвищувати голос.

Отже, вербальна агресія може часто траплятися у мовленні. Правоохоронець під час виконання своїх обов'язків виступає у різних комунікативних ролях. Для ефективної комунікації слід уникати агресії у мовленні та пам'ятати шляхи її подолання.

Список використаних джерел

1. Качмар О. Вербальна агресія та шляхи її подолання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. № 12. С. 55–58.

2. Токарська А. С. І. М. Кочан. Культура фахового мовлення правника, Львів: «Світ», 2003. 312 с.

3. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: [монографія]. Вінниця: КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.

4. Чулінда Л.І. Використання лінгвістичних методів в юриспруденції. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2004. № 5. С. 180–186.

Мевша Аліна Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент
Клименченко С. Д.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА – ЗБРОЯ НАРОДУ: ЧИ ВАЖЛИВЕ МОВНЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

Мовні та етнічні проблеми турбують нині більшість держав, тому що країн суцільно одномовних у світі майже немає. Хоча мовна та етнічна сфери суспільного життя не є тотожними і тільки частково перетинаються, але в точках цього перетину виникають гострі соціальні та політичні колізії, які час від часу завершуються застосуванням сили, автономізацією, федералізацією держав і навіть їх розпадом.

У часи великих випробувань для всього українського народу, війни за державну незалежність і жертвованої боротьби за право бути громадянами України, мова як головний атрибут нашої державності, важливий чинник формування новітньої української громадянської ідентичності покликана зміцнювати єдність суспільства, його здатність протистояти ворогу у такі важкі часи.

Мовне питання в Україні, як відомо, було визначено однією з головних причин агресії Росії проти України, а з початком повномасштабної війни стало ще й зброєю, яка успішно б'є ворога не гірше, ніж важка артилерія. Поширюється певна тенденція, що більшість українських громадян, у тому числі і політиків, які до цього часу розмовляли російською, активно переходять на українську мову. Впроваджуються в життя положення закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», з'являються нові законопроекти, які регулюватимуть порушення мовного законодавства, що в кінцевому результаті має привести до тієї бажаної ситуації, коли українська мова стане основним і беззаперечним засобом комунікації в усіх сферах життя українців.

Мова є найважливішою ознакою національної самоідентифікації не тільки окремої людини з її духовною культурою, а й держави в цілому, і саме тому в системі державних пріоритетів мовна політика повинна посідати одне з чільних місць. Українська держава протягом всього періоду становлення своєї незалежності неодноразово стикалася з перешкодами, які були пов'язані з функціонуванням її мови як цілісної та невід'ємної знакової системи українського менталітету. Як зазначила у своїй статті О. Ялова «якщо в державі й суспільстві не виконуватимуть положень чинного мовного закону, то нове покоління матиме наступний мовний закон зі схожими до

нинішнього нормами, і вирішення цієї проблеми буде вже менш можливим, чим зараз» .

Абсолютно позитивним, особливо враховуючи теперішню ситуацію в країні, стало те, що нові норми мовного закону України, які набули чинності 16 січня 2021 року, передбачили, крім сфер державного управління, майже повну українізацію медіапростору, книговидання, кінематографа, реклами та культурного простору країни в цілому. Завдяки цим змінам в Україні помітно побільшало української мови – як у публічних сферах, так і в приватному спілкуванні, адже ці речі пов'язані між собою. І це теж сьогодні наша зброя.

За нормальних обставин питання української мови на період більше тридцяти років незалежності не мало б викликати якихось проблем чи напруження, але проти України ведеться гібридна війна - і це все змінює. Ту ситуацію, яка склалася на період прийняття вищезазначеного закону, можна назвати мовною окупацією великої частини країни. І ми повинні звільнити українців не тільки з реальної окупації Росією наших земель, а й позбутися наслідків лінгвоциду. Для швидкого і кардинального вирішення мовної проблеми та зменшення кількості мовних конфліктів між громадянами нашої країни слід дотримуватися всіх нормативно-правових актів щодо державної мови.

Список використаних джерел

1. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом // Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. 2008. С. 5. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/movna_sit_49.pdf.

2. «Шляхи та форми реалізації мовного законодавства в Україні» // Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav. 2020. URL: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0/Desktop/1195-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2405-1-10-20200529%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0/Desktop/1195-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2405-1-10-20200529%20(1).pdf).

3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». // Верховна Рада України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19?find=1&text=%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96+%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97#Text>.

5. «3 16 липня 2022 року – новий контраст української мови!» 16 липня 2022 рік. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/16-lipnya-2022-roku-novij-kontrnastup-ukrayinskoji-movi> Уповноважений із захисту державної мови.

4. «Українська мова вигідна Україні! Це настільки очевидно, що навіть смішно це доводити» // УКРІНФОРМ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3282909-ukrainska-mova-vigidna-ukraini-ce-nastilki-ocevidno-so-navit-smisno-ce-dovoditi.html>.

Нинік Дар'я Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Красницька А. В.

ТОЧНІСТЬ Й ОДНОЗНАЧНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНІ ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОГО ТЕРМІНА

Сучасне вітчизняне законодавство вимагає належної уваги і максимально точного визначення змісту основних понять і значення термінів, ужитих у нормативно-правових актах. Терміни як словесні знаки забезпечують точне, чітке і правильне розуміння як окремого наукового твердження, так і змісту всього джерела правової інформації, надають юридичним документам офіційного характеру, чіткої спрямованості, точності, досконалості.

Доречно зазначено, що «проблема юридичних термінів у нормативно-правових актах є надзвичайно актуальною. В юридичній діяльності (у сфері правотворчості, правозастосуванні, правореалізації) значущість проблеми термінології відповідає значущості законів у житті будь-якого суспільства. Юридичні терміни є важливим засобом юридичної техніки та посідають особливе місце в мові права. Від точності використання термінів у нормативно-правовому акті багато в чому залежить точність вираження волі законодавця та результативність закону» [1, с. 100].

На думку Н. В. Артикуци, термін права є нормою, еталоном для використання в усіх подальших законодавчих і підзаконних актах, діловій документації та сфері усної правової комунікації [2, с. 25].

У термінології важливо дотримуватись точності. Однозначність особливо важлива в юриспруденції, оскільки тут точність вираження думки має особливе значення. Вимога максимальної точності вираження думки правотворця чи правозастосувача не передбачає використання багатозначних термінів, термінів з недостатньо чітким змістом у нормативно-правових актах [3, с. 305]. В юридичних документах необхідно уникати використання понять невизначеного змісту, нечітких або неточних юридичних термінів, бо це може деформувати думку укладача, призвести до парадоксальних ситуацій. Неточне слово в документі утворює підстави для неоднакового його тлумачення, різного застосування, підстави для сваволі [3, с. 112].

Потрібно вказати на те, що юридичні терміни не завжди відповідають вимогам точності. Зокрема, М. І. Колос звертає увагу на неточність терміна «воля», який вживається на позначення видів покарання «*обмеження волі*» та «*позбавлення волі*». Вживання таких термінів є неправильним, адже вони фактично недостовірно

відтворюють внутрішній зміст правових явищ, для означення яких вживаються. Однак, позбавити можна свободу, а не волю, адже воля пов'язана із внутрішнім світом людини, її намірами, цілями, емоціями тощо. Тому в цьому випадку обраний термін неточно відображає наміри законодавця [4, с. 38].

Слід зазначити, що багато дослідників вказують на однозначність як невід'ємну ознаку терміна. Однак вітчизняне законодавство ілюструє нам те, що терміни можуть мати не одне, а багато значень.

У мові права поширені багатозначні слова. Вони використовуються у текстах кримінального закону, у процесуальних актах, у питаннях слідчого й судді, які вони ставлять допитуваним, у бесіді адвоката з клієнтом, у промовах судових ораторів (судді, державного обвинувача, державного захисника) [3, с. 173]. Зокрема, термін *стаття* може позначати: 1) статтю закону; 2) наукову чи публіцистичну статтю; 3) статтю доходу; 4) розряд, вид, галузь чого-небудь [5, с. 380–381]. Багатозначність (полісемія) є небажаним явищем і суттєвим недоліком терміносистеми. Основна ознака терміна, без якої він не може виконувати функцію позначення суто певного поняття — його однозначність, а співвіднесеність терміна з поняттям передбачає його моносемантичність. Що конкретніше місце терміна в системі, тим він точніше, адже різні значення одного слова стають до кінця зрозумілими тільки в контексті, у сполученні з іншими словами [3, с. 175].

А. В. Красницька зауважує, що повністю виключити багатозначні терміни важко, оскільки для української літературної мови характерна полісемія. В юридичних документах активно вживаються полісемічні властивості таких слів: *місце* (*багажне місце – робоче місце – місце роботи – місце проживання – місце вчинення злочину – місце ув'язнення – місце проїзду*); *склад* (*склад* (приміщення для зберігання) – *склад обличчя* (будова тіла людини) – *склад розуму, склад думок* (особливості певної людини); *склад суду* (сукупність людей); *склад злочину* (сукупність ознак, що визначають певну дію як злочин). При вживанні багатозначних термінів слід ураховувати, що в одному юридичному документі термін може вживатися лише в одному зі своїх значень, адже двозначність викликає суперечності, неоднокове тлумачення цього терміна на практиці. Для позначення неоднакових понять слід вживати різні терміни. Якщо термін сам по собі є багатозначним, то з тексту повинно бути зрозуміло, в якому значенні він уживається [3, с. 305–306].

Синонімія теж стоїть на заваді однозначності та єдності термінології. Синоніми на позначення одного й того самого або близьких понять передбачають наявність різних термінів. Синоніми найточніше, найповніше і найвичерпніше висловлюють думки, надають висловлюванням змістових і стилістичних відтінків, можуть уживатися для роз'яснення слів. Проте вважається, що застосування синонімів є поширеним недоліком правової термінології. Заслуговує на увагу думка, згідно з якою велика кількість синонімів у правовому тексті знижує ефект його розуміння. Проте термінологічні синоніми

існують навіть у межах одного правового тексту, наприклад: *спонукання – втягнення – схиляння – залучення; завдавати шкоду, заподіювати шкоду – спричиняти шкоду; посадова особа – службова особа; скоєння злочину; вчинення злочину – учинення правопорушення* [3, с. 307]. Як зазначає М. І. Любченко, головним призначенням синонімії в тексті нормативного правового акта є уточнення думки нормотворця та полегшення сприйняття тексту нормативного-правового акта – «земельна частка» («пай»), «виділення в натурі» («на місцевості») та ін. [6, с. 143].

До застосування термінів учені висувають низку вимог, які є необхідними для дотримання в термінології певної галузі. Використання термінології в нормативно-правових актах підпорядковується низці вимог: а) уживання термінів у прямому і загальновідомому значенні; б) простота і доступність у розумінні термінів; в) усталеність, стабільність у вживанні юридичної термінології; г) милозвучність і стилістична правильність юридичних термінів [7, с. 32]; д) точне і недвозначне відображення в терміні змісту конкретного поняття, що позначається. Потрібно уникати застосування розпливчастих, багатозначних і недостатньо визначених термінів [8, с. 17].

Отже, необхідно уникати використання понять невизначеного змісту, нечітких або неточних юридичних термінів; вживання синонімії та полісемії потрібно обмежувати у текстах правових актів, а також дотримуватись вимог щодо їх використання.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В., Чулінда Л.І. Вимоги до вживання юридичних термінів у нормативно-правових актах. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*. Матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29 листоп. 2018 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС, 2018. Частина 1. С. 100–104.
2. Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах. Сьогодення українського мовного середовища. Київ, 2008. С. 23–32.
3. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування. Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.
4. Колос М. І. Застосування окремих термінів у кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві України. Адвокат. 2002. № 4.
5. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконт, 1999. Т. 3. 1999. 918 с.
6. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: «Видавництво права людини», 2015. 280 с.
7. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : Навч. посіб. Київ : Магістр – XXI сторіччя, 2005. 128 с.
8. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.

Ознамець Анастасія Анатоліївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Красницька А. В.

ПОЛІСЕМІЯ, ОМОНІМІЯ, СИНОНІМІЯ, ПАРОНІМІЯ В УСНОМУ ТА ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ ЮРИСТА

Якщо у загальній мові властивості синонімії, полісемії, омонімії розглядаються як безперечні позитивні ознаки, в термінологічних системах вони оцінюються як недоліки. Причиною багатьох помилок в усному та писемному мовленні юристів є невміння обрати серед синонімів єдине придатне в певній ситуації слово, невміння розрізнати пароніми в професійному мовленні. Синоніми, пароніми, багатозначні слова, омоніми в термінології є явищем небажаним, але цілком реальним. П. С. Дудик зауважує, що багата, розвинена лексика забезпечує тонше сприйняття навколишнього світу, глибше проникнення в нього і точніше мислення як для всього суспільства, так і для кожного окремого індивіда, що володіє цим багатством. Тому юристові необхідно добре знати синонімічні, паронімічні та омонімічні можливості української мови [1].

У мові права поширені багатозначні слова (наявність у слова двох і більше значень). Джерелом багатозначності є переносне значення слова. Розвиток багатозначності відбувається на основі схожості, суміжності, функціональної близькості: *акт, акцент, арешт, апелювати, захисник, обвинувачення, опонент, посвідчувати, провокація, санкція, справа, стаття, суд, суддя* та інші. [2, с. 174]. У правових актах як різновиди полісемії найчастіше використовують метафори (наприклад, *акт дізнання – процесуальний акт – статевий акт – акт вандалізму*) та метонімію (наприклад: *зупинка руху* (певна дія) – *автомобільна зупинка* (місце зупинки транспорту)). Цілком справедливо зазначено, що полісемія є небажаним явищем і суттєвим недоліком терміносистеми. Основна ознака терміна, без якої він не може виконувати функцію позначення суто певного поняття – його однозначність, а співвіднесеність терміна з поняттям передбачає його моносемантичність. Що конкретніше місце терміна в системі, тим він точніше, адже різні значення одного слова стають до кінця зрозумілими тільки в контексті, у сполученні з іншими словами. В юриспруденції особливе значення має точність вираження думки [2, с. 172].

Для юридичної термінології також характерними є омоніми – слова, що однаково звучать, але мають різне значення. «Омонімія – це звуковий збіг однакових за формою слів, семантично не пов'язаних

між собою (напр., *мати* (іменник – *моя мати*) – *мати* (дієслово – *я маю будинок за містом*); *строк* (час виконання певної правової чи договірної дії: *строк оскарження*) – *строк* (період позбавлення волі внаслідок вчинення злочину: *строк затримання*); *імунітет* (надання кому-небудь виняткового права не підпадати під дію деяких загальних законів: *імунітет слідчого*) – *імунітет* (несприятливість організмів до збудників хвороб)» [2, с. 173]. Н. В. Руколянська вказує на те, що одним із найважливіших аспектів єдності юридичної термінології є необхідність уникнення в законодавчих текстах термінів із різним значенням і однаковим звуковим складом [3, с. 96]. Через термінологічну омонімію можуть змішуватися значення слів у нормативно-правовому чи індивідуальному акті, тому її слід уникати, намагаючись дотримуватися принципу єдності юридичної термінології. Позначення різних понять однаковим терміном потребує його додаткового тлумачення та є передумовою помилок у правозастосовній практиці. Чим менше в мові термінів, які є омонімами загальноживаних слів, тим менше виникає непорозумінь у формуванні наукових дефініцій.

Коли необхідно досягти бездоганної за формою мови, якнайточніше висловити свої думки та почуття, добирають синоніми (слова, які мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням, наприклад: *професія, фах, спеціальність; аргумент, доказ, обґрунтування, підстава*). В українській юридичній термінології синонімія є звичним явищем. У праві існує чимало різних мовних позначень одного й того самого поняття, наприклад: *винятковий стан – надзвичайний стан; нерухоме майно – нерухомість; професія – фах – спеціальність; трудовий договір – трудовий контракт; екопроблематика – екологічна проблематика; спонукання – стягнення – схиляння – залучення*.

Незважаючи на те, що синоніми найточніше і найповніше висловлюють думки, допомагають знайти найдоречніший спосіб висловлення, синоніми небажані, навіть шкідливі, тому що руйнують термін як дефінітивну одиницю системи. Цілком доречно зазначено, що вживання синонімів у юридичних документах є порушенням єдності юридичної термінології. Їх використання має бути мінімальним. Надлишкове ж використання синонімів у юридичних документах може призвести до порушення законності, породжує плутанину, труднощі при тлумаченні норм (напр., *підлог, підробка, підроблення, фальсифікація*). Термін не повинен мати синонімів, тому що головне у правовому документі – це точність [2, с. 178]. Наявність синонімів у текстах нормативно-правових актів призводить до непорозуміння, до необхідності давати додаткові роз'яснення. Для забезпечення єдності юридичної термінології необхідно, щоб при позначенні у тексті певного поняття послідовно вживався один і той же термін [4, с. 58].

Також характерними для юридичної термінології є пароніми – слова, які мають подібності у морфологічній будові, але розрізняються за значенням, наприклад: *протягом – на протязі, дисциплінований –*

дисциплінарний, дійовий – діючий – діяльний, ділянка – діляниця. А. В. Красницька слушно зауважує, що при вживанні паронімів основну увагу слід приділяти саме їх змістовій відмінності. Використовувати пароніми відповідно до їх значення особливо важливо юристам, тому що до їх мовлення висувається вимога граничної точності. А тим часом багато юристів в усному й писемному мовленні не розрізняють слів-паронімів. Скажімо, *гарант* є юридичним терміном, який позначає того, хто дає гарантію в чомусь, а *гарантія* – це записка чи умова, що забезпечує успіх чогось. *Загрожувати* означає становити небезпеку, створювати небезпеку, а *погрожувати* – залякувати чим-небудь, нахвалитися, грозити покаранням. *Трасат* – особа, якій наказано сплатити за переказним векселем, а *трасант* – особа, яка видає іншій особі переказний вексель [2, с. 181]. Пароніми потребують особливої уваги та примушують задуматися над значенням слів, оскільки, змішування паронімів призводить до перекручення думки та мовленнєвих помилок. Помилковим є, наприклад, таке змішування паронімів: *обумовлювати* – *зумовлювати*, *винагорода* – *нагорода*, *страховик* – *страхувальник*, *ліцензіар* – *ліцензіат*, *гарант* – *гарантія*. Неправильне вживання слів-паронімів у повсякденному мовленні призводить до непорозуміння,

Таким чином, точність викладу текстів нормативно-правових актів не передбачає використання зі стилістичною метою полісемічних, омонімічних, синонімічних, паронімічних слів і термінів; вони вважаються небажаним явищем, оскільки ці процеси порушують однозначність і точність текстів правової сфери, викликають труднощі при тлумаченні певного терміна, призводять до непорозуміння.

Список використаних джерел

1. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с.
2. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник. Вид. 2-ге, допов. і переробл. Київ : Парламентське вид-во, 2006. 528 с.
3. Руколяньська Н.В. Лексичні омоніми в текстах статей чинного Кримінально-процесуального кодексу України. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*. Тези доповідей. Київ, 2008.
4. Красницька А. В. Лінгвістична та змістова інформаційна надмірність у текстах нормативно-правових актів (на прикладі Кримінального, Кримінального процесуального, Цивільного кодексів України). *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук. 2011–2012*. Тези наук. допов. та повідомлень на круглих столах 30 листопада 2011 року, 26 та 30 січня 2012 року. Київ : Націон. університет “Києво-Могилянська академія”, 2012. С. 15–17.

Река Назар Павлович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ФПВН Національного університету «Києво-
Могилянська академія»

Науковий керівник:

доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», кандидат
філологічних наук, доцент **Доценко О. Л.**

**МОВНА СИТУАЦІЯ ТА МОВНА ПОЛІТИКА
В ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ (ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ,
МІСТО БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ,
БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН)**

Південна Одещина (зокрема місто Білгород-Дністровський, Білгород-Дністровський район) – це Бессарабія, історичний регіон між річкою Дністер і гирлом Дунаю.

Бессарабія – це багатонаціональний край, тут проживають більше сорока національностей: українці, росіяни, молдовани, болгари, гагаузи, німці, євреї, цигани, греки, турки, вірмени, азербайджанці тощо. Культурне та мовне різноманіття є характерною ознакою сучасної Бессарабії.

Територія сучасного півдня Одеської області була протягом століть у складі Молдавського воєводства, Київської Русі, Галицького князівства, тут було створено й Задунайську Січ. Деякий час територія була під владою Російської імперії, Румунії, Радянського Союзу, які проводили на окупованих землях свою мовну політику, направлену на витіснення української мови та заміну її мовою окупанта [1, с. 35–36].

Сучасна мовна ситуація є наслідком довготривалої відсутності державності та розвитку української мови як офіційної мови країни. Однак із здобуттям незалежності України все мало б змінитися на краще, тому що українська мова – державна мова України, визначена статтею 10 Конституції України як офіційна в законодавстві. Однак державні органи місцевої влади не приділяли достатньої уваги мовній політиці. Білгород-Дністровський район та місто Білгород-Дністровський Одеської області не стали винятком.

Мовна ситуація в цьому регіоні є багатомовною, налічує 5 найчисленніших етнічних груп національних меншин, які мають найбільший вплив на мовну ситуацію в регіоні.

За даними сайту
Державної служби статистики України ukrstat.gov.ua.

Розглянувши ступінь генетичної близькості мов цього регіону, можна зазначити, що вони хоч і не близькі, але мають деякі спільні риси. Аналізуючи дані, виокремлюємо такі ознаки: а) мови нерівнозначні; б) характер панівної мови – місцева (українська); в) демографічна та комунікативна потужність мов нацменшин низька (молдавська та болгарська), окрім російської.

*Співвідношення етномовного складу населення
Білгород-Дністровського району*

	українська *	російська *	молдовська *	болгарська *
Білгород-Дністровський район	80,8	13,0	5,0	0,6

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року

У Білгород-Дністровському районі та місті Білгород-Дністровському такі ознаки літературної мови як унормованість та стандартність відсутні в побуті мешканців, хоча українська мова є обов'язковою для вивчення та використання в усіх сферах людської діяльності країни. До того ж певний відсоток мешканців Одещини, а саме Болградського, Ізмайльського районів, маючи можливість навчання мовою нацменшин, також порушують вимоги стандартності та унормованості української літературної мови.

Вивчення науковцями мовної ситуації в Одещині на початку XXI століття дозволяє говорити про існування явища білінгвізму, тобто двомовності. Мешканці регіону рідними назвали дві мови, однією з двох рідних мов завжди називається російська. Основними варіантами білінгвізму серед мешканців є українсько-російський і російсько-український білінгвізм.

У сучасній Бессарабії білінгвізм притаманний як неросійському, так і неукраїнському населенню. Це болгарсько-російський, вірмено-російський, молдавсько-російський, гагаузько-російський, цигансько-російський. У їхніх межах чітко розрізняються сфери спілкування рідною і українською чи російською мовами. Їх представники частіше в сім'ї спілкуються рідною, а в побутовій сфері, на роботі, в державних установах – російською мовою. Як приклад, типовим є вживання таких слів: *да, город, краса, кровать, ждати, держати, вірówka, боліти, минута, врем'я, парень, конфета, кофе, год, сутки, осуждати, цитати, салфетка, носки, роботящий, лучше, лічити (лікувати), грязь, усніти, неділя (тиждень), цвіток, одкрити, одвести, одійти, одіяло*. Люди, хоча й надають перевагу російській, але ж добре розуміють українську мову [1, с. 40]. Таке явище двомовності має як позитивний (високий рівень толерантності, взаємозв'язок і взаємопроникнення мов, які співіснують на одній території), так і негативний характер – поширення такого явища як суржик, що охоплює всі мовні рівні, особливо потерпає від нього усне мовлення.

У Білгород-Дністровському районі та місті Білгород-Дністровський Одеської області діють такі ЗМІ: канал «Перший муніципальний», служба новин «Наше місто», газета «Горнадо», газета «Слово Придністровья» (рос. мова). Проаналізувавши дані масмедіа, дійшли висновку, що в них використовується як українська, так і російська мови, інколи з порушенням мовних норм, зокрема лексичних, акцентуаційних, орфоепічних та граматичних.

Примірники ЗМІ Білгород-Дністровського району та міста

У місцевій пресі систематичної й планомірної пропаганди лінгвістичних знань не спостерігається, а місцеве радіо та телебачення цьому питанню уваги практично не приділяє. У місті та районі не створені та не функціонують державні або громадські організації з контролю та регулювання мовної політики. Представники міської влади, на відміну від районної, під час виступів перед громадами майже завжди використовують російську мову, порушуючи закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Водночас усі масові заходи в місті та районі проводяться виключно державною мовою. У закладах освіти (ЗЗСО, ЗФПО,

позашкільних закладах) міста та району освітній процес здійснюється українською мовою згідно із законодавством України. Підвищення мовної культури здобувачів освіти в цих закладах здійснюється за рахунок проведення різноманітних мовно-літературних конкурсів, олімпіад, конференцій, участі у флешмобах, челенджах та ін.

Відповідно до згаданої вище статті 10 Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Тому органами влади проводяться загальноміські фестивалі культури національних меншин: молдавської, болгарської тощо.

Слід відзначити, що після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України в регіоні, зокрема в Білгород-Дністровському районі та місті Білгород-Дністровському, спостерігаються зміни у свідомості мешканців міста та району, переосмислення використання російської мови, сприйняття її як мови агресора та ворога.

Проаналізувавши мовну ситуацію та мовну політику в регіоні, можемо дійти висновку, що її характерною ознакою є білінгвізм, а саме російсько-український та українсько-російський, що спостерігається як на побутовому так і на офіційному рівнях.

Підсумовуючи, відзначимо, що на законодавчому рівні державою створені всі необхідні умови для функціонування української мови в усіх сферах життєдіяльності громадян. Головною умовою реалізації мовної політики України є наявність високого рівня громадянської самосвідомості, пробудження якої ми зараз спостерігаємо.

Список використаних джерел

1. Розова Т., Барков В. Мовна толерантність півдня України // Політичний менеджмент: наук. журнал / голов. ред. Ю.Ж. Шайгородський. 2003. № 3. С. 36–42.

Савка Наталя Іванівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри правничої лінгвістики

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат філологічних наук, доцент

Стратулат Н. В.

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІЦІЮ»

Онтологічною ознакою мови є її постійна мінливість та динамічність, що пов'язана з сучасними умовами, які передбачають входження інновацій в культурну, суспільно-політичну, наукову і інші сфери людської діяльності. Існування мови, динамічні процеси,

які відбуваються в ній, перебувають у прямій залежності від людського фактора [6, с. 10].

Мова права, яка на думку Н. Артикуци, «...найважливіший засіб правової комунікації, засіб правового пізнання та засіб передачі правової інформації у суспільстві...» [1, с. 1], також змінюється, й інновації, спричинені цими змінами, безпосередньо, використовуються в законодавстві, як у важливій формі мовлення. Поява таких новотворів у сфері регулювання суспільних відносин створює потребу в їх визначенні та аналізі у нормативно-правових актах. Особливо це стосується неологізмів правоохоронної сфери, яка зазнала суттєвих змін в останні роки, оскільки законодавчі документи органу, що забезпечує безпеку та порядок у державі, безумовно впливають на його діяльність та демонструють засади його функціонування.

Актуальність теми визначено необхідністю вивчити інноваційні одиниці лексичного складу тексту Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. порівняно із Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., який у зв'язку з появою нового документа втратив чинність.

Метою дослідження є аналіз неологізмів у текстах Закону України «Про Національну поліцію». Мета передбачала вирішення таких завдань: вивчити Закон України «Про Національну поліцію» та Закон України «Про міліцію» у порівняльному аспекті їх лексичного фонду; визначити дериваційні неологізми; виділити з-поміж інновацій ті слова, які утворені суфіксальним способом творення та описати їх за продуктивністю та реалізацією у тексті нового Закону.

Функціонування лексичних інновацій у мові, зокрема в мові права, висвітлено у працях таких мовознавців, як Н. Артикуца, С. Гриценко, І.Гнатюк, В. Громошенко, М. Клочко, В. Коломієць, О. Мінченко, Ю. Прадід, Л. Симоненко, О. Стишов, О.Тараненко, А. Токарська, І. Царьова, В. Широков та ін. Проте дослідження розвитку словникового складу української мови досі залишається актуальним, зокрема того пласту лексики, що функціонує в правоохоронній сфері.

Поява новотворів в українській мові детермінована чинниками, які прийнято розрізняти на екстралінгвальні (зовнішні) та інтралінгвальні (внутрішні). На думку М. Кочергана, «До зовнішніх причин належать ті імпульси розвитку, які надходять із зовнішнього середовища, а до внутрішніх – тенденції розвитку, що закладені у самій мові» [5, с. 336].

Тлумачення поняття «неологізм» не є чітко визначеним і відрізняється у різних дослідників інтерпретацією, що пов'язано з різним розумінням «нового» у слові. У нашому дослідженні будемо користуватися терміном, що використала В. Коломієць у своїй праці «Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період», де застосовано поняття «хронологічний неологізм», яке «...поширюється на всі нові явища в галузі лексики або лексичної семантики...» [4, с. 9], що є новими в Законі України «Про Національну поліцію»

від 2 липня 2015 року порівняно з вже не чинним Законом України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року.

Деривати серед інноваційних входжень завжди становили найбільшу частину нових входжень. Звернімося до характеристики мовного матеріалу, що відображає цей вид новотворів.

Найбільш продуктивним способом словотворення вважається морфологічний, у межах якого суфіксація виявила найбільшу активність. У процесі дослідження будемо розглядати ті інновації, що відносяться до цього виду творення, розподіляючи їх за частинами мови та наводячи ілюстративний матеріал із Закону для кращого розуміння їх семантики.

Серед лексичних інновацій суфіксального типу творення неологізмів найбільша частина належить до лексико-граматичного класу іменників. Розглянемо найпродуктивніші морфеми цього типу.

Слова, утворені суфіксальним способом творення з морфемою **-ацій(-я)**, що позначають назву дії, виявилися найпродуктивнішою групою. Текст Закону України «Про Національну поліцію» демонструє такі приклади: **ідентифікація**: «*Поліція... наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри... стосовно... викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації...*» [3]; **координація**: «*Поліцейські можуть направлятися до міжнародних організацій... з метою забезпечення координації співробітництва...*» [3]; **фіксація**: «*Поліцейський уповноважений вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце... якщо це необхідно... для збереження та фіксації слідів правопорушення*» [3].

Лексичні одиниці утворені з допомогою морфеми **-нн(-я)** теж є активними у тексті Закону. Це, наприклад, віддієслівні іменники **підкування**: «*Поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, шодо якої здійснюється поліцейське підкування*» [3]; **дотримання**: «*Керівник поліції... забезпечує дотримання визначеного Міністром внутрішніх справ України порядку обміну інформацією...*» [3]; **заохочення**: «*Достроково спеціальні звання можуть бути присвоєні в порядку заохочення...*» [3]; **притягнення**: «*... порядок притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, а також застосування до поліцейських заохочень визначаються Дисциплінарним статутом Національної поліції України...*» [3].

Тип словотворення із суфіксом **-ість-** на позначення абстрактних назв також виявив свою продуктивність. Прикладами цієї групи є такі слова: **ефективність**: «*Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції*» [3]; **прозорість**: «*Поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості...*» [3]; **спрямованість**: «*...людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави*» [3].

Також творення іменників відбувається за допомогою словотворчого форманта **-ій(-а)**. У такий спосіб від іншомовних слів

утворені такі інноваційні одиниці, як **комісія**: «До складу поліцейської комісії апарату центрального органу управління поліції входять п'ять осіб...» [3]; **поліція**: «Призначення на посади поліцейських здійснюють посадові особи органів (закладів, установ) поліції відповідно до номенклатури посад...» [3].

Найменш численним, але достатньо важливим є слововорчий формант - **ств-(о)**, що вказує на прикметникове походження лексичної одиниці. Закон України «Про Національну поліцію» демонструє нам такий приклад: **партнерство**: «Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням... на засадах партнерства...» [3].

Меншою кількістю вирізняються інновації, що відносяться до прикметників. Розглянемо найактивніші морфемні цього способу.

У суфіксальній деривації прикметників велике значення виявляє суфікс **-н-(ий)**. Основний склад якісних і відносних прикметників від іменникових і дієслівних основ як іншомовного, так і власне українського походження утворено за допомогою цієї морфемі. Закон пропонує такі лексичні одиниці: **нагальний**: «Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції» [3]; **пріоритетний**: «Міністр внутрішніх справ України...затверджує стратегічні програми діяльності та визначає пріоритетні напрями роботи поліції...» [3]; **патрульний**: «Щодо поліцейських підрозділів патрульної поліції в місті Києві цей Закон набирає чинності з дня його опублікування» [3]; **штатний**: «Штатний розпис (штат) поліції затверджує керівник поліції» [3]; **радіаційний**: «Поліція...здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки...» [3].

Наступними у творенні прикметників за численністю є морфемами **-ичн-(ий)** та **-ічн-(ий)**. Суфікс **-ичн-(ий)** зазвичай приєднаний до основ іншомовного походження, що спостерігається у таких прикладах: **аналітичний**: «Керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані...» [3]; **економічний**: «Основними завданнями Національної поліції є ...надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин...» [3]. Слова, утворені суфіксом **-ічн-(ий)** демонструють схожу тенденцію, це слова: **етнічний**: «У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками» [3]; **стратегічний**: «Міністр внутрішніх справ України...затверджує стратегічні програми діяльності...» [3].

Творення нових слів відбувається також за допомогою суфіксів **-ськ-(ий)**, проте є не дуже продуктивним. Прикладами є такі інноваційні одиниці: **європейський**: «Принцип верховенства права

застосовується з урахуванням практики *Європейського* суду з прав людини» [3]; **поліцейський**: «*Поліцейський* захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції» [3].

Творення за допомогою морфеми **-ивн-(ий)** також зустрічається серед неологізмів. Суфікс використовується в словах іншомовного походження з твердою основою, прикладом якого є слово: **ефективний**: «*Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції*» [3], також за допомогою нього відбувається творення прикметників з м'яким приголосним в кінці словотвірної основи: **превентивний**: «*Поліція для охорони прав і свобод людини... застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи...*» [3].

Словотворчий формант **-альн-(ий)**, у тексті Закону є найменш продуктивний серед попередньо зазначених. Таким чином, суфікс **-альн-(ий)** використовується у віддієслівних прикметниках: **функціональний**: «*Поліцейський зобов'язаний... професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог... посадових (функціональних) обов'язків*» [3].

Невелику активність у творенні інновацій виявила морфема **-ев-(ий)**. За допомогою цього суфікса утворена така одиниця, як **поверхневий**: «*Поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб...*» [3].

Дієслівні неологізми є найменш продуктивними в морфологічному способі словотворення. Найпоширенішою суфіксальною морфемою серед таких є **-ува- (юва) (ти)**. Так, у Законі України «Про Національну поліцію» зафіксовано такі інноваційні лексеми, що утворені шляхом суфіксального способу творення, як **ініціювати**: «... керівник органу... зобов'язаний **ініціювати** проведення службового розслідуваннята притягнення винних до відповідальності» [3]; **інформувати**: «*Поліцейський зобов'язаний...інформувати безпосереднього керівника...*» [3]; **координувати**: «*Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України...*» [3].

Аналіз лексичного матеріалу показав, що найбільший пласт інноваційних одиниць в тексті Закону серед інших типів новоутворень становлять деривати. Продуктивність суфіксального способу творення неологізмів виявлено як в кількісному, так і в якісному відношенні. Різноманіття суфіксальних формантів відображено в найбільшому пласті нових слів у групі іменників (**-ацій-(я)**, **-нн-(я)**, **-ість-**, **-ій-(а)**, **- ств-(о)**), а також в межах прикметників (**-н-(ий)**, **-ичн-(ий)**, **-ічн-(ий)**, **-ськ-(ий)**, **-ивн-(ий)**, **-альн-(ий)**, **-ев-(ий)**). Порівняно невеликою кількістю зафіксовано суфіксальні морфеми у дієслівних дериватах (**-ува- (юва) (ти)**). Отже, динаміка функціонування словесних знаків у законодавчих текстах на сучасному етапі української мови має двобічний взаємообумовлений характер, що виражений як у породженні нових об'єктів називання самої правничої сфери (**поліція, поліцейський, превентивний**), так і у використанні лексики, яка існувала в мовній системі, й активізувалася

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. Юридична лінгвістика як новий перспективний напрям міждисциплінарних досліджень : [препринт]. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2461>.
2. Закон України «Про міліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text>.
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
4. Коломієць В. Т. Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період. Київ : Наук. думка, 1973. 304 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. Вид. друге, випр., доп. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 464 с.
6. Лінгвістично-інформаційні студії : Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 3 : Динаміка лексико-семантичного складу Словника української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 230 с.

Саміленко Ірина Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Красницька А. В.

МОВА ПРАВА ЯК ЦІЛІСНА ЗНАКОВА СИСТЕМА

Мова як система знаків є найважливішим засобом людського спілкування, засобом формування, оформлення, існування, вираження і передавання думок, почуттів, волевиявлень, а також засобом інтелектуального розвитку особистості. Мова як продукт еволюції людського суспільства надзвичайно вплинула на розвиток права. «Мова є єдиним засобом формулювання правової норми. В основі законодавчої діяльності лежить правотворче мислення, а єдиним способом висловлення думки є мова. Діяльність законодавця пов'язана зі словом і, зрозуміло, що від рівня розвитку мови залежить і розвиток права» [1, с. 99]. Правові норми не можуть існувати інакше, як у визначених мовних формах. За допомогою мови думка законодавця оформлюється й стає придатною для зовнішнього використання. Формуючи в мові державну волю у вигляді правової норми, законодавець мислить за допомогою мови. При усій відмінності функціональних стилів і вчений, і законодавець, і письменник, і публіцист користуються одним матеріалом – мовою [1, с. 145].

Складаючись із двох взаємопов'язаних елементів, мова і право утворюють унікальне правове явище – мову права. У науковій літературі вживаються різні терміни для позначення мови права: «юридична мова», «правова мова», «мова закону», «мова нормативно-правових актів», «мова юридичного тексту», «правнича мова».

Мова права вивчається в мовознавчому та правовому вимірі. Мова права як спосіб формулювання юридичних документів є не лише знаковою системою, але й невід'ємною частиною правової системи, засобом викладу правових приписів та передавання правової інформації. Мова правових актів є основою правотворчості, яка забезпечує правову комунікацію. Без мовного оформлення не може існувати будь-яка норма права. С. Е. Зархіна вказує на те, що мова права є цілісною знаковою (вербальною) системою, яка покликана адекватно відображати правову дійсність сучасного суспільства. Вона призначена для фіксації, збереження і передачі юридично значущих результатів інтелектуальної (правоутворювальної діяльності) [2, с. 82]. Доречно зазначено, що мова є чинником правоутворення та законотворення, ці два процеси безпосередньо пов'язані з умовами існування його носіїв. Мова має своїм джерелом практичні потреби людей і служить їм у щоденній діяльності. Право також має одним зі своїх джерел саме потреби суспільства. Ці потреби полягають у необхідності впорядкування суспільних відносин і подолання конфліктів. Правоутворення і законотворення є складними процесами, що відбуваються у соціальному житті. На ці процеси впливають найрізноманітніші природні та соціальні фактори, у тому числі такий важливий компонент соціальної сфери, як мова [3, с. 8].

На думку М. Г. Братасюк, «мова, як і право, – живий організм, що перебуває у розвитку, тому текстове оформлення права за допомогою мови в умовах, що змінилися, здатне наповнюватися новим змістом. Правний текст є найважливішою формою прояву права, продуктом відображення існуючої правової реальності, вираженням правових відносин» [4, с. 74].

А. В. Красницька цілком слушно зауважила, що «мова і право впливають і взаємно збагачують один одного. Право здійснює значний вплив на мову, формує мову права в межах правової системи, сім'ї, концепції, доктрини тощо. Мова і право є соціальними нормативними системами, що виступають регуляторами поведінки індивіда в суспільстві. І право і мова мають ідеальне та матеріальне втілення: мова через мовлення, право – через нормативний правовий акт. Загальним у цих соціальних феноменів є властивості нормативності, ієрархічності та системності. Мова – це носій права, основний засіб передачі правової інформації. Учасники правовідносин здійснюють обмін інформацією за допомогою мови. Мова є засобом вираження правових приписів» [5, с. 23].

Мова права є прямим способом прояву правової свідомості. На думку А. В. Ляшук, вона виконує такі функції: 1) позначає, називає

предмет, явище чи дію, виділені людиною із правового суцього; 2) є засобом мислення, засобом вираження предметного змісту знання; 3) об'єктивує ідеально за своїм способом існування правову свідомість; 4) є засобом спілкування людей, обміну досвідом, переживаннями, почуттями; 5) зберігає та передає правову інформацію для прийдешніх поколінь; 6) є засобом управління як поведінкою людини, так і колективними діями [6, с. 65].

Н. В. Артикуца вказує на те, що поліфункціональність правничої мови полягає у специфічному наборі функцій, які реалізуються в різноманітних правових текстах: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); 3) аксіологічна; 3) комунікативна (спілкування); 4) регульовальна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права); 5) культуроносна (збереження й передачі правового знання та правової культури); 6) виховна (вплив на правосвідомість, правове виховання); 7) естетична (ясність, точність, однозначність, лаконічність, нормативність, мовностилістична довершеність правового акта як еталонні якості юридичного тексту) [7, с. 25].

Мову права можна розглядати як найдавніший пласт мови. Саме потребою регламентації суспільних відносин деякі вчені пояснюють виникнення письма. Становлення і розвиток мови права відбувається під впливом багатьох факторів, серед яких вчені виділяють: категоріальний зміст суспільної свідомості; особливості правової свідомості; стан правової системи суспільства; особливості законотворчої діяльності [6, с. 65].

Мова права існує як функціональний варіант природної мови зі своєю сферою застосування й індивідуальними лінгвістичними нормами [6, с. 67]. Мова права не може істотно відрізнитися від сучасної літературної мови, адже вона повинна бути зрозумілою учасникам суспільних відносин. Мова права є розробленою на основі національної (природної) мови системою знакових засобів, яка служить для фіксації, зберігання і передачі юридично-значущих результатів інтелектуальної діяльності. Вона є функціональним різновидом літературної мови з характерними лексичними, стилістичними і структурно-жанровими ознаками, зумовленими специфікою правової сфери [8, с. 25].

Таким чином, мова права як цілісна самостійна система є розробленою на основі національної (природної) мови системою знакових засобів, яка служить для фіксації, зберігання і передачі юридично-значущих результатів інтелектуальної діяльності; є способом зовнішнього вираження правових приписів; покликана адекватно відображати правову дійсність сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: Посібник. 2-е вид., допов. і переробл. Київ : Парламентське вид-во, 2006. 528 с.

2. Зархина С. Е. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект) : дис. канд. юрид. наук. Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 377 с.

3. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2000.

4. Братасюк М.Г. Мова як засіб конструювання істини в праві. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи*. Тези доповідей X Всеукр. науково-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвяченої Дню української писемності та мови. Київ, 2012.

5. Красницька А. В. Мова права як засіб юридичної техніки. *Освіта, мова та культура у процесі глобальних трансформацій*. Текст : Міжвузівський круглий стіл. Зб. матеріалів. Київ : Іт-тут крим.-викон. служби, 2016. С. 23–25.

6. Ляшук А. В. Мова як засіб вираження права: теоретичні засади. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Журнал. Серія «Право». №10 (22). 2020.

7. Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах. Сьогодення українського мовного середовища. АПН України, Ін-т вищої освіти, Від. теорії та методології гуманіт. освіти ; [упоряд. Мороз Л. З.]. Київ, 2008. С. 23–32.

8. Красницька А. В. Мова права як невід’ємна частина правової системи. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*. Матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 184 с.

Сема Вікторія Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри правничої лінгвістики

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Красницька А. В.

УЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У складі української юридичної термінологічної лексики переважають слова, утворені на ґрунті української мови. Водночас досить велику кількість складають запозичені терміни. У різні епохи розвитку українська мова активно засвоювала слова з інших мов, адже жодна культура світу не розвивається в ізоляції. Запозичена лексика потрапляє до словникового складу української мови внаслідок

політичних, наукових, культурних, військових, торговельних контактів народу-носія з іншими народами. Це запозичення із англійської, грецької, іспанської, італійської, латинської, німецької, польської, старослов'янської, французької, чеської, арабської та інших мов.

Цілком слушно зазначено, що запозичення за своєю суттю є звичайним явищем. Українська мова сприйняла не одну хвилю таких слів. Проте, засвоюючи нові поняття, збагачуючи лексику оновленою термінологією, українська мова не втрачає своєї самобутності. Запозичені слова збагачують і вдосконалюють лексику будь-якої мови [1, с. 250]. На думку Л. Малевич, запозичання іншомовних терміноодиниць, особливо інтернаціональних, виступає важливим засобом поповнення термінофонду, сприяє його міжнародній поняттєвій уніфікації й унормуванню [2, с. 60].

Г. С. Онуфрієнко звертає увагу на те, що процес термінотворення завжди супроводжується двома тенденціями: до нормативного збереження національної самобутності мови та до термінологічних запозичень. Обидві тенденції спрямовані на відповідну номінацію спеціального поняття за ознаками і поряд з номінативною функцією, виконують також сигніфікативну, інформаційну, прагматичну та евристичну функції, проте «що стосується юридичних термінів, які функціонують у законодавчих та інших нормативних і патентних документах, то вони виконують ще й додаткову специфічну функцію – правову» [3, с. 98].

На думку А. В. Красницької, якщо слова прямо переходять з однієї мови в іншу, такі запозичення називаються безпосередніми (напр., з англійської *комп'ютер*, з грецької *протокол*, з латинської *ексцес*, *превенція*, з німецької *кодувати*, *итамп*, з французької *акредитив*, *партнер*). Якщо слова з'являються в іншій мові внаслідок посередництва третьої мови, такі запозичення називаються опосередкованими (напр., з грецької мови через англійську надійшло слово *ксерокс*, з латинської через французьку – *версія*, *резерв*, *реформа*, *рецидив*, з латинської через німецьку – *референція*, з польської мови через французьку запозичено латинський термін *регламент*) [4, с. 188].

На думку Н. Єльнікової, іншомовні терміни умовно можна поділити на такі групи: 1) терміни, що мають статус інтернаціоналізмів (*абандон*, *інавгурація*, *імпічмент*); 2) терміни, що не мають питомих відповідників (*дифамація*, *бюджет*, *брокер*); 3) терміни, які мають синоніми, інколи дублюючи вже існуючі в національній правничій термінології лексичні одиниці (*виборці* – *електорат*, *авторське право* – *копірайт*; *авторський гонорар* – *рояліті*) [5].

І. М. Кочан усі слова, запозичені з інших мов, ділить на 2 групи: 1) ті, які увійшли в нашу мову без особливих змін; 2) ті, що пристосувалися в нашій мові, отримали національну афіксацію або приєдналися до українських слів і вже не сприймаються як запозичені [6, с. 15].

Куньч З. Й. зауважує, що запозичені термінологічні елементи, особливо морфеми давньогрецького і латинського походження, добре придатні для термінотворення, оскільки якнайкраще відповідають основним ознакам термінів (однозначність, стилістична нейтральність, точність, короткість, відсутність експресивності, суб'єктивно-оцінних відтінків тощо) [7, с. 215]. Так, на основі поєднання національних та запозичених термінів і терміноелементів утворено значну кількість термінологічних одиниць (*нормотворчість, кримінальний процесуальний, висновок експерта, імунітет свідка, латентна злочинність*).

А. В. Красницька вказує на те, що часто запозичуються й такі слова, які надають нового, паралельного значення вже існуючим предметам і поняттям. Порівняйте: англ. *комфорт* – укр. *зручність*; фр. *авторитарний* – укр. *самодержавний*; лат. *інкримінувати* – укр. *звинувачувати*; фр. *глобальний* – укр. *загальний*; лат. *фальсифікація* – укр. *підроблення*; грец. *автентичний* – укр. *справжній* тощо. Використання в юридичних текстах іншомовних слів без потреби часто буває пов'язане з нерозумінням та перекрученням його змісту. Неправомірно віддавати перевагу малозрозумілій іншомовній термінології відносно повноцінних українських слів і словосполучень, зловживати класичною юридичною латинською мовою на позначення юридичних понять, відносин, процесів [1, с. 254].

На думку, О. М. Прасол запозичення потрібні для: 1) найменування нових предметів, явищ, понять: *блейзер, транссексуал, хоспіс* і под.; 2) розмежування предметів, понять і явищ, напр.: *візажист* (фр.) і *дизайнер* (англ.); *плейер* і *програвач*; *інформація* і *повідомлення* тощо; 3) номінації спеціалізованих понять: *маркетинг (ринок), менеджмент (управління), аудит (ревізія), ріелтер (підприємець, який займається нерухомістю), електорат (виборці)* та ін.; 4) стандартизації термінології, оскільки відомо, що в міжнародному вжитку склалася система термінів, однорідних за походженням, наприклад, комп'ютерна термінологія, спортивна, сучасна естрадна на базі англійської мови; музична – італійської і под. 5) вуалізації поняття – прагнення до евфемістичної заміни [8, с. 44].

Запозичення з інших мов виправдані лише в тому випадку, коли слово іншомовного походження інтегрувалося в українську мову. Важливо, щоб запозичення було розумним, не набувало потворних форм, мало під собою наукову основу, зумовлювалося об'єктивною необхідністю. Іншомовні слова в тексті юридичного документа мають бути зведені до мінімуму. Вжиті доречно та правильно написані, в невеликій кількості вони не ускладнюють і не засмічують юридичні документи [4, с. 310].

Таким чином, запозичені слова збагачують і вдосконалюють лексику будь-якої мови. Не потрібно уникати іншомовних слів через їхню іншомовну природу та походження. Проте не слід вживати іншомовні слова без потреби; вони мають бути стилістично виправданими, зрозумілими, а їх використання повинно викликатись об'єктивною необхідністю.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В. Використання запозиченої лексики в юридичних текстах. Науковий вісник НАВС, 1999. № 1. С. 250–255.
2. Малевич Л. Термінологічне запозичання: причини, джерела, функції / Л. Малевич // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VI. Київ : КНЕУ, 2005. С. 56–61.
3. Онуфрієнко Г. С. Запозичення неслов'янського походження в юридичному термінологічному просторі української мови. Ономастика і апелятиви : зб. наук. праць. Вип. 9. Д. : ДДУ, 2000. С. 96–104.
4. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування. Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.
5. Єльнікова Н. Лексико-семантичні особливості юридичної термінології file. URL: C:/Users/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB/Downloads/CdCDEsl_
6. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01. НАН України, Інститут української мови. Київ, 2006. 39 с.
7. Куньч З. Й. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію. *Термінологічний вісник* : Зб. наук. пр. К. : ІУМ НАНУ. 2013. Вип 2 (1). С. 215–220.
8. Прасол О. М. Історія дослідження явища запозичення в українському мовознавстві: проблемні питання, лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2014. Вип. 37.

Скурідін Роман Максимович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
Науковий керівник:

доцент кафедри юридичної лінгвістики
та практичної психології Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка, кандидат
філологічних наук, доцент ***Максименко О. В.***

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Мова – історія народу, генетичний код нації, ознака її самостійності й самобутності. Іван Огієнко пов'язує мову з духовною культурою особистості: «Сила нації – в силі її культури. Соборна літературна мова – найміцніший ґрунт для зросту здорової духовної культури, а тому кожний громадянин, що хоче щастя своєму народові, мусить повсякчас працювати й для збільшення культури своєї літературної мови» [2, с. 43].

Термін «культура мови» передбачає не лише дотримання сучасних літературних норм усного й писемного мовлення, а й уміння їх застосовувати в певних комунікативних ситуаціях. Культура мовлення – це вибір мовцем найбільш доцільних мовних засобів для конкретної мовленнєвої ситуації. Упродовж століть не втрачає свого значення вираз давньогрецького філософа Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив», оскільки мовлення представляє загальний рівень обізнаності, грамотності, професійності людини. Важливим для культури мовлення є те, щоби висловлювання вживалися відповідно до ситуації спілкування.

Мовлення – один із складників розвитку людини як особистості. На сьогодні без розвиненої культури мовлення неможлива загальнокультурна взаємодія та опановування професійними навичками правника [1, с. 54].

Отже, культура мовлення допомагає визначити місце особистості в суспільстві, надає можливість реалізувати власні здібності, сформулювати думку навколишніх. Тому виховання культури спілкування – одне з пріоритетних завдань правника зокрема. Професійна діяльність працівника поліції тісно пов'язана з культурою усного й писемного мовлення, що визначає загалом культуру праці й, що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах суспільного життя [3, с. 235]. Наприклад, працівники патрульної поліції щодня спілкуються з різними категоріями громадян, зокрема соціально незахищеними: особами з інвалідністю, дітьми-сиротами та іншими. Тому під час спілкування з цивільними вони мають показувати рівень професійності поліції в Україні. Стиль спілкування працівника поліції України можна порівняти з призмою, через яку він демонструє одночасно власне ставлення навколишніх і свій внутрішній стан. Недосконала призма викривляє та затемнює внутрішній образ усіх працівників поліції. Продуктивне спілкування позитивно впливає на свідомість громадянина та допомагає повноцінно сприймати дії правників [5].

На думку Теодора Рузвельта, найголовнішою формулою успіху є знання, як правильно спілкуватися з людьми. Отже, людина є складником суспільства, і наскільки вона буде освіченою, настільки наше суспільство буде цивілізованим. Професіонал у будь-якій галузі має досконало володіти літературною мовою, що дозволить йому відмінно виконувати свою роботу, якщо його діяльність тісно пов'язана з мовленням. Саме тому знання мовних норм, уміння точно формулювати думки, граматично правильно будувати фрази, правильно ставити наголос тощо мають бути обов'язковими елементами мовної поведінки поліцейських [4].

Науковиця Юлдашева С. визначає основні ознаки культури української мови: мовленнєвий етикет, культуру усного та писемного мовлення юриста, культуру полемічного мовлення та роль словників у підвищенні мовленнєвої культури [5]. Отже, правник постійно має

розвивати культуру власного мовлення, збільшувати словниковий запас, доречно використовувати мовні засоби в усіх стилях мовлення, створювати умови для вдосконалення правильного літературного мовлення. Тому для досягання високого рівня культури мовлення потрібен довгостроковий відрізок часу, який триває впродовж всього свідомого життя [4].

Оскільки культура мовлення правника – потрібний компонент його професійної діяльності, то потрібно визначити як підвищити особистий культурний рівень мовлення. Лінгвісти зазначають, що перелік шляхів підвищення особистої культури мовлення дуже різноманітний. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. пропонують: виробити стійкі навички мовленнєвого самоконтролю і самоаналізу; не говорити квапливо без пауз; частіше заглядати у словник, правопис, посібники зі стилістики тощо; вивчати мовлення майстрів слова; читати вголос (особливо прозові тексти) із дотриманням усіх аспектів нормативності; привчити себе до систематичного запису власних думок та спостережень, щоденникових записів, сімейної хроніки тощо; виробити звичку читання з «олівцем у руках», щоб жоден цікавий і вартісний вислів не був утрачений [4].

Висока культура мовлення правника – це не тільки показник загальної культури особистості, її ділових якостей, а й запорука професійного становлення та зростання. Мовна досконалість розпочинається з усвідомлення власної відповідальності, з любові до рідної мови.

Список використаних джерел

1. Гриценко Т.Б. Українська мова за професійним спрямуванням Навч. пос. Київ, 2010. 624 с.
2. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / Упоряд. авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.
3. Оверчук О. В. Культура мовлення як складова професійної культури поліцейського. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2019. С. 234-236.
4. Узденова Ю.М. Культура мовлення публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, № 7, 2017. Дніпро. URL:<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1099>
5. Юлдашева С.А. Українська мова за професійним спрямуванням.

Сокол Денис Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ *Проценко Г. П.*

АСПЕКТИ ВЖИВАННЯ УКРАЇНЦЯМИ ЛИХОСЛІВ'Я ТА БРУТАЛЬНОЇ ЛАЙКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

До повномасштабного вторгнення українці використовували менше ненормативної лексики. Але після цих подій, лайка на адресу Росії та її війська заповнили теле- та радіоефіри, ці мовні засоби можна зустріти на державних сайтах, білбордах, чути від політиків і посадових осіб, звичайних людей. Те, що до війни було табу, тепер лунає поруч з нами. «Рускій военний корабль, іді...» – цю фразу нині знають чи не наймолодші діти. Відколи Росія напала на Україну, ми все частіше використовуємо лихослів'я та брутальну лайку. Чи це нормально? Чому ми живаємо так багато лайливих слів?

Лихослів'я – це уживання лайливих, соромітних слів [1, с. 498]. У цього явища багато назв: нецензурна лайка, нецензурні вирази, матюки, ненормативна лексика, лексика “тілесного низу”, інвектива. Лихослів'я є відхиленням від поведінкових норм, це порушення суспільної моралі, яке засуджується у будь-якому суспільстві. У такий спосіб мовець виражає емоції, втілює своє негативне ставлення та реалізує намагання принизити, образити, зачепити за живе того, кому лайливі слова адресуються. Основним завданням лайливих слів є не називання, а емоційне позначення негативного ставлення до об'єкта “обзивання” для пониження його статусу. У наш час лихослів'я широко використовується у всіх сферах суспільного життя. Суспільний осуд лихослів'я перестав діяти. Цензурні обмеження знято. Телебачення й інтернет учать лихословити, ніби вони свідомо ставлять за мету розбещувати підростаюче покоління.

Брутальна лайка – це слово або вираз, яким лаються [1, с. 437]. Лайка використовується для висловлювань різних емоцій і може бути цілком цензурною. Брутальна лайка через слово, лайка як зв'язка у потоці мовлення постала не без впливу мови кримінально-злочинського соціуму, яка через цей код транспонувала у всезагальну лінгвальну атмосферу, примітивну магію слова [2, с. 27].

Зовнішнє і внутрішнє спостереження показує: наше ставлення до ненормативної лексики зараз інакше, ніж було в мирний час. Психологія війни нібито про матюки нічого не каже. Зараз ми відкидаємо цензурні вирази-лайки, бо не хочемо ображати порівнянням із терористами змії (гади), або тварин (скоти), або навіть мертвих тварин (падли). Матюки – це вираз надзвичайно сильних

емоцій: коли ми позначасмо їх забороненими словами, то вже починаємо опановувати їх цим називанням. Назвати стан – це вже почати його контролювати. Іншими словами, завдяки нецензурними виразами психіка захищає себе від зриву в зовсім неконтрольовані емоції, оберігає межу інтегрованості. Це культурна функція матюків – позначати лінію норми, тому вони і є забороненою лексикою.

Правильне і гарне мовлення – це важлива ознака культурної людини. Проте у воєнний час лайки і навіть ненормативна лексика - це не тільки позиція, а й ефективний знеболювальний засіб, який також може додати сили. Лайки є захистом від чогось страшнішого, як для дорослих, так і для дітей. Захистом, прийнятним у час війни.

Ця тема є досить актуальна, адже однією з найвагоміших ознак нації є мова, саме завдяки рідній мові кожна людина ідентифікує себе як українця. І якщо ж ми – українці, то потрібно розмовляти українською. Тому після завершення війни постане питання щодо вирішення проблеми вживання лихослів'я, що, напевно, потребуватиме правового врегулювання з боку держави та навіть посилення відповідальності. Це залежить від нас.

Видається правильним залишити нецензурні вирази війні, а в мирний час повернутися до того, що сороміцькі слова є сороміцькими. Вони припустимі в окремих приватних ситуаціях, але абсолютно неприйнятні в публічних, що і передбачено ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

У матюччя є своя функція, і від надмірного використання не за призначенням ця функція втрачатиметься, послаблюватиметься. Якщо ненормативну лексику нормалізувати в повсякденні, вони вже не виконуватимуть роль позначення надзвичайного емоційного стану. Тому вони залишаться в минулому, як дискурс війни, і потребуватимуть культурного опрацювання. Зараз – на здоров'я, після перемоги – будемо відбудовувати не лише міста, а й власну культуру мовлення. Головне ж полягає в тому, що мат – багатофункціональний, проте всі емоції і всі смисли можна розгорнути в інших словах, і це прекрасно. І найголовніше – у нас, українців, є своя лайка – більш досконала, що більше відповідають нашій ментальності.

Отже, не так «солонко» використовувати матюки, коли це стає повсякденністю. Вони перестають бути влучними, інтенсивними й інформативними. Спрощують суспільство, спрощують людей. Потім до цих людей приходять такі ж спрощені ідеї, як у всієї тієї московської інтелігенції, яка замість того, щоб боротися за високі стандарти, почала боротися геть за інше, за ідею міфічного «руського міра».

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Срошенко. Донецьк: Глорія Трейд, 2012. С. 498–437.
2. Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників / Нац. акад. наук Укр., Ін-т укр. мови. Київ: Критика, 2008. 27 с.

Тиць Єлизавета Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент
Юлдашева С. А.

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Ораторське мистецтво або ж мистецтво публічного виступу – це спосіб вираження думок, почуттів, волевиявлень, трибуна для майбутнього юриста, засіб правового впливу й культури. В юридичній сфері воно підкоряється здійсненню функцій права через миттєве розкриття всього досвіду, характеру, намірів оратора-юриста. Ритор античного світу Цицерон зазначав, що оратор повинен володіти дотепністю діалектика, думками філософа, пам'яттю законодавця [1, с. 50].

Для професії юриста мистецтво публічно виступати є запорукою успішності. І якщо юрист припускається мовних помилок або ж його мова безбарвна, то аудиторія стежить не за тим, що він говорить, а вже робить висновок про відсутність мовної культури, починає сумніватися в його ідеї. Часто до ідеї справа і не доходить. Тим більше, що і неправильно інтонована промова може перекрутити її зміст [2, с. 65].

Важлива умова успіху оратора – його авторитет і спосіб мислення. Адже, якщо думки і почуття, які він вербалізує, будуть нечіткими, невпевненими і незрозумілими, то його мовлення буде уривчастим, дихання поверховим, а монотонний голос, нечітка артикуляція і неправильна інтонація стануть цілковитою невдачею для мовця. Варто також пам'ятати, що риторика – це не тільки інструмент для досягнення певних цілей, але й один із показників культури людини і рівня розвитку особистості. Опанування ораторським мистецтвом є корисним для досягнення практичних цілей. Однак, слід пам'ятати, що ораторська майстерність допомагає розширювати межі спілкування і працювати над внутрішньою несміливістю й скутістю людини, що часто проявляється у жестах, які не відповідають інтонації, а інтонація – змістові. Помилкою є вважати, що достатньо відтренувати тільки усне мовлення. Навпаки, необхідно також активно працювати над своїм голосом, жестами і мімікою. Тільки такий підхід принесе позитивні результати.

Тому вважаємо, що для професійної комунікації ораторське мистецтво – це особистість і її вміння заряджати навколишніх своїми почуттями та емоціями. Звичайно, кожен може навчитися повноцінно використовувати свої можливості, якщо одночасно тренувати вміння

слухати і правильно вступати у зворотній зв'язок. Також існують певні школи, курси, тренінги та семінари, які, насамперед, вчать мистецтву публічного виступу як для професійної комунікації, так і для повсякденного практичного життя.

Отже, мистецтво публічного виступу є важливим засобом у професійній комунікації юриста, а також будь-якої іншої професійної діяльності. Адже гарно, вміло та красномовно висловлювати свої думки, почуття, емоції, вміння налагоджено вести цей процес є запорукою авторитету, успішності, здатністю заряджати саме цими емоціями, почуттями, знаннями та навичками аудиторію та інших людей загалом. Недарма, що всі відомі вчені, науковці, мислителі є великими ораторами та майстрами публічних виступів.

Список використаних джерел

1. Кацавець Р.С. Золоте джерельце: висловлювання про слово, мову, красномовство: навч. посібн. К., 2008.
2. Кацавець Р.С. Культура мови у професійному спілкуванні юристів: навч. посіб. К., 2007.
3. Матвієнко Є. Публічний виступ як важливий засіб професійної комунікації // Збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару здобувачів вищої освіти «Професійна комунікація: мова, культура, право» / за заг. ред. І.Ю. Сковронської. Львів, 2018. 202 с.
4. З. Романчук Є. Ораторське мистецтво: просто про головне. KI SCHOOL BLOG. 2013. URL: <http://blog.school.karpaty.info/2013/11/07/oratorske-mystetstvo-prostopro-holovne/>.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів

XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 17 листопада 2022 року)

Відповідальні упорядники: *Катерина УСАЧОВА,*
Віктор КОРОЛЬЧУК
Комп'ютерна верстка – *Яна ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.
Підписано до друку 16.11.2022. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 17,25. Ум. друк. арк. 16,04.
Тираж 20 прим.
